

T. C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SANAT TARİHİ ANABİLİM DALI

AFYON ÇEŞMELERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Gülay KARASU

ANKARA-2006

T. C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SANAT TARİHİ ANABİLİM DALI

AFYON ÇEŞMELERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Gülay KARASU

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Halit ÇAL

ANKARA-2006

ÖNSÖZ

Hayatın belkemiği durumundaki su, insanların her zaman en önemli yaşam kaynağı olmuştur. Türk'lerin Anadolu'da yaptığı en eski çeşme örneği 12. yy'a dayanır. Türk'lerde temizliğin en önemli unsuru olan suya verilen önem, çeşme mimarisi ile kendini gösterir.

Osmanlılarda mimari gelişmeler ve hükümdarlık yerleşim yerlerinin yön verdiği şehirlerdeki çeşme mimarisinin örnekleri günümüze kadar gelmiştir. Çeşme örneklerinin yoğun olarak İstanbul, Bursa, Edirne gibi şehirlerde görülmesinin yanı sıra Anadolu'nun birçok yerinde de mimari bir gelişim izleyerek var olması su kültürüne verilen öneme işaretidir. Kültürümüzün bir parçası olan çeşmeler çok çabuk tahrip olmakla birlikte korunması ve kayıt altına alınması gerekli tarihi varlıklarımızdır. Afyon Çeşmeleri de doğal ve çevresel şartlardan dolayı tahrip olmuş, ayakta kalmaya çalışan tarihi eserlerimizdendir. Bu çalışma ile tarihi eserlerimizin kayıt altına alınmaya çalışılmasına yardımcı olunmaya çalışılmıştır.

Afyon Çeşmeleri tezinin hazırlanmasında yardımlarını esirgemeyen hocam Prof. Dr. Halit ÇAL'a, Afyon Müze Müdürü Mevlüt Üyümez'e, arazi çalışmalarında çok yardımcı olan Fevzi KAYA'ya, Kitabelerin okunmasında yardımcı olan hocam Doç. Dr. Mehmet İBRAHİMGİL, Neval KONUK ve Tacettin BÜTÜÇİ'ye, mimari çizimlerimi yapan Atilla AKSU'ya, tez yazım ve hazırlama aşamasında yardımlarını esirgemeyen ablam Tülay TÜREN'e, bana her anlamda yardımcı olan sevgili dostum Mesude ÖZDEM'e, maddi-manevi destekleriyle yardımcı olan anneme, babama, kardeşime ve her zaman yanımda olup bana güç veren sevgili eşim Opr. Dr. Sezgin KARASU'ya sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Gülay KARASU
Ekim 2006, Ankara

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
İÇİNDEKİLER	ii
FOTOĞRAF LİSTESİ	v
MİMARİ ÇİZİM LİSTESİ	viii
MOTİF ÇİZİM LİSTESİ	ix
GİRİŞ	1
1 - Konunun Tanımı, Sınırları, Amacı ve Yöntemi	1
1.1. Konunun Tanımı ve Sınırları	1
1.2. Konunun Amacı	1
1.3. Yöntem	2
2 - Kaynakların Değerlendirilmesi	4
3 - Afyon'un Tarihçesi	7
1. BÖLÜM: KATALOG	10
ÇEŞMELER	10
1.1 - Abdi Kadı Çeşmesi	12
1.2 - Baş Çeşme	21
1.3 - Hodalı Çeşmesi	27
1.4 - Sinan Halife Çeşmesi	33
1.5 - Ali Ağa Çeşmesi	37
1.6 - Arap Mescid Çeşmesi.....	43
1.7 - Cevizaltı Çeşmesi	51
1.8 - Çavuşbaş Cami Çeşmesi	57
1.9 - Kara Katip Çeşmesi	62
1.10 - Küp Çeşme	66
1.11 - Bel Mescid Çeşmesi	74
1.12 - Taşpınar Çeşmesi.....	78
1.13 - Ak Mescid Orta Çeşme.....	82
1.14 - Süt Dede Çeşmesi.....	86
1.15 - Büyük Olucak Çeşmesi.....	91
1.16 - Hacı Nasuh Çeşmesi.....	99
1.17 - Ak Mescid Cami Çeşmesi.....	103
1.18 - Hacı Hüseyin Çeşmesi	108
1.19 - Sülüm 1 Çeşmesi.....	113
1.20 - Sülüm 2 Çeşmesi.....	119

1.21 - Ali Vezir Çeşmesi.....	125
1.22 - Boyacıoğlu 3 Çeşmesi.....	130
1.23 - Boyacıoğlu 1 Çeşmesi.....	134
1.24 - Burmalı Çeşme.....	139
1.25 - Karamanoğlu Orta Çeşme.....	146
1.26 - Kayadibi Çeşmesi.....	151
1.27 - Hacı Aftal Çeşmesi.....	155
1.28 - Yeni Çeşme.....	160
2. BÖLÜM: DEĞERLENDİRME VE KARŞILAŞTIRMA	167
2.1 - TİPOLOJİ.....	168
2.1.1. Ön Cephe Sayısına Göre Çeşmeler	169
2.1.1.1. Tek Ön Cepheli Çeşmeler	169
2.1.1.1.1. Alınlıksız Kemerli Çeşmeler	169
2.1.1.1.1.1. Tek Kemerli Çeşmeler.....	169
2.1.1.1.1.1.1. Yuvarlak Kemerli Çeşmeler.....	170
2.1.1.1.1.1.2. Sivri Kemerli Çeşmeler.....	172
2.1.1.1.1.1.3. Atnalı Kemerli Çeşmeler.....	174
2.1.1.1.1.2. İki Kemerli Çeşmeler.....	174
2.1.1.1.1.2.1. İç İçe İki Kemerli Çeşmeler.....	174
2.1.1.1.2. Alınlıksız Kemersiz Nişsiz Düz Cepheli Çeşmeler	175
2.1.1.1.3. Üçgen Alınlıklı Kemersiz Çeşmeler.....	176
2.1.1.2. İki Ön Cepheli Çeşmeler.....	177
2.1.2. Buldukları Yere Göre Çeşmeler	179
2.1.2.1. Bağımlı Çeşmeler	179
2.1.2.1.1. Deposuz Çeşmeler	179
2.1.2.1.1.1. Bir Yapının Duvarıyla Birlikte İnşa Edilen Çeşmeler.....	179
2.1.2.1.1.2. Herhangi Bir Yapıya Bitişik Durumdaki Çeşmeler.....	180
2.1.2.1.2. Depolu Çeşmeler.....	182
2.1.2.1.2.1. Bir Yapının Duvarıyla Birlikte İnşa Edilen Çeşmeler.....	182
2.1.2.1.2.2. Herhangi Bir Yapıya Bitişik Durumdaki Çeşmeler.....	183
2.1.2.2. Bağımsız Çeşmeler	184
2.2.1. Deposuz Çeşmeler.....	184
2.2.2. Su Depolu Çeşmeler	184
2.2 - MALZEME.....	186
2.2.1. Kesme Taş Malzeme.....	186
2.2.2. Mermer Malzeme	186
2.2.3. Moloz Taş Malzeme	188
2.2.4. Tuğla Malzeme.....	189

2.2.5. Devşirme Malzeme.....	191
2.3 - YAPI ELEMANLARI.....	191
2.3.1. Üst Örtü.....	192
2.3.2. Duvar.....	194
2.3.3. Kemer.....	195
2.3.4. Ayak.....	196
2.3.5. Ayna Taşı.....	200
2.3.6. Yalak.....	202
2.3.7. Dinlenme Sekileri.....	202
2.3.8. Su Depoları.....	202
2.4 - KİTABELER.....	203
2.5 - SÜSLEME.....	205
2.5.1. Süsleme Türleri.....	205
2.5.1.1. Geometrik.....	205
2.5.1.1.1. Silmeli Çerçeve.....	205
2.5.1.1.2. Baklava Dilimi.....	206
2.5.1.1.3. Daire.....	207
2.5.1.1.4. Üçgen.....	207
2.5.1.1.5. Mührü Süleyman.....	207
2.5.1.2. Bitkisel.....	208
2.5.1.2.1. Lale.....	208
2.5.1.2.2. Kıvrım Yapraklı Dallar.....	209
2.5.1.2.3. İstridye Niş.....	210
2.5.1.2.4. Hurma Ağacı.....	211
2.5.1.2.5. Rozet.....	212
2.5.1.2.6. Selvi.....	213
2.5.1.2.7. Nar.....	215
2.5.1.3. Nesneli.....	216
2.5.1.3.1. İbrik.....	216
2.5.1.3.2. Vazo.....	217
2.5.2. Teknik.....	218
2.5.2.1. Kabartma Tekniği.....	218
2.5.2.2. Kazıma Tekniği.....	218
SONUÇ.....	224
KAYNAKÇA.....	227
ÖZET.....	236
ABSTRACT.....	237

FOTOĞRAF LİSTESİ

Resim No: 1 Abdi Kadı Çeşmesi.....	18
Resim No: 2 Abdi Kadı Çeşmesi Yan Görünüş	19
Resim No: 3 Abdi Kadı Çeşmesi Kitabe	20
Resim No: 4 Baş Çeşme Ön Görünüş	26
Resim No: 5 Baş Çeşme Yan Görünüş	26
Resim No: 6 Hodalı Çeşme Ön Görünüş.....	31
Resim No: 7 Hodalı Çeşme Yan Görünüş	31
Resim No: 8 Hodalı Çeşme Arka Görünüş	32
Resim No: 9 Hodalı Çeşme Kitabe	32
Resim No: 10 Sinan Halife Çeşmesi Ön Görünüş	36
Resim No: 11 Ali Ağa Çeşmesi Ön Görünüş	41
Resim No: 12 Ali Ağa Çeşmesi İstiridye Niş Süslemesi	41
Resim No: 13 Ali Ağa Çeşmesi Kitabesi.....	42
Resim No: 14 Arap Mescid Çeşmesi Ön Görünüş.....	48
Resim No: 15 Arap Mescid Çeşmesi Ön Görünüş.....	48
Resim No: 16 Arap Mescid Çeşmesi Yan Görünüş.....	49
Resim No: 17 Arap Mescid Çeşmesi Arka Görünüş.....	49
Resim No: 18 Arap Mescid Çeşmesi Ayna Taşı Süslemesi	50
Resim No: 19 Arap Mescid Çeşmesi Ayna Taşı Süslemesi	50
Resim No: 20 Cevizaltı Çeşmesi Ön Görünüş.....	55
Resim No: 21 Cevizaltı Çeşmesi Yan Görünüş	55
Resim No: 22 Cevizaltı Çeşmesi Arka Görünüş	56
Resim No: 23 Cevizaltı Çeşmesi Kitabesi.....	56
Resim No: 24 Çavuşbaş Cami Çeşmesi Ön Görünüş	61
Resim No: 25 Çavuşbaş Cami Çeşmesi Kitabesi.....	61
Resim No: 26 Kara Katip Çeşmesi Ön Görünüş.....	65
Resim No: 27 Kara Katip Çeşmesi Yan Görünüş	65
Resim No: 28 Kara Katip Çeşmesi Kitabesi.....	65
Resim No: 29 Küp Çeşme Ön Görünüş.....	72
Resim No: 30 Küp Çeşme Yan Görünüş	72
Resim No: 31 Küp Çeşme Malzemesi	73
Resim No: 32 Küp Çeşme Kitabesi.....	73
Resim No: 33 Bel Mescid Çeşmesi Ön Görünüş.....	77
Resim No: 34 Taşpınar Çeşmesi Ön Görünüş	81

Resim No: 35 Taşpınar Çeşmesi Süslemesi	81
Resim No: 36 Taşpınar Çeşmesi Kitabesi	81
Resim No: 37 Ak Mescit Orta Çeşme	85
Resim No: 38 Ak Mescit Orta Çeşme Kitabesi	85
Resim No: 39 Süt Dede Çeşmesi Ön Görünüş.....	89
Resim No: 40 Süt Dede Çeşmesi Yan Görünüş.....	89
Resim No: 41 Süt Dede Çeşmesi Kitabesi	90
Resim No: 42 Büyük Olucak Çeşmesi Yan Görünüş.....	95
Resim No: 43 Büyük Olucak Çeşmesi Ön Görünüş	95
Resim No: 44 Büyük Olucak Çeşmesi Deposu.....	96
Resim No: 45 Büyük Olucak Çeşmesi Yan Görünüş.....	96
Resim No: 46 Büyük Olucak Çeşmesi Ayna Taşı Süslemeleri.....	97
Resim No: 47 Büyük Olucak Çeşmesi Ayna Taşı Süslemeleri.....	97
Resim No: 48 Büyük Olucak Çeşmesi Selvi Motifi.....	98
Resim No: 49 Büyük Olucak Çeşmesi Selvi Ve Vazo Motifi.....	98
Resim No: 50 Hacı Nasuh Çeşmesi Ön Görünüş.....	102
Resim No: 51 Hacı Nasuh Çeşmesi Yan Görünüş	102
Resim No: 52 Ak Mescit Cami Çeşmesi Ön Görünüş	107
Resim No: 53 Ak Mescit Cami Çeşmesi Kitabesi	107
Resim No: 54 Hacı Hüseyin Çeşmesi Ön Görünüş	111
Resim No: 55 Hacı Hüseyin Çeşmesi Yan Görünüş	112
Resim No: 56 Hacı Hüseyin Çeşmesi Kitabesi	112
Resim No: 57 Sülüm 1 Çeşmesi Ön Görünüş	117
Resim No: 58 Sülüm 1 Çeşmesi Süslemesi	118
Resim No: 59 Sülüm 1 Çeşmesi Kitabesi	118
Resim No: 60 Sülüm 2 Çeşmesi Ön Görünüş	123
Resim No: 61 Sülüm 2 Çeşmesi Kilit Taşı Süslemesi	124
Resim No: 62 Sülüm 2 Çeşmesi Kitabesi	124
Resim No: 63 Ali Vezir Çeşmesi Ön Görünüş	128
Resim No: 64 Ali Vezir Çeşmesi Yan Görünüş.....	129
Resim No: 65 Ali Vezir Çeşmesi Kitabesi	129
Resim No: 66 Boyacıoğlu 3 Çeşmesi Ön Görünüş.....	133
Resim No: 67 Boyacıoğlu 3 Çeşmesi Devşirme Malzemesi.....	133
Resim No: 68 Boyacıoğlu 1 Çeşmesi Ön Görünüş.....	138
Resim No: 69 Boyacıoğlu 1 Çeşmesi Yan Görünüş	138
Resim No: 70 Burmalı Çeşme Ön Görünüş.....	143
Resim No: 71 Burmalı Çeşme Ayna Taşı Süslemesi	143
Resim No: 72 Burmalı Çeşme Kitabesi.....	144

Resim No: 73	Burmali eşme Kitabesi.....	145
Resim No: 74	Burmali eşme Kitabesi.....	145
Resim No: 75	Karamanoğlu Orta eşme Ön Görünüş.....	150
Resim No: 76	Karamanoğlu Orta eşme Yan Görünüş.....	150
Resim No: 77	Kayadibi eşmesi Ön Görünüş.....	154
Resim No: 78	Kayadibi eşmesi Yan Görünüş.....	154
Resim No: 79	Hacı Aftal eşmesi Ön Görünüş.....	159
Resim No: 80	Yeni eşme Ön Görünüş.....	164
Resim No: 81	Yeni eşme Yan Görünüş.....	164
Resim No: 82	Yeni eşme Arka Görünüş.....	165
Resim No: 83	Yeni eşme Yan Görünüş.....	165

MİMARİ ÇİZİM LİSTESİ

Çizim No: 1	Abdi Kadı Çeşmesi.....	17
Çizim No: 2	Baş Çeşme.....	25
Çizim No: 3	Hodalı Çeşmesi.....	30
Çizim No: 4	Sinan Halife Çeşmesi.....	35
Çizim No: 5	Ali Ağa Çeşmesi.....	40
Çizim No: 6	Arap Mescid Çeşmesi.....	47
Çizim No: 7	Cevizaltı Çeşmesi.....	54
Çizim No: 8	Çavuşbaş Cami Çeşmesi.....	60
Çizim No: 9	Kara Katip Çeşmesi.....	64
Çizim No: 10	Küp Çeşme.....	71
Çizim No: 11	Bel Mescid Çeşmesi.....	76
Çizim No: 12	Taşpınar Çeşmesi.....	80
Çizim No: 13	Ak Mescid Orta Çeşme.....	84
Çizim No: 14	Süt Dede Çeşmesi.....	88
Çizim No: 15	Büyük Olucak Çeşmesi.....	94
Çizim No: 16	Hacı Nasuh Çeşmesi.....	101
Çizim No: 17	Ak Mescid Cami Çeşmesi.....	106
Çizim No: 18	Hacı Hüseyin Çeşmesi.....	110
Çizim No: 19	Sülüm 1 Çeşmesi.....	116
Çizim No: 20	Sülüm 2 Çeşmesi.....	122
Çizim No: 21	Ali Vezir Çeşmesi.....	127
Çizim No: 22	Boyacıoğlu 3 Çeşmesi.....	132
Çizim No: 23	Boyacıoğlu 1 Çeşmesi.....	137
Çizim No: 24	Burmali Çeşme.....	142
Çizim No: 25	Karamanoğlu Orta Çeşme.....	149
Çizim No: 26	Kayadibi Çeşmesi.....	153
Çizim No: 27	Hacı Aftal Çeşmesi.....	158
Çizim No: 28	Yeni Çeşme.....	163

MOTİF ÇİZİM LİSTESİ

Motif Çizimi: 1 Taşpınar Çeşmesi Süslemesi.....	219
Motif Çizimi: 2 Boyacıoğlu 3 Çeşmesi Süslemesi.....	219
Motif Çizimi: 3 Arap Mescid Çeşmesi Süslemesi.....	220
Motif Çizimi: 4 Arap Mescid Çeşmesi Süslemesi.....	220
Motif Çizimi: 5 Büyük Olucak Çeşmesi Süslemesi	220
Motif Çizimi: 6 Sülüm 1 Çeşmesi Süslemesi.....	221
Motif Çizimi: 7 Arap Mescid Çeşmesi Süslemesi.....	221
Motif Çizimi: 8 Büyük Olucak Çeşmesi İbrik ve Hurma Ağacı Motifleri.....	222
Motif Çizimi: 9 Büyük Olucak Çeşmesi Servi Motifleri	222
Motif Çizimi: 10 Büyük Olucak Çeşmesi Servi Motifleri	223

GİRİŞ

1 - Konunun Tanımı, Sınırları, Amacı ve Yöntemi

1.1. Konunun Tanımı ve Sınırları

Afyon eşmeleri tezinin konusu, Afyon'da yer alan çeşmelerin her birinin ayrıntılı bir şekilde ele alınıp incelenmesidir.

Master tezimiz Afyon'da bulunan eşme yapılarını kapsar. Ancak kapsam, Anadolu'daki eşme örnekleri ile karşılaştırma yapılacağı için genişlemiştir.

Master tezimiz Afyon şehir merkezindeki örnekler ile sınırlıdır. Şehir merkezinde mevcut 28 eşme incelenmiştir.

1.2. Konunun Amacı

Konunun amacı Afyon'da bulunan çeşmelerin tespit edilip incelenerek, örneklerin eşme mimarisi içerisindeki yeri ve önemini belirlemektir.

Afyon'daki tüm çeşmeler incelenerek; aynı döneme ait çeşmelerin plan, malzeme, tezyinat gibi özelliklerini belirleyip, dönemin eşme mimarisi içindeki yerini belirlemek amaçlarımızın başında gelir.

Amacımız; Türk eşme mimarisi ve Afyon'da bulunan çeşmeler incelendikten sonra genel özelliklerini belirleyip, benzerlik ve farklılıkları ortaya koymaktır. Bu çalışmayı yaparken, Afyon'da bulunan ve günümüze ulaşan eşmeleri özelliklerine göre kendi grubu içinde gruplandırmak; böylece örneklerin eşme mimarisi içinde hangi gruba dahil olduklarını saptamakta amaçlanmıştır.

Afyon eşmelerini incelemek ve genel eşme mimarisi hakkında bilgi vermek yoluyla suyun ve çeşmelerin Türk-İslam dünyasındaki önemi ve yerini belirtmek tezimizin amaçlarındandır.

1.3. Yöntem

Afyon'daki çeşmeler inceleneceğinden öncelikle suyun Türk-İslam dünyasındaki önemi ve su yapıları ile ilgili bilgi vermek gerekmektedir. Daha sonra çeşmelerin Türk mimarisindeki ve insan hayatındaki önemine değinilerek, genel eşme mimarisi hakkında bilgi verilir. eşmeler gruplandırılarak planları, süslemeleri, fonksiyonları belirtilir.

Su mimarisinin yanı sıra Afyon'un tarihi, şehir dokusu ve mimari özellikleri hakkında gerekli bilgiler verilir. Böylece Afyon'daki mimari doku ve çeşmelerin bu doku içerisindeki yeri gösterilmiş olur. eşmelerin tüm özellikleri verildikten sonra, Afyon'daki örneklerden bahsedilerek, buradaki yapıların genel eşme mimarisindeki yeri belirlenir. Daha sonra tüm bu bilgiler ışığında gerekli olan değerlendirme ve sonuca gidilir.

Yapılan alışmalar sırasıyla;

- Literatür taraması,
 - Kütüphane alışması,
 - Afyon'daki çeşmelerin yerlerinin tespiti,
 - Afyon'daki çeşmelerin fotoğraf ve slayt çekimlerinin yapılması,
 - eşmelerin plan, kesit ve rölövelerinin ıkartılması,
 - Fotoğraf ve slaytlar yardımıyla kataloğun hazırlanması,
 - eşmelerin plan, cephe düzeni, kitabe ve malzemeleri bakımından karşılaştırılması ve değerlendirilmesi,
- kisimlerine ayrılarak çalışılmıştır.

Literatür alışmasında Ankara'daki kütüphaneler, YÖK ve Vakıflar Genel Müdürlüğü'nde çalışılarak konuyla ilgili araştırmalar ve yayınlar taranmıştır. Kütüphane alışmasında Afyon, eşmeler, Anadolu su mimarisi ve Afyon eşmeleri üzerine yayınlanmış tüm eserler incelenmiştir. Ayrıca Yüksek Öğretim Kurumu kütüphanesinde bulunan eşmeyle ilgili doktora ve master tezleri incelenmiştir.

Afyon eşmelerinin yerlerinin tespitinde Afyon Müze Müdürlüğü envanter kayıtları ve Vakıflar Genel Müdürlüğü kayıtlarından faydalanılmıştır. eşmelerin fotoğraf çekimleri ve ölçümleri yapılmıştır. 2000 ve daha sonraki iki yıl içinde birçok defa Afyon'a gidilerek çeşmeler incelenmiş, daha sonra 2005 yılında tekrar gidildiğinde Sülüm1 ve Sülüm 2 çeşmelerinin restore edildiği, bunun yanı sıra Boyacıoğlu ve Hodalı çeşmelerinin aşırı derecede yıprandığı gözlemlenmiştir.

Gözlem fişleri ve envanter kayıtları yardımıyla Afyon çeşmelerinin kataloğu hazırlanmıştır. Katalogda çeşmelerin yeri, konumu, durumu, kitabesi, yaptıranı, malzemesi, mimari ve süsleme tanımları ayrıntılı olarak anlatılmıştır.

Afyon çeşmelerinden Sinan Halife Dağ çeşmesi envanter kayıtları olmasına rağmen adresinde bulunamamıştır. Ancak Afyon Müzesi kayıtları arasında, mahallede oturan bir vatandaşın, çeşmenin bir gece bazı kişiler tarafından parçalanarak götürüldüğünü ifade eden dilekçesine rastlanmıştır.

eşmelerin rölöveleri 2005 yılında hazırlanmıştır. Restorasyon çalışması yapılan iki çeşmenin, restorasyon sonrasında açığa çıkan merdiven ve kemer ayaklarının alt kısımlarının son durumu rölövelere yansıtılmıştır.

Tarihlendirme çalışmasında, çeşmelerin kitabeleri yol gösterici olmuştur. Bazı kitabeler, tamir kitabeleri bazıları da başka yapılara ait kitabelerdir. Bu ayrıntılar katalog kısmı oluşturulurken belirtilmiştir. Kitabelerin defalarca boyanmasından dolayı yazılar silikleşmiş, birkaç kitabe okunamaz hale gelmiştir. Bütün kitabeler karbon kağıdı ile parşömen kağıtlarına aktarıldıktan sonra fotokopileri çekilmiş; görülemeyen yazı hatları belirgin olarak ortaya çıkmıştır. Fotokopi üzerinde kitabe yazıları belirginleştirilip bilgisayar ortamına aktarılmış ve kitabeler net olarak son şeklini almıştır.

eşme tipolojisi konusunda Ayla Ödekan'ın "Kentiçi eşme Tasarımında Tipolojik özümleme" adlı eseri, tarihlendirme konusunda da Yılmaz Önge'nin "Türk Mimarisinde Selçuklu ve Osmanlı Dönemlerinde Su Yapıları" çalışmaları yardımcı olmuştur.

Mustafa Denктаş'ın "Karaman eşmeleri" adlı kitabında çeşmelerin inceleniş biçimi, gruplandırılması ve izlenen yöntem Afyon eşmeleri çalışmamda yararlandığım en önemli kaynak olmuştur.

2 - Kaynakların Değerlendirilmesi

Afyon çeşmeleri ve genel olarak “çeşme” konusu incelenirken, uzun bir sürede yapılan literatür çalışmasında ulaşılan incelenen kitap ve makale sayısı 200’ü aşmıştır. Bu makalelerin çoğu tek bir çeşme hakkında yazılıp mimari ve tarihi bilgi verir niteliktedir. Çok az makale çeşme tipolojisi veya tarihlendirilmesi konusunda karşılaştırma, değerlendirme ve genelleme yapar. Bu konu çalışmada sıkıntıya neden olsa da, ulaşılan makalelerin çokluğu ile sıkıntı giderilmeye çalışılmıştır.

Bu konuda çeşme tipolojisini oluşturarak büyük bir açığı kapatan eser Ayla Ödekan’ın “Kentiçi Çeşme Tasarımında Tipolojik Çözümler” adlı makalesidir (1). Bu makalede çeşme tasarımını oluşturan öğeler gruplandırılmıştır. Ardından dönemlere ayrılarak tipolojik çözümler yapılmıştır. Klasik Dönem, 18. yy, 19. yy ve 1. Ulusal Mimarlık Dönemi çeşmelerinin cephe düzenlemesi, süslemesi, malzemesi, değişim ve gelişimi anlatılmıştır.

Celal Esat Arseven, Türk Sanatı kitabında çeşmeleri beş gruba ayırır; Mahalle çeşmeleri, Cami çeşmeleri, Şadırvan çeşmeleri, Oda çeşmeleri ve musluklardır (2).

Yılmaz Önge, “Türk Mimarisinde Selçuklu ve Osmanlı Döneminde Su Yapıları” kitabında, 11. yy’dan 19. yy’a kadar Anadolu su mimarisinde çeşme, sebil, ve şadırvanlar konusunu ayrıntılı olarak ele almıştır. Anadolu’daki örneklerin birçoğunu tarihsel sıra ile anlatarak karşılaştırma yapmıştır. Sebiller tipolojilerine göre tek tek ele alınmıştır. Selsebiller, şadırvanlar da aynı yöntemle incelenerek daha çok İstanbul’dan verilen örneklerin giderek yok olmaya başladıkları gözler önüne serilir. Sonuç kısmında ise yüzyıllara göre çeşmelerdeki tipolojik değişiklikler verilmiştir.

“Selsebillerimiz” makalesinde; selsebillerin tarihçesi, Türklerdeki selsebil örnekleri, selsebil tipolojisi ve bunların tarihsel gelişimleri anlatılır (3).

İzzet Kumbaracılar’ın “İstanbul Çeşmeleri” makalesinde, İstanbul’daki sebiller tek tek ele alınıp tarihleri ve mimari üslupları belirtilmiştir. Ancak değerlendirme kısmı bulunmamaktadır (4).

(1) Ayla ÖDEKAN: “Kentiçi Çeşme Tasarımında Tipolojik Çözümler”, **Semavi Eyice Armağanı**, (İstanbul 1992)

(2) Celal Esat ARSEVEN: **Türk Sanatı**, (İstanbul 1993)

(3) Süheyl ÜNVER-Yılmaz ÖNGE: “Selsebillerimiz”, **Vakıflar Dergisi**, (Ankara 1981)

(4) İzzet KUMBARACILAR: “İstanbul Çeşmeleri”, (İstanbul 1938)

Sezer Tansuğ "18. yy'da İstanbul Çeşmeleri ve Ayasofya Şadırvanı" makalesinde, İstanbul'daki 18. yy. su yapıları birkaç örnekler dönem özellikleri belirtilmiş, Ayasofya şadırvanı ile bağ kurulmuştur (5).

Enver Benhan Şapolyo "Sebiller" adlı makalesinde ise sebiller: 1-Meydan çeşmeleri, 2- Bitişik sebil, 3-Çeşme sebili olarak üçe ayrılmıştır. Bu sebillere İstanbul'dan örnekler verilmiştir (6).

Müslüman halkların su mimarisinin gelişimi ve çeşitliliğini örneklerle açıkladığı "Müslüman Halklarda Su ve İçme Suyu Mimarisine Genel Bir Bakış" adlı makalede, su kavramı kelime anlamı ve suyun kullanımında yaygın kullanılan yöntemler ve bunların gelişimi anlatılır. Makalenin sonunda Anadolu Türklerinin çeşme kültürü, Osmanlı mimari örneklerinden bahsedilir.

Ayla Ödekan "Çeşmeler" makalesinde İstanbul çeşmelerinin tarihi sırasına göre fiziksel biçimlenişi, cephe tasarımı, 18. yy'la birlikte gelişim ve değişimler, bezeme öğelerindeki değişimler ile 19. yy'da çeşmelerin yeni bir karakter kazandığından bahseder. 2. Mahmut dönemi ayrıntılı olarak anlatılır (7).

Çeşmelerin gruplandırılmasında "Çatal Çeşmeler ve Çukur Çeşmeler" makaleleri tanımlama ve örnekleme açısından önemlidir (8).

Kazım Çeçen'in "Tek Çeşmeler ve Sebiller" ve "Fetihten Önce İstanbul'da Yapılan Su Tesisleri" konulu makaleleri İstanbul örneklerini anlatır. Kitabelerinin ayrıntılı incelendiği eserlerin yer aldığı makaleler genel değerlendirme ile son bulur (9).

Yılmaz Önge "Fıskiyeli Türk Çeşmeleri" makalesinde; fıskiyeli çeşme tarifini ve tarihçesini verdikten sonra bu çeşme türünü gruplara ayrılarak örneklendirmiştir.

Özellikle İstanbul çeşmelerinin tek tek ele alınarak tanıtıldığı önemli belgeler niteliğindeki çalışmalar, Örcün Barışta'nın makaleleri ve kitaplarıdır. Bu makalelerde; Bereketzade Çeşmesi (10); Kaptan Hacı Hüseyin Paşa Çeşmesi, Topçubaşı İsmail Ağa

(5) Sezer TANSUĞ:"18. yy'da İstanbul Çeşmeleri ve Ayasofya Şadırvanı", **Vakıflar Dergisi**, S. 6, (Ankara 1965)

(6) Enver Benhan ŞAPOLYO:"Sebiller", **Önasya**, (Ankara 1968)

(7) Ayla ÖDEKAN:"Çeşmeler", **İslam Ansiklopedisi**, C. 2, (İstanbul 1993)

(8) Semavi EYİCE:"Çatal Çeşmeler ve Çukur Çeşmeler", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi 2**, (İstanbul 1994)

(9) Kazım ÇEÇEN:"Tek Çeşmeler ve Sebiller", **Üsküdar Suları**, (İstanbul 1991);"Fetihten Önce İstanbul'da Yapılan Su Tesisleri", **Üsküdar Suları**, (İstanbul 1992)

(10) Örcün BARIŞTA:"Bereketzade Çeşmesi", **İstanbul Çeşmeleri**, (İstanbul 1989)

Çeşmesi, Kemakes Çeşmesi (11); Ortaköy Damat İbrahim Paşa Çeşmesi, Hacı Mehmet Ağa Çeşmesi, 1. Mahmut Çeşmesi (12); Kabataş Hekimoğlu Ali Paşa Meydan Çeşmesi (13); Emetullah Valide Sultan Çeşmesi (14); Hacı Beşir Ağa Çeşmesi (15); Hacı Beşir Ağa Sebili (16); Hacı Mehmet Ağa Çeşmesi (17); Halil Abdurrahman Çeşmesi (18); Hamidiye Çeşme ve Sebili (19); Hatice Sultan Çeşmesi (20); Hekimoğlu Ali Paşa Validesi Çeşmesi (21); Hibetullah Valide Çeşmesi (22); İbrahim Paşa Sebili (23); Kethüda Çeşmesi (24); Mustafa Paşa Çeşmesi (25); Osman Ağa Çeşmesi (26); Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi (27); Rukiye Kadın Çeşmesi (28); Sadettin Efendi Sebili ve Çeşmesi (29); Saliha Sultan Çeşmesi (30); Silahtar Yahya Efendi Çeşmesi (31); İstanbul Çeşmeleri (32)'dir. Bibliyografya çalışmasında, Afyonkarahisar Bibliyografyasının incelendiği makale de oldukça faydalı olmuştur (33).

Tarihçe kısmı yazımında Afyon ili tarihinin anlatıldığı kitap (34) ve Evliya Çelebi Seyahatnamesi (35) yol gösterici olmuştur. Afyonkarahisar kitabelerinden bazılarının yer aldığı Uzunçarşılıoğlu'na ait kitap Hodalı Çeşme, Akmescit Cami Çeşmesi ve Baş Çeşme hakkında bilgilendirici olmuştur (36).

-
- (11) Örcün BARIŞTA: **Topçubaşı İsmail Ağa Çeşmesi**, (Ankara 1991)
 (12) Örcün BARIŞTA: "Ortaköy Damat İbrahim Paşa Çeşmesi", **İstanbul Çeşmeleri**, (Ankara 1992)
 (13) Örcün BARIŞTA: "Kabataş Hekimoğlu Ali Paşa Meydan Çeşmesi", **İstanbul Çeşmeleri**, (İstanbul 1993)
 (14) Örcün BARIŞTA: "Enetullah Valide Sultan Çeşmesi", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, (İstanbul 1994 a)
 (15) Örcün BARIŞTA: "Hacı Beşir Ağa Çeşmesi", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi 3**, (İstanbul 1994 b)
 (16) Örcün BARIŞTA: "Hacı Beşir Ağa Sebili", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi 3**, (İstanbul 1994 c)
 (17) Örcün BARIŞTA: "Hacı Mehmet Ağa Çeşmesi", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi 3**, (İstanbul 1994 d)
 (18) Örcün BARIŞTA: "Halil Abdurrahman Çeşmesi", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi 3**, (İstanbul 1994 e)
 (19) Örcün BARIŞTA: "Hamidiye Çeşme ve Sebili", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi 3**, (İstanbul 1994 f)
 (20) Örcün BARIŞTA: "Hatice Sultan Çeşmesi", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi 4**, (İstanbul 1994 g)
 (21) Örcün BARIŞTA: "Hekimoğlu Ali Paşa Validesi Çeşmesi", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi 4**, (İstanbul 1994 h)
 (22) Örcün BARIŞTA: "Hibetullah Valide Sultan Çeşmesi", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi 4**, (İstanbul 1994 ı)
 (23) Örcün BARIŞTA: "İbrahim Paşa Sebili", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi 4**, (İstanbul 1994 i)
 (24) Örcün BARIŞTA: "Ket'hüda Çeşmesi", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi 4**, (İstanbul 1994 j)
 (25) Örcün BARIŞTA: "Mustafa Paşa Çeşmesi", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi 5**, (İstanbul 1994 k)
 (26) Örcün BARIŞTA: "Osman Ağa Çeşmesi", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi 6**, (İstanbul 1994 l)
 (27) Örcün BARIŞTA: "Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi 6**, (İstanbul 1994 m)
 (28) Örcün BARIŞTA: "Rukiye Kadın Çeşmesi", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi 6**, (İstanbul 1994 n)
 (29) Örcün BARIŞTA: "Saadettin Efendi Çeşmesi ve Sebili", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi 6**, (İstanbul 1994 o)
 (30) Örcün BARIŞTA: "Saliha Sultan Çeşmesi", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi 6**, (İstanbul 1994 ö)
 (31) Örcün BARIŞTA: "Silahtar Yahya Efendi Çeşmesi", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi 6**, (İstanbul 1994 p)
 (32) Örcün BARIŞTA: "Silahtar Yahya Efendi Çeşmesi (Kadıköy)", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi 6**, (İstanbul 1994 r)
 (33) Örcün BARIŞTA: "Azapkapı Saliha Sultan Çeşmesi", (Ankara 1995)
 (34) Süleyman GÖNÇER: **Afyon İli Tarihi**, (İzmir 1971)
 (35) İrfan Ünver NASRATTINOĞLU: "Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde Afyonkarahisar ve Düşündürdükleri", **2. Afyonkarahisar Sempozyum Bildirileri**, (Afyon 1991)
 (36) İ. Hakkı UZUNÇARŞILI: **Afyonkarahisar Kitabeleri**, (İstanbul 1929)

Afyon ili tarihi ve yapılarının yanı sıra şehrin tarihi gelişiminin de ayrıntılı olarak anlatıldığı Halit Çal'ın "Tarih İçinde Afyonkarahisar Şehrinin Fiziki Gelişimi" makalesi bilgilendirme yönünden faydalı olmuştur (37).

Yüksek Öğretim Kurumu'nda yapılan çalışmalarda incelenen İstanbul'un Meydan Çeşmeleri (38), Selçuklu Devri Afyon Çeşmeleri (39), 16. - 18. yy Osmanlı Devri İstanbul Bahçe Çeşmeleri ve Kişisel Öneriler (40), Karaman Çeşmeleri (41), master ve doktora tezleri; bibliyografya ve konu örnekleri ile faydalanılan kaynaklar olmuştur.

3 - Afyon'un Tarihçesi

Afyonkarahisar tarih boyunca coğrafi özellikleri ve ticaret yolları üzerinde olması dolayısıyla önemli olmuştur. Afyon Bizans hakimiyeti altında iken Arap ve Türk'lerin akınlarına uğramış, sonraki dönemlerde de bu durumu devam etmiş ve sık sık el değiştirmiştir.

Afyon ilinin tarihi M. Ö. 1200 yıllarına kadar uzanmaktadır (42). Afyon'un eski adları arasında Akronium, Acroneos, Akraenos, Nikopolis gibi isimlerin kullanıldığı bilinmektedir (43). Selçuklu veziri Sahip Ata Fahrettin Ali'ye koruması için verilen şehirde hazinelerini sakladığından Karahisar-ı Sahip denilmiştir (44). Önceleri "Karahisar-ı Sahip" ve "Karahisar-ı Devle" adlarıyla anılan şehrin adı, Cumhuriyet dönemiyle birlikte "Afyonkarahisar"a dönüşmüştür (45).

(37) Halit ÇAL: "Tarih İçinde Afyonkarahisar Şehrinin Fiziki Gelişimi", **3. Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyum Bildirileri**, (Afyon 22-24 Ekim 1993)

(38) Aylin TALASOĞLU: İstanbul'un Meydan Çeşmeleri, (İstanbul Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1994

(39) Nurettin GEMİCİ: Selçuklu Devri Afyon Çeşmeleri, (Marmara Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1993

(40) Ayşe ÇAYLAK: Çanakkale Çeşmeleri, (Gazi Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 1997

(41) Mustafa DENKTAŞ: **Karaman Çeşmeleri**, (Kayseri 2000)

(42) Enver İrfan NASRATTINOĞLU: "Evliya Çelebi Seyahatnamesindeki Afyon ve Düşündürdükleri", **2. Afyonkarahisar Sempozyum Bildirileri**, (Afyon 3-4 Mayıs 1991), Afyon Belediyesi Yayınları 5, 1-7

(43) Pars TUĞLACI: **Osmanlı Şehirleri**, Milliyet Yayınları, (İstanbul 1985), 193

(44) İ. Hakkı UZUNÇARŞILIOĞLU: **Afyonkarahisar Kitabeleri**, (İstanbul 1945), 4

(45) Enver İrfan NASRATTINOĞLU, a. g. e., 1

Afyon'da eski dönemlere ait kalıntı ve eserlerde Hitit, Frig, Lidya, Pers etkileri görülür (46). Afyon'dan iki kral yolu geçerek, Ege'yi doğuya bağlamaktadır. Daha sonra şehir Pers hakimiyetine geçmiştir (47).

Bizans tarafından alınan Afyon, M.S. 395'te Roma İmparatorluğu'nun ikiye ayrılması ve Türklerin Anadolu'ya girmelerine kadar geçen sürede Bizans'ın elinde kalmıştır.

Türk hakimiyeti başladığında Anadolu Bizans tarafından 21 eyalete ayrılmıştır. Bunlardan biri de merkezi Konya olan Anatolia şehriydi ve Afyon da bu eyalete bağlıydı (48).

Çağrı Bey'in 1018 tarihi itibarıyla yaptığı Anadolu keşif hareketleri devamında Alparslan'ın kumandanları Gümüş Tekin ve Afşin Bey Anadolu'ya girerek 1070'te Ladik'i fethetmiştir (49). Türkmen Beylerinden Emir Afşin 1070'de Emirdağ'ı, 1071 Malazgirt Savaşı ile başlayan Türk akınlarında Emir Sanduk Afyon'u ele geçirmiştir. 1116'da Bolvadin savaşıyla Afyon ve çevresi Anadolu Selçuklularına kalmıştır (50).

Bu tarihlerde Anadolu'da Bizans- Müslüman-Arap hakimiyeti mücadelesi sürüyordu. Bu mücadeleler 13. yüzyılda Afyon kalesinin Germiyanoğulları'nın eline geçmesiyle son bulmuştur (51).

1243 Köseadağ Savaşı'nda Moğolların Anadolu Selçuklu Devleti'ni yenmesi ile, Anadolu'da İlhanlı hakimiyeti başladı. İlhanlılarla iyi münasebetleri olan Keykavus'un veziri Fahreddin Ali Sandıklı ve Akşehir'i almıştır (52).

Afyon Yıldırım Beyazıt tarafından 1382'de katılmış, ancak 1402'de Timur'a yenilmesi ile beylikler ortaya çıkmıştır. Bu dönemde Afyon Timur ordularının karargahı olmuştur. Germiyanoğullarının hakimiyetine geçen Afyon, Germiyanoğlu Yakup Bey'in vasiyeti üzerine, 1428'de Osmanlı Devletine kalmıştır (53).

(46) Süleyman GÖNÇER: **Afyon İli Tarihi**, C. 1, (Afyon 1971), 35

(47) Halit ÇAL: Tarih İçinde Afyonkarahisar Şehrinin Fiziki Gelişimi, **3. Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyum Bildirileri**, (Afyon 22-24 Ekim 1993), 302

(48) Kadir KILIÇ: **Afyon Eğitim Tarihi**, (Afyon 1998), 26

(49) Kadir KILIÇ: a. g. e., 27

(50) Halit ÇAL: a. g. e., 303

(51) Besim DARKOT: "Karahisar", Afyon İl Yıllığı, (İstanbul 1967), 98

(52) Halit ÇAL: a. g. e., 303

(53) İ. Hakkı UZUNÇARŞILI: **Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu Karakoyunlu Devletleri**, 4. Basım, TTK. Yayınları, (Ankara 1988), 150

Anadolu'da beylik merkezi önce Ankara iken sonra 1451'de Paşa Sancağı Kütahya'ya verilmiştir. Afyon'da Kütahya'ya bağlı idi. Kanuni Devri'nde üç sancağa ayrılan Anadolu Beylerbeyi'nden biri de Afyon sancağıydı. Osmanlı Devleti'nin seferlerinde üs vazifesi gördü. 1675 yılına kadar sancak olan Afyon bu tarihte Anadolu Beylerbeyliği'nden ayrılıp ayrı bir beylik oldu. Tanzimat'la birlikte Afyon muhassıllıkla idare edilmiş, 1867'de Hüdavendigâr vilayetine bağlı sancak olarak kalmıştır (54).

Afyon Milli Mücadele döneminde askeri hareketin çok önemli bir cephesini oluşturmuştur (55). Milli Mücadele sırasında ise 1921 yılında Yunanlılar tarafından işgal edildi. İkinci defa işgal edilse de 27 Ağustos 1922'de Büyük Taarruz sonucunda Yunan işgalinden kurtarılmıştır (56).

(54) Besim DARKOT: a. g. e., 278

(55) Feridun EMECEN: "Afyonkarahisar", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. 1, (İstanbul 1988), 444

(56) Pars TUĞLACI: a. g. e., 193

1. BÖLÜM: KATALOG

ÇEŞMELER:

Afyon Çeşmeleri konulu çalışmamızda, çeşmelerin incelenişi tarih sırası ile yapılacaktır. Kesin tarihi belli olmayan çeşmelerin tarihlendirilmesi, bulunabilen vakfiye kayıtları yardımıyla ya da benzer örnekler yardımıyla tipolojiye bakılarak yapılmıştır. Bu yöntemle göre incelenen çeşmelerin sırası aşağıdaki gibidir:

- 1 - Abdi Kadı Çeşmesi
- 2 - Baş Çeşme
- 3 - Hodalı Çeşmesi
- 4 - Sinan Halife Çeşmesi
- 5 - Ali Ağa Çeşmesi
- 6 - Arap Mescid Çeşmesi
- 7 - Cevizaltı Çeşmesi
- 8 - Çavuşbaş Cami Çeşmesi
- 9 - Kara Katip Çeşmesi
- 10 - Küp Çeşme
- 11 - Bel Mescid Çeşmesi
- 12 - Taşpınar Çeşmesi
- 13 - Ak Mescid Orta Çeşme

- 14 - Süt Dede Çeşmesi
- 15 - Büyük Olucak Çeşmesi
- 16 - Hacı Nasuh Çeşmesi
- 17 - Ak Mescid Cami Çeşmesi
- 18 - Hacı Hüseyin Çeşmesi
- 19 - Sülüm 1 Çeşmesi
- 20 - Sülüm 2 Çeşmesi
- 21 - Ali Vezir Çeşmesi
- 22 - Boyacıoğlu 3 Çeşmesi
- 23 - Boyacıoğlu 1 Çeşmesi
- 24 - Burmalı Çeşme
- 25 - Karamanoğlu Orta Çeşme
- 26 - Kayadibi Çeşmesi
- 27 - Hacı Aftal Çeşmesi
- 28 - Yeni Çeşme

Örnek No: 1

Fotoğraf No: 1, 2, 3

Çizim No: 1

Yapı Adı: Abdi Kadı Çeşmesi

Tipi: Köşe Çeşmesi

Yeri: Gündoğmuş Mahallesi. Dairecep Sokak No: 58 yanı.

Konumu: Yapı Dairecep sokağının köşesinde, 58 No'lu eve bitişiktir. Ev duvarından dikdörtgen bir çıkıntı yapar. Diğer yapıya bağımlıdır.

İnceleme Tarihi: Ocak-Mart 2000 ve Temmuz 2005 tarihleri arasında birçok defa incelenmiştir.

Bugünkü Durumu: Deposuz olan yapının bugün suyu akmamaktadır. Üst örtüsü tamamen ortadan kalkmıştır. Çeşmenin alt kısmındaki taşlar tahrip olmuş, kaldırım yüksekliği çeşme tabanının üzerinde bir seviyededir. Yalak ve musluk kısmı tamamen harap olmuştur. Kesme taş örgü olan cephenin bir kenarı sıvanmış, diğer kenar orijinal hali ile durmaktadır. Kitabe bir hayli aşınmıştır.

Tarih: Yapım tarihi kesin olarak bilinmemektedir, ancak 15. yüzyılda yapılmış olduğunu düşünmekteyiz. Çeşme tarihi tarihlendirme kısmında açıklanmıştır.

Kitabe: Yuvarlak kemer altında yer alan kitabe aşınmıştır. Altı satırlık tamir kitabesi şöyledir:

- "Hamdü li'llâh oldu ta'mir Abdi Kadı Mescidi Çeşmesi.
- Sâhibü'l-hayrâta rahmet eyleye Rabbü'l-enâm.
- Hacı İsmail Efendi bin Ali Hacı İmâm
- Avn-ı Hakla oldu ta'mîre muvaffak bi's-selâm
- İç suyunu..... gel vakfa eyle dua
- Cim-i ebcedle hesab-ı târih ta'mir-i tamam 1214." (M.1799-1800)

Yaptıran: Bilinmiyor.

Yapan: Bilinmiyor.

Malzeme: Cephe tamamen kesme taş örgülüdür. Ancak üst kısmı oluşturan kesme taşlar ile kemer ayaklarını oluşturan kesme taşlar farklı cinstendir. Kemer kaburgası profilli ve dışbükey hatlıdır. En dış profilde içbükey oyuntulu taşlar, iç profilde ise düz yüzeyli taş sırası kullanılmıştır. Yapının bir kenarındaki taş örgü sıva ile kapatılmış, diğer tarafı orjinal halini korumaktadır. Dikdörtgen kesme taşların ölçüleri değişebilmektedir. Kitabenin olduğu kısımdaki taş hayli aşınmıştır. Çeşme cephesinin kemer içerisinde kalan bölümü sıvanmıştır. Sadece alt kısımda çeşme hizasından aşağıdaki kesme taş malzeme hala belirginliğini korumaktadır.

Tanım:

A) Mimari: Sokak köşesinde bulunan bir evin duvarı ile bitişik inşa edilen çeşme, bağımlı bir yapıdır. Cephesi kuzeybatı yönüne bakar. Deposuz bir çeşmedir. Çeşme bitişik olduğu evden fazla çıkıntı yapmamakla birlikte geniş cepheli anıtsal bir çeşmedir. Kesme taş malzemeli olan çeşmede, malzeme yapının üst kısmında ve ayaklarında farklı ebatlarda kullanılmıştır. Üst kısımda kesme taş sıradan sonra ahşap malzeme dikkati çeker. Örtüsü bugün yok olmuş, düz bir damı vardır. Cephede derin bir nişe sahip olan silmeli kemer yapıyı hareketlendirir. Yuvarlak kemerin profillerinin dış kısmı içbükey hatlı taşlardan, iç kısmı düz hatlı taşlardan oluşturulmuştur. Kemerin oturduğu ayaklar içe doğru hafif çıkıntılı ve kesme taş örgülüdür. Kemer alınlığında bulunan kitabe Türkçe ve altı satırdır. Yan duvarlardan biri sıvalı diğeri kesme taş örgülüdür. Çeşmenin alt kısmında yer alan musluk sadece bir borudan ibaret olup kullanılmamaktadır. Yalak kısmı hafifçe çukurlaşmış, belirginliğini ve işlevini kaybetmiştir.

B) Süsleme: Abdi Kadı çeşmesi genel olarak sade bir yapıdır. Yapıya hareket katan sadece profilli kemeridir. Yuvarlak kemer iki sıra taş malzemenin, içbükey ve düz hatlı olmalarıyla tam ortaya yerleştirilen dikdörtgen taş üzerindeki kitabe Türkçe'dir. Malzemenin değişik büyüklüklerdeki kesme taş malzemedan seçilmiş olması da yapıyı sadelikten kurtarmaya çalışır.

Tarihlendirme: Yapım tarihi kesin olarak bilinmemekle beraber vakıf kayıtlarında 'Abdi Kadı Mescidi ve Çeşmesi' olarak geçtiğinden bu çeşmenin 1473 tarihli Abdi Kadı

Mescidi ile aynı tarihte yapılmış olmalıdır (1). Çeşmenin vakfına ait 1694 tarihli bir davadan da çeşmenin bu tarihten önce yapıldığını söyleyebiliriz. Abdi Kadı'nın mezar taşında ise ölüm tarihi H.906 / M.1500-1501'dir (2). Çeşme de bu tarihten önce yani 15. yüzyılda yapılmıştır. Çeşmenin niş derinliğinin fazla olmaması ve yuvarlak kemerli olması, daha sonra elden geçirildiğine işarettir.

ÇEŞME İLE İLGİLİ VAKIFLAR:

1-İsmail Efendi Vakfı: Sofular Mahallesi'nden Hacı Ali Efendi oğlu İsmail Efendi, Keçeciler başındaki dükkanını, Eski Tahıl Pazarı'ndaki mağazasını, Alaca Hamam yakınındaki debbağhanedeki üç adet dağarını, yine Alaca Hamam yakınındaki yeni dükkan diye anılan yerdeki debbağhane içerisindeki on bir adet dağarın Abdi Kadı Mescidi ve Çeşmesi'nin ihtiyaçları için 28 Ekim 1776 tarihinde vakfetmiştir. Çeşmenin bakım ve masrafı için günlük bir akçe ödenmesi takdir edilmiştir (3).

2-Seyyid Hacı Mehmet Ağa Vakfı: Ali oğlu Seyyid Hacı Mehmet Ağa'nın vefatından sonra vasiyeti üzerine bağı satılarak değeri olan 3500 kuruş ile bir yağhanesi 30 Ocak 1854 tarihinde vakfedilmiştir. Belirtilen paradan 200 kuruşun geliri Abdi Kadı çeşmesinin su yoluna tahsis edilmiştir (4).

3-Mûsâ Oğlu Nalband Hacı İbrahim Ağa Vakfı: Kayadibi Mahallesi'nden Musâ oğlu Hacı Nalband Hacı İbrahim Ağa vefatından iki yıl önce, yani Nisan 1863 yılında vasiyet ederek ölümünden sonra mallarından 30 bin kuruşun ayrılarak vakfedilmesini istemiş ve damadı Ahmed Efendi oğlu Seyyid Mehmet Efendi'yi vasi tayin etmiştir. 30 bin kuruştan 2 bin kuruşun Abdi Kadı Çeşmesi Vakfı bütçesine dahil edilmek üzere mütevellisine verilmesini vasiyet etmiştir. İbrahim Ağa vefat edince mahkeme tarafından 15 Mart 1865 tarihinde vasiyetin yerine getirilmesi hükme bağlanmıştır (5).

4-Seleoğlu Süleyman Ağa'nın Vasiyeti Vakfı: Seleoğlu Süleyman Ağa'nın 6 Ocak 1868 tarihli terekesinde belirtildiğine göre, vefatından önce Abdi Kadı Çeşmesi Vakfı'na verilmek üzere 1000 kuruş verilmesini vasiyet etmiş; şahitlerin dinlenmesi üzerine vakfa

(1) Mustafa KARAZEYBEK, Yusuf ILGAR, Zelkif POLAT: **Afyonkarahisar Vakıf Eserleri**, C.1, Afyon 2005, 340

(2) Mustafa KARAZEYBEK, Yusuf ILGAR, Zelkif POLAT: a. g. e., 340

(3) Mustafa KARAZEYBEK, Yusuf ILGAR, Zelkif POLAT: a. g. e., 340

(4) Mustafa KARAZEYBEK, Yusuf ILGAR, Zelkif POLAT: a. g. e., 341

(5) Mustafa KARAZEYBEK, Yusuf ILGAR, Zelkif POLAT: a. g. e., 341

verilmek üzere para Süleyman Ağa'nın oğlu olan ve vâsi tayin edilen Hacı Ahmet'e teslim edilmiştir (6).

5-Demirci Hacı Mehmet Ağa'nın Vasiyeti Vakfı: Nurcu Mahallesi'nden Halil oğlu Demirci Hacı Mehmet Ağa (öl. 1878) hayattayken, Börekçi Molla Mehmet'i vâsi tayin ederek malının 1/3'ünden 7000 kuruş paranın beş yüz kuruşunun Abdi Kadı Çeşmesi para vakfına verilmesini vasiyet etmiş; Nurcu Mahallesi imamı ve muhtarı ve ihtiyar meclisi azâlarının sözlü ve imzalı şahitlikleriyle, 5 Mayıs 1881 tarihli mahkeme kararı ile vasiyeti tescillenmiştir (7).

6-Çobanzâde Hacı İbrahim Efendi Vakfı: Gündoğmuş Mahallesi'nden Çobanzâde Hacı İbrahim Efendi, mahkemede, Abacızâde Hasan Efendi oğlu Ahmet Efendi'yi mütevellî tayin ederek Haffafhane Çarşısındaki bir kepenk dükkanını 14 Nisan 1913 tarihinde vakfetmiştir. Hacı İbrahim Efendi, vakfın işlerini hayatta iken mütevellî olarak kendisinin yürüteceğini vefatından sonra görevlendirilen mütevellî tarafından takip edileceğini şart koşmuş olup, dükkanın kira geliri ile öncelikli dükkanın tamir ve bakımının yapılmasını, vergisinin verilmesini, artan para ile Abdi Kadı Çeşmesi'nin tamir ve bakımının yapılmasını istemiştir (8).

7-Emirzâde Hacı İbrahim Ağa Vakfı: Gündoğmuş Mahallesi'nden Emirzâde Hacı İbrahim Ağa, mahkemede Mumcu oğlu Bekir Ağa'yı mütevellî tayin ederek, Demirciler nâm-ı diğer Yemenicilerde bulunan ve on üç bin kuruş değerindeki bir adet dükkanını 16 Ocak 1917 tarihinde vakfederek, bunun geliri ile önce dükkanın vergisinin verilmesini, dükkanın bakım ve tamirinin yapılmasını, kalan paranın Abdi Kadı Çeşmesi'ne sarf edilmesini istedikten sonra, her sene hesabın kontrol edilmesini şart koşmuştur. Emirzâde Hacı İbrahim Ağa, vakfiyesinde vakfın tevliyetini ölünceye kadar kendisinde olduğunu, bir başkasının karışmamasını şart koşmuştur (9).

(6) Mustafa KARAZEYBEK, Yusuf ILGAR, Zelkif POLAT: a. g. t., 341

(7) Mustafa KARAZEYBEK, Yusuf ILGAR, Zelkif POLAT: a. g. e., 341

(8) Mustafa KARAZEYBEK, Yusuf ILGAR, Zelkif POLAT: a. g. e., 341

(9) Mustafa KARAZEYBEK, Yusuf ILGAR, Zelkif POLAT: a. g. e., 341-342

ÇEŞME İLE İLGİLİ ŞER'İYYE SİCİLLERİ:

1) 598 No'lu Şer'iyye Sicili (Belge No 172): "Abdi Kadı Çeşmesi'nin nukuduna zamm olmak üzere beray-ı vasiyet-i müsbetesi ğurûş 40" (10).

2) 578 No'lu Şer'iyye Sicili (Belge No 196):"Deyn-i müsebbet Abdi Kadı Çeşmesi mütevellisi Mu'allim-i Sıbyan Ebubekir Efendi, 230 guruş" (11).

3) 612 No'lu Şer'iyye Sicili (Belge No 78):"... medîne-i mezburede vâki'Abdi Kadı Çeşmesinin ta'mir ve termimine berâ-yı vasiyet-i müsbete ba-şehadet-i şâhidan-ı merkûman Mehmed Ağa ve Molla Ahmed ğuruş 200" (12).

4) 612 No'lu Şer'iyye Sicili (Belge No 105):"... Der-devlet-mekine'arz-ı dâî kemineleirdir ki Nezaret-i Evkaf-ı Hümayun-ı mülûkaneye mülhak evkafdan medine-i Karahisar-ıSahib mahallatından Sufiler mahallesinde vaki'Abdi Kadı Çeşmesi dimekle ma'ruf çeşmeye vakf olunan nukudun tevliyet cihetine yevmi altı akçe vazife ile bin ikiyüz ellaltı senesi muharremi'l-haramının onikinci günü tarihile müverrah bir kıt2a beray-ı şerif-i'alışan mantukınca mutasarrıf olan evlad-ı vakıfdan Es-seyyid Hafız Ebubekir Halife ibn-i Halil bila-veled zükur sulbiyye kebire kızı Hanife Hatun terk iderek bundan akdem vefat idüb yeri hali ve cihet-i mezkure mahlul ve hıdmet-i lazimesi mu'atlab kalmağla ber-muceb şart-ı vakıf tevliyet-i mezbure kızı mezbure Hanife Hatun'a intikal idüb ve hala nöbet-i tevliyet mezbure Hanife Hatun'un olduğı..." (13)

5) 612 No'lu Şer'iyye Sicili (Belge No 248):"... medine-i mezburda Uzun Çarşu'da Muytablar sevkinde ka'in'arsasının medine-i mezburada vaki' 2Abdi Kadı Çeşmesi Vakfı'na senevi elli ğuruş mukata'alu olup üzerinde mevcut bi'l-cümle ebniyesi mülk etraf-ı erba'ası bir taraftan Muytab Kabak oğlu Hacı'Ali ve iki taraftan Usta Başu oğlu Hacı Agop dükkanları ve taraf-ı rabi'i tarik-i'amm ile mahdud bir bab dükkanın ebniye-i memlukesi..." (14)

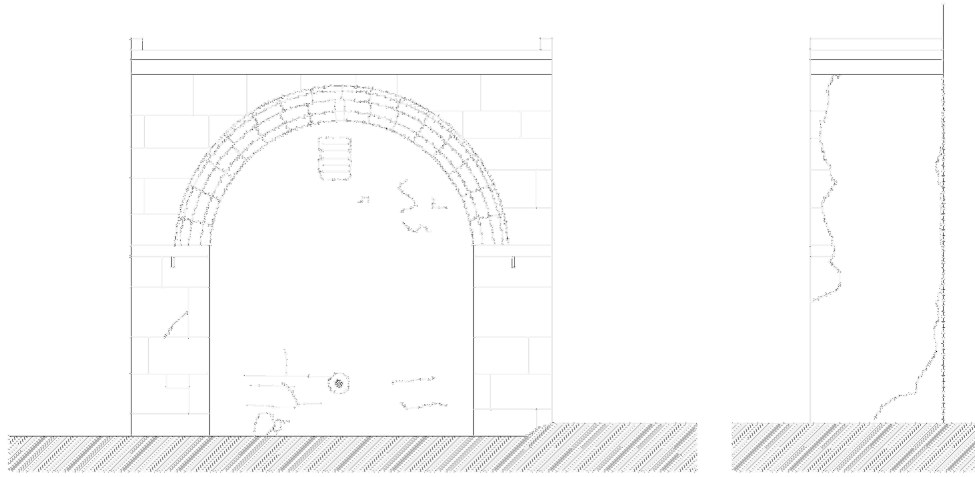
(10) Kadir SUN: 598 No'lu Şer'iyye Siciline Göre Karahisar-ı Sâhib'in Sosyo-Ekonomik Yapısı (1868-1869), (Afyon Kocatepe Üniversitesi Sos. Bil. Ens., Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Afyon 2001, 307

(11) İbrahim BAŞ: 578 No'lu Şer'iyye Siciline Göre Karahisar-ı Sâhib Sancağı, (Afyon Kocatepe Üniversitesi Sos. Bil. Ens., Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Afyon 2001, 322

(12) Zübeyde TİRYAKIOĞLU: 612 Numaralı Karahisar-ı Sahib Şer'iyye Sicili (H. 1299/1301 M.1881/1883), (Afyon Kocatepe Üniversitesi Sos. Bil. Ens., Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Afyon 1996, 172

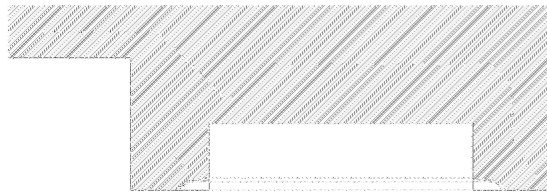
(13) Zübeyde TİRYAKIOĞLU: a. g. t., 201

(14) Zübeyde TİRYAKIOĞLU: a. g. t., 462

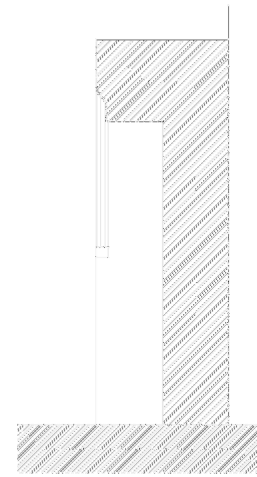


ÖN GÖRÜNÜŞ

YAN GÖRÜNÜŞ



PLAN



KESİT





Resim No: 1 Abdi Kadı Çeşmesi



Resim No: 2 Abdi Kadı Çeşmesi Yan Görünüş



Resim No: 3 Abdi Kadı Çeşmesi Kitabe

Örnek No: 2

Fotoğraf No: 4, 5

Çizim No: 2

Yapı Adı: Baş Çeşme

Tipi: Köşe Çeşmesi

Yeri: Efecik Mahallesi, Baş Çeşme Sokaktadır.

Konumu: Yapı Arap Mescit Caddesi ile Baş Çeşme Sokağının kesiştiği yerde bulunur. Cephesi güneybatıya bakmaktadır.

İnceleme Tarihi: Ocak 2000 - Ağustos 2005 tarihleri arasında incelenmiştir.

Bugünkü Durumu: Çeşmenin daha önce sac perdeliği bulunduğu dair bilgiler olsa da bugün perdesi yoktur. Kemer nişinin içinde bulunan ahşap hatıl aşınmıştır. Yalak kısmındaki betonun bir kısmı eğimli hale gelmiştir. Yoldaki kot farkından dolayı kemer ayakları eşit değildir. Yine derin bir nişe sahip olan kemer orantısızdır. 2005 yazında yapılan incelemede, kemer ve duvar sıvalarının bir kısmının yetkili kişilerce döktürüldüğü ve inceleme yapıldığı görülmüştür. Görülen kısımdan malzemenin tuğla ve kesme taş olduğu anlaşılmıştır.

Tarih: Çeşmenin yapım tarihi bilinmemektedir. Çeşmenin 15. yy.'da yapıldığını düşünüyoruz. Tarihlendirme kısmında açıklanmıştır.

Kitabe: Kitabesi yoktur.

Yaptıran: Bilinmiyor.

Yapan: Bilinmiyor.

Malzeme: Dikdörtgen prizma şeklindeki çeşme irili ufaklı taşlardan yapılmıştır. Düzgün taş örgünün üzeri sıvanmıştır. Kemer kaburgasında tuğla malzeme de kullanılmıştır. Kemer nişinin orta yerinde bulunan ağaç hatıl ve kemerin üst noktasına teğet geçen ahşap saçak yapıda az da olsa ahşaba yer verildiğini göstermektedir. Örtüsü kiremit kaplı kırma

çatılıdır. Yalağın iki yanında yer alan dinlenme bölümleri iki blok taştan oluşur. Yalak mozaik betondur.

Tanım:

A) Mimari: Çeşmenin cephesi güneybatı yönüne bakar. Dikdörtgen prizma olan çeşme sade bir yapıdır. Müze envanter kayıtlarında deposunun 150 metre kuzeyde olduğu belirtilse de, bahsedilen depo bugün bulunamamıştır. Çeşmenin malzemesi düzgün taş örgüden oluşup, kemerde tuğla malzeme de kullanılmıştır. Malzeme sıvaların döküldüğü güneybatı cephesinden daha iyi görülebilmektedir. Yapı örtüsü kiremit kaplı ahşap kırma çatıdır. Çatı dışı doğru taşıntı yaparak gölgelik vazifesi görür. Çatı altında bulunan geniş ahşap silme içbükeydir. Cephesi yuvarlak kemerli niş derin nişe sahiptir. Nişin ortasından geçen ahşap hatıl cepheyi ikiye böler, üzeri sıvalıdır. Ahşap silmenin üzeri de sıva kaplı ve boyalıdır. Kitabesi yoktur. Kemer üzerine yapılan sıvalar ile yuvarlaklığını kaybetmiş, eğimli bir hal almıştır. Niş derin bir girinti yapar. Kemer iki yanda geniş ayaklara oturur. Kemer ayaklarının iç taraflarında dinlenme amacıyla konulmuş iki blok taş vardır. Ahşap hatıl altında bulunan kare taş üzerinde musluk yer alır. Yalak kısmı mozaik betondan yapılmıştır. Musluk, günümüzde de işlevini sürdürmektedir. Yan cephesi düz ve süslemesiz olup, çatının ahşap içbükey silmeleri burada da devam eder. 2005 yılında yapılan inceleme sırasında çeşmenin bitişik yapıldığı evin yıkıldığı ve çeşmenin ön cephesinin sıvasının bir miktar kaldırılarak malzemesinin ortaya çıkarıldığı görülmüştür.

B) Süsleme: Yapının süsleme ögesi yoktur. Yuvarlak kemer nişi içindeki ahşap hatıl, kemer üzerinde yer alan profilli ahşap silme ve çatıdan gövdeye geçişteki içbükey silme haricinde yapıda hareketliliği sağlayacak bir unsur yoktur. Genel olarak sade bir yapıdır.

Tarihlendirme: Afyon Baş Çeşme Camisi'nin kitabesi H. 901/M.1495-1496 tarihlidir. Çeşmenin de camiyle aynı tarihte yapılmış olması mümkündür. Çeşmeye ait en eski vakıf kaydı ise 1575 tarihlidir. Çeşmenin bu vakıf kaydı tarihinden daha eski bir tarihte yani 15. yüzyılda yapıldığını, bu tezimizin de Baş Çeşme Camisi'nin yapım tarihi ile desteklediğini düşünmekteyiz.

Bunların yanı sıra Baş Çeşmenin mimari yapısı da çeşme tarihi ile ilgili bilgi vermektedir. Baş Çeşme derin bir nişe sahiptir. Ancak Kemerin yuvarlaklığı ve saçağın geniş olması bize, bu yapı elemanlarının 18. yy.'da değiştirilmiş olduğunu gösterir.

Baş Çeşme'deki derin niş Afyon çeşmelerinden iki örnekte; Hodalı Çeşme (15.yy) ve Çavuşbaş Cami Çeşmelerinde (M.1713) görülür. Sonradan eklenen geniş saçağı ise Ali Ağa Çeşmesi (M.1438), Çavuşbaş Cami Çeşmesi (M.1713) ve Kara Katip Çeşmelerinde (M.1786) vardır.

ÇEŞME İLE İLGİLİ VAKIFLAR:

1-Efecik Mescidi Vakfı'ndan Hisse: 1575 Tarihli Tahrir Defterinde verilen bilgilere göre, vakfın dört dükkandan yıllık toplam 584 akçe geliri bulunmaktadır. Söz konusu gelir cami ile çeşmenin bakım ve onarımı ile müezzin ve sarrâca harcanılmak üzere şart koşulmuştur (15).

2-Seyyid Hacı Ahmed Ağa Vakfı: Ali oğlu Seyyid Hacı Mehmet Ağa'nın vefatından sonra vasiyeti üzerine bağı satılarak değeri olan 3500 kuruş ile bir yağhanesi 30 Ocak 1854 tarihinde vakfedilmiştir. Belirtilen paradan 150 kuruşun geliri Efecik Mahallesi çeşmesinin su yoluna tahsis edilmiştir (16).

3-Kvasoğlu Molla Ebu Bekir Vakfı: Efecik Mahallesi'nden Kvasoğlu Molla Ebu Bekir, Efecik Mahallesi Baş Çeşme Cami ve çeşmesinin mütevellisi olan Kahveci Himmet Ağa'ya aynı mahalledeki iki katlı evini iki bin kuruşa satarak, parasını cami ve çeşmenin para vakfı bütçesine katılmasını 18 Ekim 1853 tarihinde şart koştur (17).

ÇEŞME İLE İLGİLİ ŞER'İYYE SİCİLLERİ:

1) 612 No'lu Şer'iyye Sicili (Belge No: 337): "... deyn-i müsbet Baş Çeşmesi nukud-ı mevkufe mütevellisi Akua oğlu Molla Ahmed ibn-i Abdullah'an mal-i vakf-ı mezbur ba-şehadet-i Koca'Ali ibn-i Mehmed ve A'yan oğlu Mustafa ibn-iMehmed ve A'yan oğlu Mustafa bin'Ali ba'de't- tezkiye ve'l-halef ğuruş 100" (18).

(15) Mustafa KARAZEYBEK, Yusuf ILGAR, Zelkif POLAT: a. g. e., 348

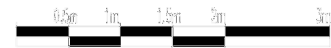
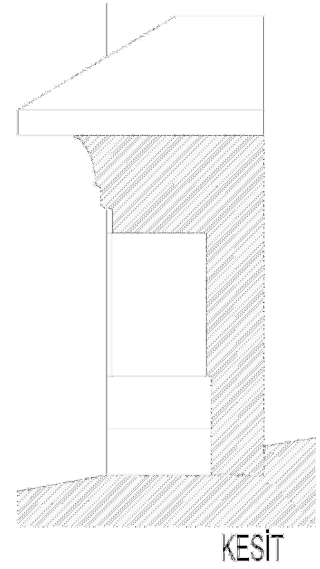
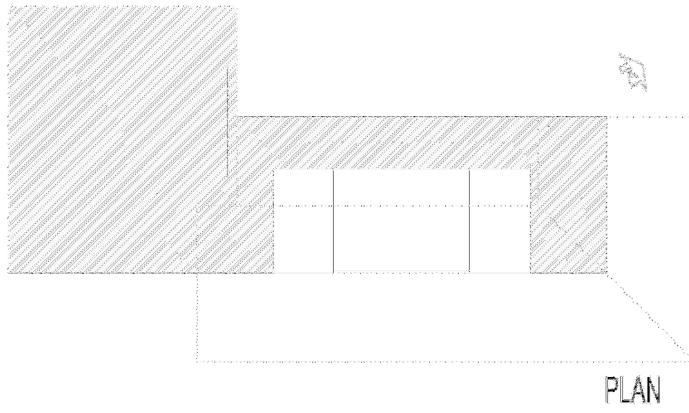
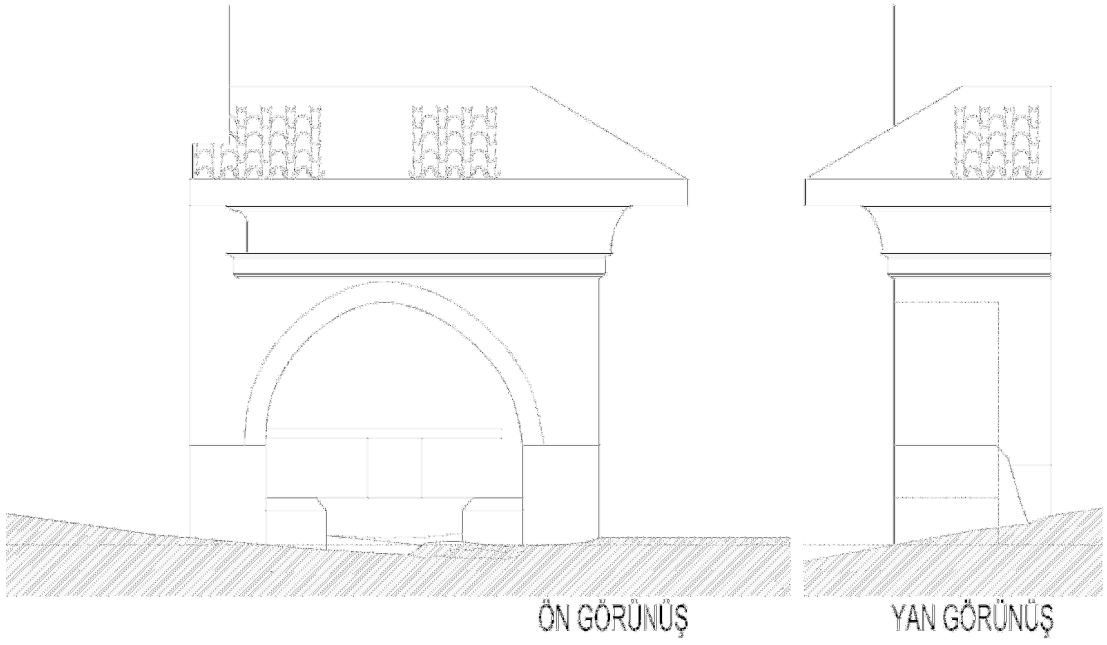
(16) Mustafa KARAZEYBEK, Yusuf ILGAR, Zelkif POLAT: a. g. e., 348

(17) Mustafa KARAZEYBEK, Yusuf ILGAR, Zelkif POLAT: a. g. e., 348

(18) Zübeyde TİRYAKIOĞLU: 612 Numaralı Karahisar-ı Sahib Şer'iyye Sicili (H. 1299/1301 M.1881/1883), (Afyon Kocatepe Üniversitesi Sos. Bil. Ens. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Afyon 1996, 438

2) 598 No'lu Şer'iyye Sicili (Belge No: 262): "Deyn Efecik Mahallesi çeşmesi Mütevellisi Mustafa Efendi ğuruş 115." (19)

(19) Kadir SUN: 598 No'lu Şer'iyye Siciline Göre Karahisar-ı Sahib'in Sosyo-Ekonomik Yapısı (1868-1869), (Afyon Kocatepe Üniversitesi Sos. Bil. Ens. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Afyon 2001, 438



AFYON ÇEŞMELERİ
BAŞ ÇEŞME

02



Resim No: 4 Baş Çeşme Ön Görünüş



Resim No: 5 Baş Çeşme Yan Görünüş

Örnek No: 3

Fotoğraf No: 6, 7, 8, 9

Çizim No: 3

Yapı Adı: Hodalı Çeşme

Tipi: Meydan Çeşmesi

Yeri: Bedrik Mahallesi, Hodalı sokaktadır.

Konumu: Çeşmenin cephesi kuzey yönüne bakmakta olup; yapı kuzey-güney yönünde uzanmaktadır. Hodalı sokağında 7 No'lu evin köşesinde, üç yol ağzındadır.

İnceleme Tarihi: Temmuz 2000 - Ağustos 2005 tarihleri arasında incelenmiştir.

Bugünkü Durumu: Yapının ilk incelenme tarihinden bugüne kadar daha çok yıprandığı gözlemlenmiştir. Kitabe daha da silikleşmiş, neredeyse yok olmak üzeredir. Yapının güneyine doğru uzanan deponun taş örgü malzemesi ve üzerini kaplayan sıva yer yer dökülmüştür. Güney duvarının köşesinin sıvaları tamamen dökülüp, taş malzeme açığa çıkmıştır. Üst örtüdeki çimento hem yanlardan hem de güney cepheden zarar görmüş olup; çatlaklar ve döküntüler yoğun olarak göze çarpar hale gelmiştir. Güneye bakan depo giriş penceresi kırılarak, kare özelliği kaybolmuş, içine çöp doldurulmuştur. Çeşmenin kuzeyini örten kırma çatının ahşap kısımları çok eskimiş, yer yer dökülmüştür. Marsilya kiremit örtünün sadece üst kısmı kalmış, yanları dökülmüştür. Kuzey cephede yalak ve iki yandaki kesme taş hayli zarar görmüştür. Çeşme bugün harap durumda olup, kullanılmamaktadır.

Tarih: Çeşmeyi 15. yüzyıl'a tarihliz. Tarihlendirme kısmında açıklanmıştır.

Kitabe: Kitabenin bir türbe, cami yada zaviyeye ait olduğu sonradan getirilip buraya konulduğu belirtilir (İ. H. Uzunçarşılı).

Altı satırlık kitabe şöyledir;

- "Es-Sultân-el-mu'azzam'İzzü'd-dünya ve'd-
- dîn Ebu'l-feth Keykâvus bin Keyhusrev
- B'ûlhâne Emîrû'l mü'minîn emara bî-imâreti'l-

- mekâmûl mübârek el-'abdÜ'z-za'îf
- Şemseddin'Ömer bin'Osman El-Şehir
- Fî târih sene semâ'niye arba'în ve sittimie"

Yaptıran: Bilinmiyor.

Yapan: Bilinmiyor.

Malzeme: Dikdörtgen prizmal bir yapı olan çeşme düzgün kesme taş örgülüdür. Sivri kemerli niş ve kemerin oturduğu ayaklar yine düzgün kesme taştandır. Yapının güneyine uzanan depo kısmı ise düzensiz taş örgülüdür. Taş örgünün üzeri sıvalı ve üst kısmı da çimento kaplıdır. Kuzey-güney ve batı yönlerine çıkıntı yapan çatı ahşap saçaklıdır. Çatı, marsilya kiremit örtülüdür. Çatının güney yönüne uzanan deponun örtüsü yuvarlak kemerlidir. Üst örtü dökülen sıvalardan görüldüğü üzere tuğla örgülüdür. Beden kısmı ise moloz taş örgülüdür.

Tanım:

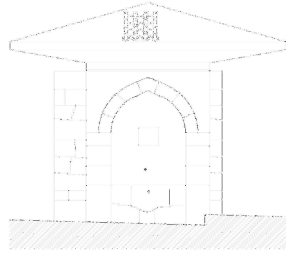
A) Mimari: Cephesi kuzey yönüne bakan çeşmenin, dikdörtgen olan planı kuzey-güney yönünde uzanır. Güney tarafında deposu bulunur. Malzemesi kuzeydeki cephesi düzgün kesme taş örgülüdür. Güneye uzanan depo duvarları düzensiz moloz taş örgülüdür. Örtü kısmı ise tuğla örgü ile oluşturulmuştur. Deponun üstü sıvalıdır. Kuzeydeki cepheyi örten kırma çatı marsilya kiremit örtülüdür. Çatının saçakları ahşap olmakla birlikte iki ahşap direk kuzeyde beden duvarına yaslanır. Güneye uzanan depo ise tonoz örtülüdür. Sivri kemerli nişi kuzeydeki cepheyi derin bir niş ile hareketlendirmiştir. Niş içinde üst kısımda altı satırlık kitabe bulunur. Arapça yazılı kitabe 6 satırdan ibarettir. Başka bir yapıdan alınıp buraya getirildiği sanılmaktadır. Kemer iki yanda taş örgü ile oluşturulan ayaklara oturur. Yalak kısmı enine dikdörtgen olmakla birlikte bir hayli deforme olmuştur. Suyu akmamaktadır. Güney duvarının üst kısmında bırakılan kare açıklık depoya bakmaktadır.

B) Süsleme: Yapının kuzeyindeki sivri kemerli nişi ve nişin altındaki 6 satırlık kitabesi ilk olarak göze çarpar. Kuzey cephenin düzgün kesme taş malzemesi yapının düzgün görünümüne sebep olur. Hemen üste oturtulan ahşap saçaklı kırma çatı yapıya güzellik katar. Yuvarlak kemerin uzantısıyla oluşan güney kısımdaki depo taş örgüsü ve

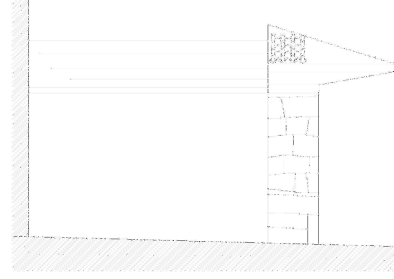
tuğla malzemeli üst örtüsü malzeme çeşitliliğine sebep olur. Yapı önden ve yandan çeşitli malzeme ve mimari özellikler göstermesiyle farklılık arz eder.

Tarihlendirme: Çeşme derin nişi ve sivri kemeri ile 15. yüzyıla tarihleyebileceğimiz bir eserdir. Deposu, kırma çatısı, çatısının marsilya kiremit ile kaplı olması ve geniş saçağı ile sonradan elden geçirildiğini gösterir. Depo kısmı ve depo üst örtüsü sıvanmıştır. Son haliyle geç dönem çeşme mimarisi özelliklerine bürünmüştür. Baş Çeşme (15.yy) ve Arap Mescid Çeşmesi Kuzey Cephesi (15. yy) ile sivri kemeri ve niş derinliği açısından benzeşir.

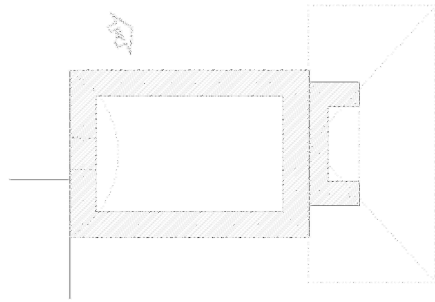
Anadolu örneklerinden Akşehir Nidir Köyü Çatal Çeşmesi (M.1253-1254), Tokat Acepşir Çeşmesi (M.1593-94), Manisa Ali Bey Cami Çeşmesi (M.1418), Karaman Boyahane Muhyiddin Çeşmesi (M.1469), Karaman Kilci Çeşmesi (M.1843) derin nişi ve sivri kemerleri ile Hodalı Çeşme'ye benzer.



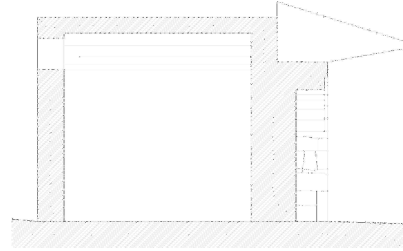
ÖN GÖRÜNÜŞ



YAN GÖRÜNÜŞ



PLAN



KESİT



AFYON ÇEŞMELERİ
HODALI ÇEŞME

03



Resim No: 6 Hodalı Çeşme Ön Görünüş



Resim No: 7 Hodalı Çeşme Yan Görünüş



Resim No: 8 Hodalı Çeşme Arka Görünüş



Resim No: 9 Hodalı Çeşme Kitabı

Örnek No: 4

Fotoğraf No: 10

Çizim No: 4

Yapı Adı: Sinan Halife Çeşmesi

Tipi: Mahalle Çeşmesi

Yeri: Sinan Halife Mahallesi, Sinan Halife Caddesi'ndedir.

Konumu: Sinan Halife mescidinin bahçe duvarında, bahçe kapısının batısındadır. Cephesi Sinan Halife Caddesine bakar, Dağ Sokak ile kesişen köşededir.

İnceleme Tarihi: Ocak 2000- Ağustos 2005 tarihleri arasında incelenmiştir.

Bugünkü Durumu: Çeşmenin genel durumu iyi olmasına rağmen suyu akmamaktadır.

Tarih: Çeşmenin yapım tarihi belli değildir. Ancak caminin yapım tarihi ile aynı tarihte yapıldığı kabul edilir. Cami kitabesine göre H. 875 – M.1453 tarihlidir. Tarihlendirme kısmında açıklanmıştır.

Kitabe: Çeşmenin kitabesi yoktur..

Yaptıran: Bilinmiyor.

Yapan: Bilinmiyor.

Malzeme: Düzgün kesme andezit taş malzeme ile inşa edilmiştir. Kemer ayaklarının oturduğu dikdörtgen payeler yekpare taştır. Mermer de kullanılmıştır.

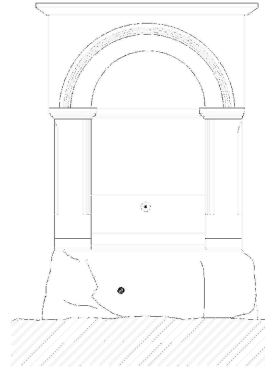
Tanım:

A) Mimari: Çeşme kuzey yönüne bakmaktadır. Deposu yoktur. Malzemesi mermer ve kesme taştır. Örtüsü düz dam şeklinde olup kenarları pahlıdır. Cephedeki yuvarlak kemer silmelidir. Niş derinliği çok değildir. Kitabesi yoktur. Kemerin oturduğu iki yandaki payeler dikdörtgen blok taştandır. İki payeyi ise üç silmeli bir bant birleştirir. İç kısımların da köşeleri silmelidir. Oturdukları kaidelerin üst kısımları mermer alt kısımları blok taştan yapılmıştır. Arada kalan kısım tek parça andezit taşındandır. Ayaklar arasında kalan yalak deforme olmuştur.

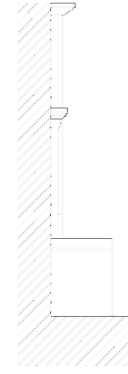
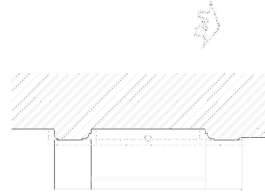
B) Süsleme: Çeşmenin süslemesi yoktur.

Tarihlendirme: Çeşmenin kitabesi olmadığından tarihi belli değildir. Yakınında yer alan ve aynı adı taşıyan Sinan Halife Mescidi ile yapım tarihinin aynı olduğunu düşünmekteyiz. Sinan Halife Mescidi'nin yapım tarihi H. 875-M.1453'tür. Ancak çeşmedeki yuvarlak kemer, kemerin profilli silmelerle hareketlendirilmesi ve kemer nişinin derin olmaması daha geç tarihli bir çeşme olması izlenimini verir. Çeşme yalağının çeşmeden farklı malzemesi olması ve kemer ayaklarının bitimine yerleştirilen oturma sekisi görevindeki kısımda mermer malzeme kullanılması, bize çeşmenin daha sonra elden geçirildiğini düşündürür. Çeşmenin görüntüsü itibarıyla 19. yüzyılda yapıldığını düşünürüz. Fakat çeşmenin 15. yüzyıla ait olduğu ve tamir geçirdiğini düşünmekteyiz.

Afyon çeşme örnekleriyle kıyaslandığında, kemer kavsinin iki yanda oturduğu yarım payeler; Ali Vezir Çeşmesi (M.1926), Sülüm 1 Çeşmesi (M.1908) ve Cevizaltı Çeşmelerinde (M.1764) görülür. Profilli silmelerle oluşturulan kemer formuna ise Cevizaltı Çeşmesi (M.1764), Sülüm 1 Çeşmesi (1908) ve Abdi Kadı Çeşmelerinde (15. yy.) rastlanır. Anadolu'daki örneklerde ise, Çanakkale Talimhane Sokak Çeşmesi, Necati Çeşmesi ve Tokat Malkayası Mahallesi Çeşmesi (20. yy)'nde profilli silmeler görülür.



ÖN GÖRÜNÜŞ

YAN
GÖRÜNÜŞ

PLAN



KESİT





Resim No: 10 Sinan Halife Çeşmesi Ön Görünüş

Örnek No: 5

Fotoğraf No: 11, 12, 13

Çizim No: 5

Yapı Adı: Ali Ağa Çeşmesi

Tipi: Çatal Çeşme

Yer: Çavuşbaşı Mahallesi'nde, Furun Sokak ile Ali Ağa Çeşme Sokağının kesiştiği köşededir.

Konumu: Çeşme, Çavuşbaşı Mahallesinde Furun sokak ile Ali Ağa Sokağının kesiştiği köşede; iki cephesi meydana iki cephesi 19 ve 29 No'lu evlerin duvarlarına bitişiktir.

İnceleme Tarihi: Ocak 2000 ve Temmuz 2005 tarihleri arasında birçok defa incelenmiştir.

Bugünkü Durumu: Çeşmenin beden duvarları sağlam olup, üst üste boyanmaktan kitabe ve alçak satırlı süslemeler kaybolmaya yüz tutmuştur. Yalak kısmı kaybolmuş, beden duvarlarının alt kısımları oldukça yıpranmıştır. Kıрма çatının ahşap saçakları ve marsilya kiremit ile kapanmış olan örtü bir hayli bakımlıdır. Çeşme bugün kullanılmamaktadır.

Tarih: Kitabesine göre; H. 842 - M.1438 tarihlidir. Tarihlendirme kısmında açıklanmıştır.

Kitabe: Kemer nişi içindeki inşa kitabesi şöyledir;

- "Allâhu müfettihü'l-ebvâb
 - Ey dârü's-selâm-ı sahab Ali bin Murâd
 - Hâzihî Cennâtü'Adnin fedhulûhâ hâlidîn
- Sene 842 (M.1483)

Kemer içindeki tamir kitabesi 6 satır 10 mısradan oluşur. Sülüs yazı tekniği ile yazılmıştır. Kitabe;

- “Sene 1322 Mâşa’allâh ve sene 1324 (M.1906)
- Tâ kıyâm-ı haşra dek hayır ehli istihsân olur.
- Her iki âlemde lûtf-ı Hakk’la handân olur
- Teşneler iksâs hoşnûd-i ehl-i beyt için
- Belki hoşnûdî zât-ı Hazret-i Rahmân olur
- Çavuşoğlu Mahallesi komşuları yaptılar
- Böyle zîba çeşme kim şâyeste-i şükrân olur
- İttisâlinde yapıp bu mahzeni müstahkemi
- Hayr eyle yâd olmaya bânileri şâyân olur
- Vehbi yâ bir hâtif –i aynî dedi tarihini
- İçeler atşân serâbından safâ-yı cân olur.” şeklindedir.

Yaptıran: Yapım kitabesinde Murat oğlu Ali adı geçer.

Yapan: Bilinmiyor.

Malzeme: Yapıda çatı saçakları ve çatının beden duvarına yaslanmasını sağlayan konsollar, ahşap malzemedir. Çatı marsilya kiremit kaplıdır. Kuzey cephedeki yuvarlak kemer düzgün kesme taşlardan yapılmıştır. Çeşmenin beden duvarlarında da düzgün kesme taş örgüsü kullanılmıştır. Kesme taş aralarında tuğla örgüler vardır. Duvarları sağlamlaştıran demir bağlayıcılar kullanılmıştır. Çeşme nişinin iki yanında dikdörtgen bloklar mermerdir. Mermer blokların oturduğu kaideler de kesme taştandır.

Tanım:

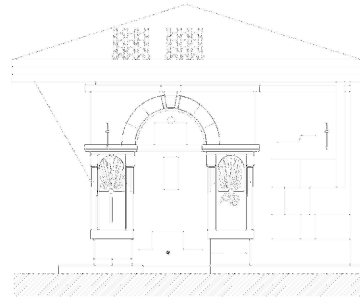
A) Mimari: Çeşme iki yol ağzında iki eve bitişik inşa edilmiş bağımlı, kare, kübik bir yapıdır. Bir cephesi kuzeye diğer cephesi doğuya bakar. Depolu bir çeşmedir. Düzgün blok taş örgülü prizmal bir yapıdır. Malzemesi kesme taş olup, örgü aralarında tuğla malzeme de kullanılmıştır. Kuzey cephedeki süslemeli küçük nişler mermer bloklardan yapılmıştır. Ahşap kırma çatının ahşap destekleri kuzey cephenin ortasına doğru yaslanmıştır. Çatının örtüsü marsilya kiremit kaplıdır. Kuzey cephe yuvarlak kemerli ve nişlidir. Kemer kaburgası düzgün kesme taş örgülü olup, kilit taşı yüzeyden daha taşıntılı durumdadır. Kemer gözü içinde bulunan kitabe 6 satır ve 10 mısradan oluşur. Kemer ayaklarının oturacağı kısımda enine ince uzanan silme yapıyı üst ve alt olarak ikiye böler. Kemer ayaklarının oturduğu kısımlar enine uzanan ince bir silmenin altında, iki yanı sütunceli ortası istirdiye kabuğu formu

verilmiş iki yuvarlak kemerden oluşur. Nişin alt kısımları ise haç formudur. Blok mermere oyulan bu formlar, oturduğu blok taş kaideden hafifçe dışa çıkıntı yapar. Dikdörtgen çeşme nişinin iki yanında bulunan dikdörtgen bloklar, Bizans devri mimarisini yansıtan parçalardır. Ortada yer alan yalak yok olmuştur, çeşme akmamaktadır. Doğu cephede blok taş araları tuğla örgülerle hareketlendirilmiştir. İki yanda demir bağlayıcılar görülür. Depo kapağı doğu cephede üst kısımda metal kapak ile örtülüdür.

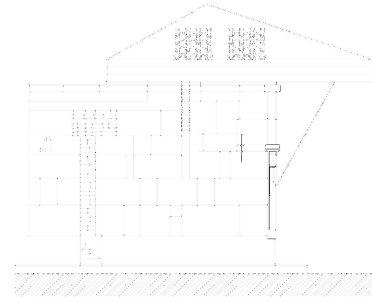
B) Süsleme: Kesme taş malzemeli yapı kare, kübik bir mimariye sahiptir. Ahşap saçaklı çatı kuzey ve doğu cepheye ayaklarla yaslanmış, marsilya kiremitlidir. Kıрма çatı yapıya hoş bir hava verir. Kuzey cephesi hareketli, doğu cephe düz hatlıdır. Doğu cephede sadece kesme taş araları tuğla örgülerle hareketlendirilmiştir. Kuzey cephede musluğun iki yanındaki dikdörtgen bloklara yuvarlak nişli kemer oturur. Kemer gözü içindeki kitabe silikleşmesine rağmen göze çarpar. Kemer kilit taşı dışarı çıkıntı yaparak belirginleşir. İki yandaki bloklar Antik malzemeli olup, iki yanları sütunceli orta kısmı istiridye şeklinde nişli ve alt kısmı da haç formudur. Uzaktan hayli belirgin olan bu süslemeler yapıya hareket katar. Çeşme kullanılmamaktadır.

Tarihlendirme: Çeşmenin cephesi ile dönemi özelliklerine uygun bir mimariye sahip olsa da, deposunun düzgün kesme taş örgüsü, kırma çatısı, marsilya kiremit örtüsü ve geniş saçağı ile daha sonraki bir tarihte onarım gördüğünü söyleyebiliriz.

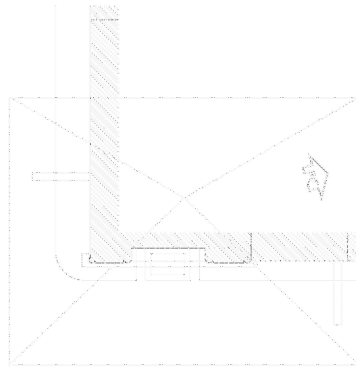
Kırma çatısı ve geniş saçağı ile Afyon örneklerinden Baş Çeşme(15. yy.), Çavuşbaş Cami Çeşmesi (H.1713), Hodalı Çeşme (15. yy.), Boyacıoğlu 1 Çeşmesi (19.yy.) ve Kara Katip Cami Çeşmesi (H.1786)'ne benzemektedir. Yuvarlak kemeri ve kilit taşının belirgin olmasıyla da Kara Katip Çeşmesi (H.1786) ve Hacı Nasuh Çeşmeleri (H.1902) ile benzer. Ali Ağa Çeşmesi'nin cephesinde göze çarpan istiridye niş süslemesi; Anadolu örneklerinden Ortaköy Damat İbrahim Paşa Çeşmesi (M.1724-25), Kaptan Hacı Hüseyin Çeşmesi (M.1732-33), Topçubaşı İsmail Ağa Çeşmeleri (M.1731-32), Çanakkale Kilitbahir Havuzlar Mevkii Çeşmesi (18.yy.) ve Bayramiç Saçaklı Köyü Çeşmeleri'nde (M.1904-05) görülür.



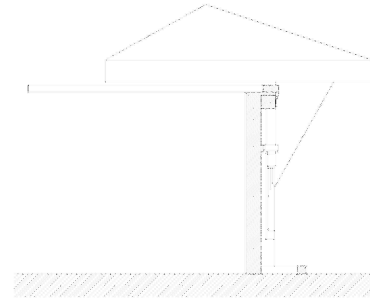
ÖN GÖRÜNÜŞ



YAN GÖRÜNÜŞ



PLAN



KESİT



AFYON ÇEŞMELERİ
ALİ AĞA ÇEŞMESİ

05



Resim No: 11 Ali Ağa Çeşmesi Ön Görünüş



Resim No: 12 Ali Ağa Çeşmesi İstiridye Niş Süslemesi



Resim No: 13 Ali Ağa Çeşmesi Kitabesi

Örnek No: 6

Fotoğraf No: 14, 15, 16, 17, 18, 19

Çizim No: 6

Yapı Adı: Arap Mescid Çeşmesi

Tipi: Mahalle Çeşmesi

Yeri: Arap Mescid Mahallesi, Hacı Mahmut Üçüncü Kaya Sokak. No. 23 yanındadır.

Konumu: Yapı dikdörtgen bir sekinin kuzey ve doğu kenarları üzerine inşa edilmiş bitişik iki çeşmeden oluşmaktadır.

İnceleme Tarihi: Ocak 2000- Ağustos 2005 tarihleri arasında incelenmiştir.

Bugünkü Durumu: Çeşmenin bir eve yaslanmış olan batı yönündeki dikdörtgen planlı çeşmesi, bugün kullanılmamaktadır. Yalağı tahrip olmuştur. Kuzey yönüne bakan çeşme ise diğerine nazaran daha iyi durumdadır ve kullanılmaktadır.

Tarih: Kuzeydeki çeşmenin 16. yüzyıl, doğudaki çeşmenin 20. yüzyıla ait olduğunu düşünmekteyiz. Tarihlendirme kısmında açıklanmıştır.

Kitabe: Deponun doğu cephesi üzerindeki kitabe bugün okunamayacak durumdadır. Afyon Müzesi kayıtlarında batı cephesi üzerindeki kitabe levhasının ortasında "Maaşallah", sol üst köşesinde R. 324; sağ üst köşesinde ise R. 322 tarihlerinin okunduğu belirtilir. Sol alt köşede "fi Şaban", sağ alt köşede "fi 22 Eylül" yazılıdır.

Yaptıran: Bilinmiyor.

Yapan: Bilinmiyor.

Malzeme: Doğu cephe yatay taş sıraları ile düzenlenmiştir. Üst kısmı kesme taş malzemelidir. Su oluşunun aktığı taş beyaz mermerdir. Silmeler, taş duvar, köşe ve bölüm aralarındaki taşlar andezit taşıdır. Kuzey cephedeki evin duvarına yaslanmış olan çeşme kesme taştan yapılmıştır. Tuf ve andezit taşları kullanılmıştır. Çeşmenin önü andezit

taşından plakalarla kaplanmıştır. Çatı kiremit örtülü olup güney yüzündeki üçgen alınlık taş malzemedir.

Tanım:

A) Mimari: Yapı dikdörtgen bir platformun güney ve doğu yönlerindeki duvarları üzerine inşa edilmiş iki çeşmeden oluşmaktadır. Depolu bir çeşmedir. Kesme taş malzemenin yanı sıra çeşme alınlığında mermer de kullanılmıştır. Üstü sundurma ile örtülüdür. Çatı bu yüzde üçgen alınlıklıdır. Çatı kırma çatı olup, güney yüzde üçgen taş alınlıklıdır. Ahşap üzeri kiremit kaplıdır. İki çeşme bir köşe ile birleşir. Doğu cephede yer alan çeşme, duvardan dikdörtgen bir çıkıntı yapar. Üst kısmında mihrap şeklinde kesme taş süslemesi vardır. Bu kısım içe doğru hafif girinti yapmış ve çeşme zeminine hareket katmıştır. Çeşmenin yer aldığı dikdörtgen ayna taşında bitkisel süsleme altında çeşme yer alır. Çeşmenin etrafındaki mermer taş devşirmedir. Çeşmenin alt kısmında, iki yanda kısa ayakları vurgulayacak şekilde enine dikdörtgen girinti görülür. Taş oluktan akan su beyaz mermere akmaktadır. Yalak kısmı kenarları hafif yüksek olacak şekilde, ortası delikli, enine dikdörtgendir. Kuzey cephedeki çeşme yine kitabesizdir. Sivri kemerli çeşmenin çevrelediği niş içinde kitabe bulunmaz. Nişin içinde çeşme kısmının alt sıra taşında, süsleme ögesi olarak bitkisel bezemeler yer alır. İki yanda hafif taşıntı yapan ayaklar arasında yalak yer alır. Enine dikdörtgen olan yalak kısmı, iki yanda ve ön kısımda az bir çıkıntı yapan kalıntılardan ibarettir.

B) Süsleme: Bir evin duvarına yaslanmış olan kuzeydeki dikdörtgen çeşme sivri kemerli bir nişe sahiptir. Yalağı tahrip olan çeşme bugün kullanılmamaktadır. Oluğun hemen altında yer alan mermer blok üzerinde Bizans devşirme malzemeli süslemeler yer alır. Niş kısmı mihrap biçiminde şekillenmiştir. Oluğun çevresi iki tane kenger yaprağı ile süslenmiştir. Çatıya profilli silmeler ile geçilir. Andezit taşı yoğun olarak kullanılmıştır. Doğu cephede gövdenin ortasında silmelerle çerçevelenmiş yüzeysel niş, nişin alt kenarında yukarı doğru kıvrılarak dikdörtgen bir çıkıntı oluşturur. Bu çıkıntıya mermerden ayna taşı yerleştirilmiştir. Ayna taşı üzerinde çiçek tasviri kabartma olarak işlenmiştir.

Tarihlendirme: Kitabesi olmadığı için tarihi kesin olarak bilinmeyen kuzeydeki çeşmeye ait en eski vakıf kaydı 1575 tarihlidir. Çeşme bu tarihten önce yapılmış olmalıdır. Çeşmeyi derin nişi ve sivri kemeri ile 15. yüzyıla tarihlendiriz.

Doğu yönündeki çeşme ise tamamen farklı özellikler gösterir. Bu çeşme; düzgün kesme taş malzemesi, profilli silmelerle iç ve dışbükey hatlar oluşturan ayna taşı, musluğun çıktığı ve 20. yüzyıla tarihleyebileceğimiz bitkisel süslemeli mermer aynalıği ile tamamen 20. yüzyıl özellikleri taşıır. Bu kısmın daha sonraki tarihlerde eklendiğini düşünmekteyiz.

ÇEŞME İLE İLGİLİ VAKIFLAR:

1-Arap Dede Mahallesi Çeşmesi Vakfı: 1575 tarihli Tahrir defterinde belirtildiğine göre Arap Mescit Çeşmesi'nin bakım ve onarımı için 6000 akçe para vakfedilmiştir. Vakfın yıllık geliri 900 akçedir (20).

2-Mehmet Efendi Vakfı: Arap Çeşmesi su yolunun zamanla bozularak tamir ihtiyacı hasıl olunca mahkemede şahitler huzurunda mahalle halkı temsilcilerinin rızasını alan Mehmet Efendi Mayıs 1677 tarihinde 20 kuruş vakfetmiş, paranın % 15 üzerinden işletilerek elde edilen geliri ile çeşmenin su yolunun tamir edilmesini ve ayrıca Arap Çeşmesi suyundan kendi evine bir çeşme yapılmasını şart koşmuştur. Şartların kabul olunmasıyla verilen para kefil ve ev rehin bırakılarak işletilmek üzere aynı tarihte Abbas Beşe adlı kişiye verilmiştir. Vakfın 3 Haziran 1677 tarihi itibarıyla yirmi beş kişide işletilmek üzere verilmiş 140 kuruş parası bulunmaktadır (21).

3-Emine Hanım Vakfı: Hacı Hasan kızı Emine Hanım, 29 Nisan 1753 tarihinde vakfettiği dükkanların ve paranın gelirinden olmak üzere senede 2, 5 kuruşun Arap Mescidi Çeşmesi'nin su yoluna harcanmasını şart koşmuştur (22).

4-Fâtıma Hanım Vakfı: Arab Camii Mahallesi'nden Ömerzâde Hacı Mehmet Ağa kızı Fâtıma Hatun, mal varlığından 9500 kuruşu vasiyet ile 30 Temmuz 1845 tarihinde vakfetmiş, paranın Arab (Mescidi) Camii Çeşmesi Vakfı'nın mütevellisine teslim edilmesine teslim edilmesini ve %15 hesabı ile işletilmesini istemiştir. Fâtıma Hatun, vakfettiği paranın üç bin kuruşunun gelirinin çeşme yolunun bakımı, tamiri ve temizlenmesine sarf edilmesini şart koşmuştur (23).

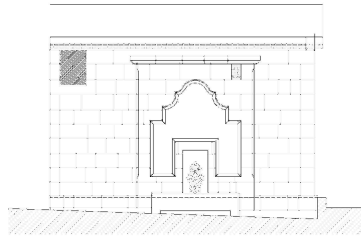
(20) Mustafa KARAZEYBEK, Yusuf ILGAR, Zelkif POLAT: a. g. e., 346-347

(21) Mustafa KARAZEYBEK, Yusuf ILGAR, Zelkif POLAT: a. g. e., 347

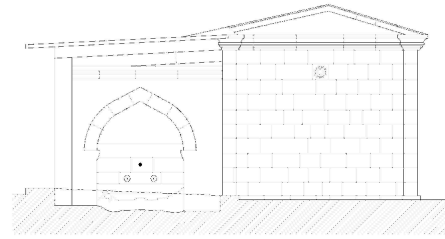
(22) Mustafa KARAZEYBEK, Yusuf ILGAR, Zelkif POLAT: a. g. e., 347

(23) Mustafa KARAZEYBEK, Yusuf ILGAR, Zelkif POLAT: a. g. e., 347

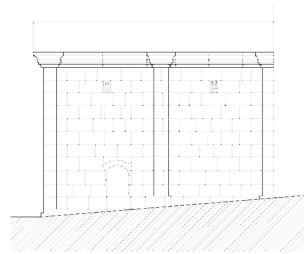
5-Kasapoğlu Hacı Emin Ağa Vakfı: Arap Mescit Mahallesi'nden Kasap oğlu Hacı Emin Ağa Mahkemeye başvurarak, Kapan önünde dört bin kuruş değerindeki bir dükkan ile bitişiğinde altı bin kuruş değerindeki bir dükkanını 11 Kasım 1918 tarihinde vakfetmiştir. Hacı Emin Ağa, dükkanlardan hasıl olacak gelirden önce vergi ve sair masrafın verilmesini, dükkanların tamir ve bakımının yapılmasını, artan paranın da Arapmescit Mahallesi'ndeki cami bitişiğindeki çeşmenin tamir ve bakımına sarf edilmesini, kayıtların her yıl hesabının görölmesini belirtmiştir. Diğer taraftan vakıf sağlığında vakfın tevliyetini kendisinin yürüteceğini, vefatından sonra ise evlatlarından yaşça büyük, reşit ve en salih olanın müteveli olması, eğer onların nesli kesilirse hakimın belirleyeceği kişinin bu görevi yürütmesini şart koşmuştur (24).



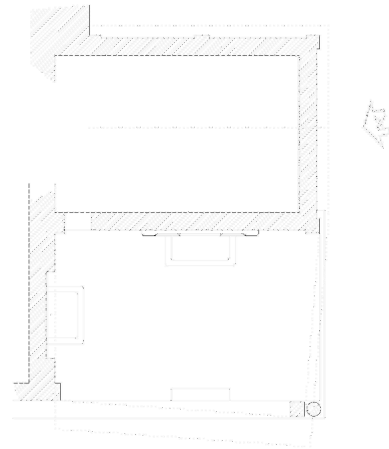
ÖN GÖRÜNÜŞ



YAN GÖRÜNÜŞ



ARKA GÖRÜNÜŞ



PLAN





Resim No: 14 Arap Mescid Çeşmesi Ön Görünüş



Resim No: 15 Arap Mescid Çeşmesi Ön Görünüş



Resim No: 16 Arap Mescid Çeşmesi Yan Görünüş



Resim No: 17 Arap Mescid Çeşmesi Arka Görünüş



Resim No: 18 Arap Mescid Çeşmesi Ayna Taşı Süslemesi



Resim No: 19 Arap Mescid Çeşmesi Ayna Taşı Süslemesi

Örnek No: 7

Fotoğraf No: 20, 21, 22, 23

Çizim No: 7

Yapı Adı: Cevizaltı Çeşmesi

Tipi: Meydan Çeşmesi

Yeri: Hacı Abdurrahman Cevizaltı Sokakta'dır.

Konumu: Bağımsızdır bir çeşmedir. Gedik Ahmet Paşa külliyesinin avlusunda, güneydoğu köşededir. Kurtuluş Caddesi ile Hacı Abdurrahman Cevizaltı Sokağı'nın kesiştiği köşededir.

İnceleme Tarihi: Temmuz 2000 - Ağustos 2005 tarihleri arasında incelenmiştir.

Bugünkü Durumu: Çeşme günümüze sağlam ulaşmıştır. Suyu hala akmaktadır. Sadece çeşmenin yan ve arka örgüsündeki birkaç taş aşınmıştır.

Tarih: Kitabesine göre H. 1178 -M.1764 yılında yapılmıştır.

Kitabe: Kitabesi talik yazı ile iki satır dört mısradan ibarettir:

- "Bâreka'llâh zehi tevfik-i Hakkın mazharı
- Kim Halîme Kadın oldu iş bu hayrın masdarı
- Yaptırıp atşâna dedi mısra'ı târîhle
- Nûş edin bu çeşmeden âb-ı zülâli sükkeri 1178

Yaptıran: Kitabesine göre, Halime Kadın yaptırmıştır.

Yapan: Bilinmiyor.

Malzeme: Düzgün kesme taş malzemelidir. Kitabe mermer üzerine yazılmıştır. Üst örtüsü betondur.

Tanım:

A) Mimari: Çeşmenin cephesi güneydoğu yönüne bakar. Dikdörtgen planlı bir yapıdır. Kemer ayakları ve dinlenme taşları blok taştan, diğer kısımlar dikdörtgen kesme taştan yapılmıştır. Çeşmenin örtüsü kenarlardan dışarı hafif çıkıntı yapar şekilde üstü ise beşik kemer görüntüsü verir şekildedir. Cephe, taşların girintili çıkıntılı kullanılmasıyla hareketlendirilmiş ve süslenmiştir. Cephede yuvarlak kemer ve kemer kaburgası iç kısmında silme iç ve dışbükey kenarlı birbirine bakar vaziyetteki çerçeve içinde iki satırlık yazıt bulunur. Kemer kilit taşı çatıyla birleşmiş vaziyettedir. Kilit taşı pramidal bir şekilde öne doğru çıkıntı yapar. Yuvarlak kemerin iki ucu dikdörtgen kemer ayaklarına oturur. Ayakları arasında kalan kısımda dikdörtgen taş örgüler ve musluğun yer aldığı enine dikdörtgen taş bulunur. Bu kısım ayakların ara boşluğu üzerinde bulunan musluk tablası, iki basamak kenarlı dörtgen içine yivli çember ve ortasındaki musluktan ibarettir. Çerçevenin üst kenarında iç ve dışbükey iki hatlı kenarlık vardır. Yine alt kenarında ise iç kısımda düz ve dışbükey hatlı kenarlık bulunur. Kemer ayaklarının oturduğu dinlenme taşları öne doğru çıkıntılı yapılmıştır. Taşların arasındaki boşluk yalak olarak kalmaktadır.

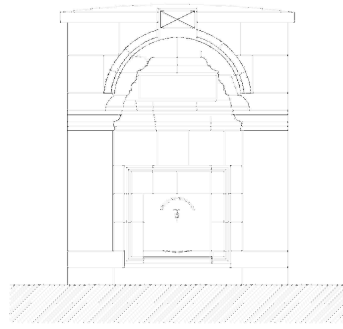
B) Süsleme: Çeşme cephesi üzerine yatay bir taş blok halinde konulan silme, yapıyı iki katlı gibi gösterir. Musluk tablasının olduğu kısım, yarım daire içindeki musluk ve etrafı çerçeveleyen dört sıra silme dizisi ile çevrilidir. Yine içbükey dizili taşlardan oluşan kemer kaburgası ortasındaki kitabe iç kısma yerleştirilmiştir. Yüzey farklılığı oluşturulan bu kısımda yanlarda yine iç ve dışbükey pahlı kenarlıklar vardır. Kemer kilit taşı piramidal şekilde dışa çıkıntı yaparak yüzeysel çizgilerden uzaklaşır. Yapıda sık sık pahlı silmeler, yüzey farklılıkları ile oluşturulan kombinasyonlar ve taş dizimleri ile süslemeler yapılmıştır.

Tarihlendirme: Cevizaltı Çeşmesi kitabesine göre M.1764 tarihlidir. Çeşmenin derin olmayan nişi, kemerindeki kilit taşının belirginleştirilmiş olması, musluğun profilli silmelerle dikdörtgen tabla içine alınmış olması da 18. yüzyıl özelliklerini yansıtır.

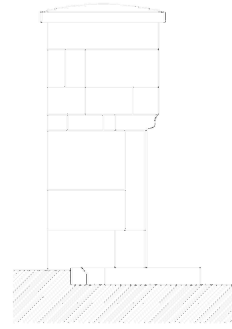
Cevizaltı Çeşmesi'nin kemerindeki iki kemer görüntüsünü veren dilimli saçağın bir benzeri de Manisa Anonim Çeşme'de görülür.

ÇEŞME İLE İLGİLİ VAKIFLAR:

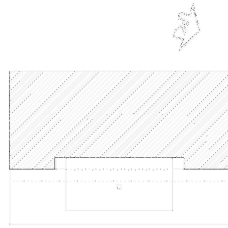
1-Hacı Halil Kızı Şerife Vakfı: Hacı Abdurrahman Mahallesi'nden Hafız oğlu eşi Şerife Hanım, mahkemede kadı huzurunda Hacı Hasan oğlu Ali'yi mütevellî tayin edere aynı mahalledeki 1350 kuruş kıymetindeki evini 6 Mart 1917 tarihinde vakf etmiştir. Şerife Hanım, vefatına kadar evde oturacağını ve vakfın işlerinin kendisi tarafından takip edileceğini, vefatından sonra vakfa mütevellî olarak Aynîoğlu Camii Vakfı mütevellîsinin bakmasını; ayrıca vakıf gelir ve giderlerinin her sene hesabının kontrol edilmesini şart koşturmuştur. Vakfedilen ev, mütevellî tarafından kiraya verilecek, geliri ile öncelikle evin vergisi verilecek ve evin tamir ve bakımının yapılmasından sonra artan paradan her sene 50 kuruş ile İmaret Bahçesi bitişiğindeki Cevizaltı Çeşmesi'nin tamir ve bakımı yapılacak artan para Aynîoğlu Camii'nin para vakfına verilecektir (25).



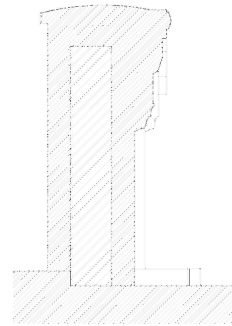
ÖN GÖRÜNÜŞ



YAN GÖRÜNÜŞ



PLAN



KESİT





Resim No: 20 Cevizaltı Çeşmesi Ön Görünüş



Resim No: 21 Cevizaltı Çeşmesi Yan Görünüş



Resim No: 22 Cevizaltı Çeşmesi Arka Görünüş



Resim No: 23 Cevizaltı Çeşmesi Kitabesi

Örnek No: 8

Fotoğraf No: 24, 25

Çizim No: 8

Yapı Adı: Çavuşbaş Cami Çeşmesi

Tipi: Cami Çeşmesi

Yeri: Çavuşbaş Mahallesi, Çavuşbaş Cami Sokak. No: 2'dedir.

Konumu: Çavuşbaş Cami avlu kapısının sağındadır.

İnceleme Tarihi: Temmuz 2000 - Ağustos 2005 tarihleri arasında incelenmiştir.

Bugünkü Durumu: Çeşmenin genel durumu iyi olmasına rağmen suyu akmamaktadır. Ahşap sundurması eskimiş ve yıpranmıştır. Musluğu yoktur. Yalak bozularak, boşluk demir mazgal ile kapatılmıştır. Kitabesi hayli yıpranmış, yan kısımları ve alt satırları iyice silikleşmiştir.

Tarih: Kitabede yapım tarihi ebcele hesabıyla H. 1125-M.1713 tarihi verilmektedir.

Kitabe: Sivri kemer alınlığında bulunan kitabe, 3 satır 6 mısradan oluşur;

- "Mustafa Ağa merhum çün bel-beyân-ı mescide
- Oğlu merhûm Mehmet çeşmesine ihtimâm
- Cafer Ağa'dır sebep bilir bunların ilhâmına,
- İde Mahşerde şefâ'at onlara fahrû'l-Enâm
- Çeşme târihi'Kimler'aşkına nûş olsun' desek
- Aşkına hemde Haydar-Hüseyn-i Kerbela'nın ves-sellem."

Yaptıran: Kitabede yaptıranın adı Mustafa Ağa'nın oğlu Mehmet ve Cafer Ağa olarak geçer.

Yapan: Bilinmiyor.

Malzeme: Çeşme kesme taş ve moloz taş malzemedden yapılmıştır. Çeşme içindeki niş kısmı sıvalıdır. Ortada bulunan dikdörtgen kitabe kabartmalı blok taştandır.. Kitabenin alt kısmında aşağıya kadar büyük blok taşlar kullanılmıştır. Kıрма çatı marsilya kiremit örtülü ve ahşap sundurmalıdır. Sundurma kuzey ve batı yönlerine doğru çıkıntı yapar.

Tanım:

A) Mimari: Çeşme cephesi kuzey yönüne bakar. Kuzey cephesi cami duvarına bitişik olmakla birlikte hafif öne çıkıntı yapar. Avluda kalan su birikim yeri vardır. Malzemesi moloz ve kesme taştır. Örtüsü marsilya kiremit örtülü kıрма çatılıdır. Cephesi sivri kemerle hareketlenmiştir. Kemerin kesme taş örgüsü silmelidir. Kemer nişi ortasında dikdörtgen kitabe yer alır. Kemerin iki ucundan aşağıya inen ayak kısımlarının içe bakan kısımları yine pahlanmıştır. Alt kısımda musluk ve altında yalak bulunur.

B) Süsleme: Yapı kiremit örtüsü, kesme taş örgüsü ve sivri kemeri ile klasik görünümlü bir eserdir. Sivri kemer içindeki kitabe yazısıyla göze çarpar. Başka bir süslemesi yoktur.

Tarihlendirme: Çavuşbaşı çeşmesi kitabesinde de belirtildiği gibi 1713 tarihinde yapılmıştır. Çeşme ile ilgili en eski vakıf kaydı 1780 tarihlidir (26).

ÇEŞME İLE İLGİLİ VAKIFLAR:

1-Hacı Hüseyin ve Eşi Cemile Hanım Vakfı: Çavuşbaşı Mahallesi'nden Hacı Hüseyin ve Hanımı Cemile, gelini Âlime Hanım, kızı Ayşe Kadın; Hacı Hüseyin oğlu Hacı Ali'yi vasi, vekil ve müteveli tayin ederek Şubat 1780 tarihinde kurdukları vakıfta, Hacı Hüseyin ve Hanımı Cemile, vakfettikleri 500 kuruştan 150 kuruşuna satın alınan bir tabakhane ile dükkan gelirinden artan para ile bir adet dükkan alınarak gelirinin Çavuşbaşı Çeşmesi'nin avazına verilmesi şart koşulmuştur (27).

(26) Mustafa KARAZEYBEK, Yusuf ILGAR, Zelkif POLAT: a. g. e., 354

(27) Mustafa KARAZEYBEK, Yusuf ILGAR, Zelkif POLAT: a. g. e., 354

2-Muytap Ustazâde Fâtıma Hanım Vakfı: Çavuşbaşı Mahallesi'nden Muytap Ustazâde Hacı Hüseyin kızı Fatıma adlı hanım mahkemeye başvurarak oğlu Ustazâde Mehmet Beşe oğlu Süleyman Beşe'yi vasi ve mütevellî tayin ederek üç yüz kuruşluk altın ile yüz elli kuruşluk inci ve Otpazarı Cami yanında halen kirada olan yarım hisseli dükkanını mütevellî aracılığı ile sattırarak elde edilen yüz yirmi kuruşu vakfetmiştir. Vakıf ayrıca Çavuşbaşı Mahallesi'ndeki evini; alt katındaki ahır, samanlık tuvaleti ve kazan ocağı tabir edilen çamaşırılığını ve bir takım ev eşyalarını ölünceye kadar oturmak şartıyla, mütevellî tarafından satılarak cami, mescit, köprü kaldırımı ve çeşmeye sarf edilmesini, bir miktar parası ile ev eşyalarının satıldıktan sonra elde edilecek paranın sadaka olarak dağıtılmasını 27 Şubat 1807 tarihinde vasiyet etmiştir. Vakfedilen paranın on kuruşu ile Çavuşbaşı Mahallesi Çeşmesi'nin yer altından su künklerinin tamiri yapılacaktır (28).

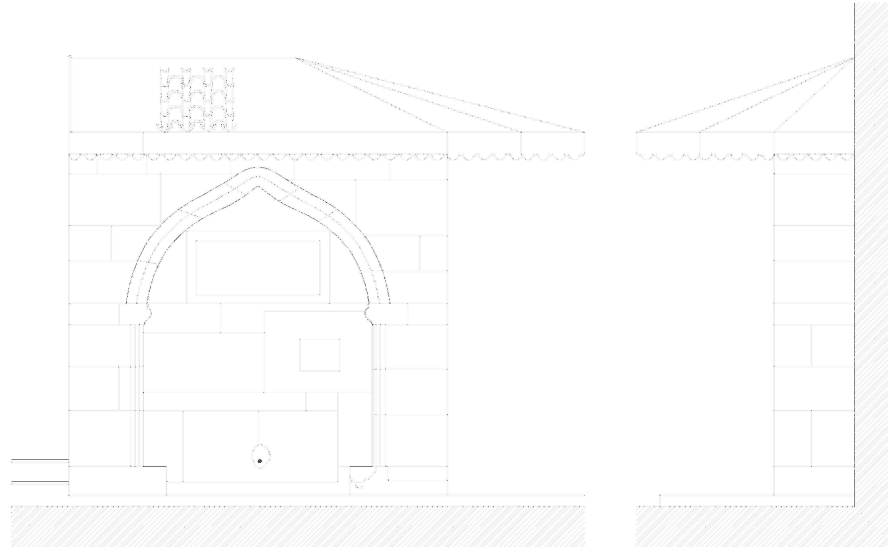
3-Seyyid Hacı Mehmet Ağa Vakfı: Ali oğlu Seyyid Hacı Mehmet Ağa'nın vefatından sonra vasiyeti üzerine bağı satılarak değeri olan 3500 kuruş ile bir yağhanesi 30 Ocak 1854 tarihinde vakfedilmiştir. Belirtilen paradan 200 kuruşun geliri Çavuşbaşı Mahallesi Çeşmesi'nin su yoluna tahsis edilmiştir (29).

4-Çavuşbaşı Mahallesi Çeşmesi Vakfı: Vakfın kimin tarafından kurulduğu bilinmemesinin yanı sıra, hakkında yeterli bilgi de bulunamamıştır. Vakıftan ancak borçlu olan bir kişinin terekesindeki bir kayıttan haberder olmaktadır. 3 Mart 1847 tarihli terekeden anlaşıldığına göre, Çavuşbaşı Mahallesi Çeşmesi Vakfı'nın Çizmece Mehmet oğlu Seyyid Ömer Ağa'da 120 kuruş parası bulunmaktadır. Belirtilen tarihte vakfın mütevellisi Bayram oğlu Halil'dir (30).

(28) Mustafa KARAZEYBEK, Yusuf ILGAR, Zelkif POLAT: a. g. e., 354

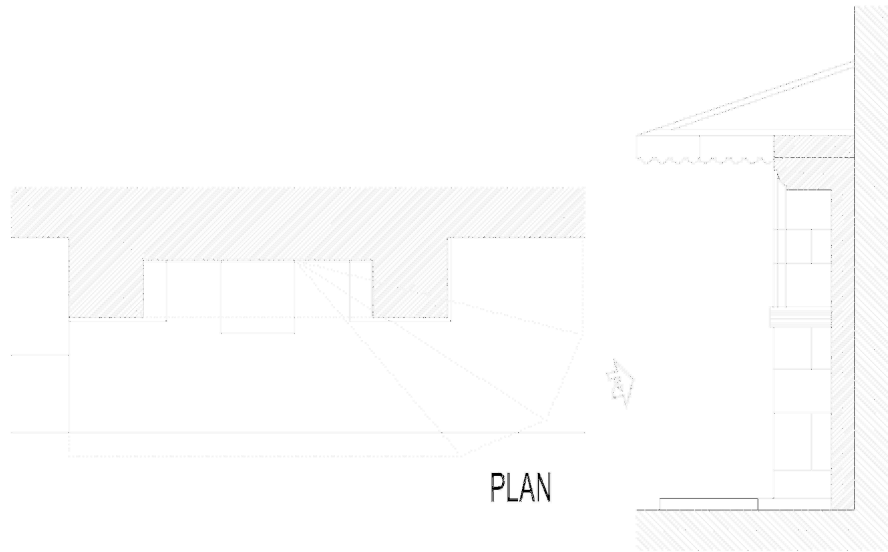
(29) Mustafa KARAZEYBEK, Yusuf ILGAR, Zelkif POLAT: a. g. e., 354

(30) Mustafa KARAZEYBEK, Yusuf ILGAR, Zelkif POLAT: a. g. e., 354



ÖN GÖRÜNÜŞ

YAN GÖRÜNÜŞ



PLAN

KESİT





Resim No: 24 Çavuşbaşı Cami Çeşmesi Ön Görünüş



Resim No: 25 Çavuşbaşı Cami Çeşmesi Kitabesi

Örnek No: 9

Fotoğraf No: 26, 27, 28

Çizim No: 9

Yapı Adı: Kara Katip Çeşmesi

Tipi: Cami Çeşmesi

Yeri: Kara Katip Mahallesi, Kara Katip Caddesi, No: 16 adresinde bulunmaktadır.

Konumu: Kara Katip Camisi'nin güneybatı duvarına bitişik inşa edilmiştir. Cami cephesinden öne doğru çıkıntı yapmaktadır. Çeşmenin cephesi güney yönüne doğrudur.

İnceleme Tarihi: Ocak 2000- Ağustos 2005 tarihleri arasında incelenmiştir.

Bugünkü Durumu: Yapı sağlam bir biçimde günümüze ulaşmıştır. Hala kullanılmaktadır. Üst kısmı sıvalı, yeşil boyalıdır.

Tarih: Kitabesine göre H. 1200-M.1786 tarihlidir.

Kitabe: Dört satırlık kitabesi Talik yazıyla yazılmıştır:

- " Cem' olup etti ahâli-i ittifak böylece bir çeşme-i bünyâd eyledi
- Âb-ı içtikçe ya'ni teşnigân şükrünü kalbinde müzdâd eyledi
- Her kim olduysa delil bünyâdına kendini ihlâs eyledi
- Söyledi ilmiyle târihi Rahmiyâ cûy-i Behâ bu âb-ı irfâdı eyledi. Sene 1200 zilhicce."

Yaptıran: Bilinmiyor.

Yapan: Bilinmiyor.

Malzeme: Kesme taştan yapılmıştır. Üst kısmı sıvalı ve yeşil boyalıdır. Örtüsü, cami ile birlikte olan kırma çatılı kiremit örtülüdür. Çatı güney yönünde öne doğru çıkıntı yapar. Çeşmenin yalak kısmı ve iki yandaki seki mozaik betondur.

Tanım:

A) Mimari: Çeşme cephesi güney yönüne bakar vaziyette cami duvarına bitişik inşa edilmiştir. Cami duvarının arkasında kalan kısımda küçük su deposu vardır. Kesme taştan yapılan çeşmenin üst kısmı sıvanmıştır. Sıvalar niş içinde yer yer dökülmüştür. Örtüsü camiyi de örten kırma çatıdır. Üst kısımda çıkıntı yapan saçak şeklindeki kısım enine profillidir. Çeşme cami cephesinden öne doğru çıkıntı yapar. Cephede iç ve dışbükey profilli olan saçak altında yuvarlak kemer bölümü nişe doğru az girinti yaptıktan sonra daha derin ikinci girinti ile şekil alır. Kilit taşının hemen altındaki dikdörtgen levhada dört sıra halinde Arapça yazıdan oluşan kitabe yer alır. Kilit taşının alt hizasında çeşmenin tam üzerinde sabun koymak için kullanılan küçük niş görülür. Alt kısmında ise enine dikdörtgen yalak yer alır. Yalağı çerçeveleyen dikdörtgen iki yanda yukarı doğru taşıntı yapar. Yalağın iki yanında bulunan seki yerden biraz yüksek ve mozaik taştan yapılmıştır. Çeşme kullanılabilir durumdadır.

B) Süsleme: Çeşmenin kemer üstünde bulunan saçak kısmındaki iç ve dışbükey profiller gibi kemerin iki kat girintisi, yapının hareketli olmasına neden olur. Kemerdeki kilit taşı ve aynı hizadaki sabun nişi yüzeydeki girinti-çıkıntıyı sağlayan iki öğedir. Kemer ayaklarıyla öne doğru çıkıntı yapar. Alt sıradaki ve yalak kısmını oluşturan mozaik taş kaplı kısımlar haricinde çeşme yeşil boyalıdır.

Tarihlendirme: Çeşme 1786 tarihli olup; yuvarlak kemeri, derin olmayan nişi, Cevizaltı Çeşmesi'ndeki gibi belirginleştirilmiş kilit taşı ve düz hatlı bir mimariye sahip olmasıyla 18. yüzyıl özelliklerini yansıtır.

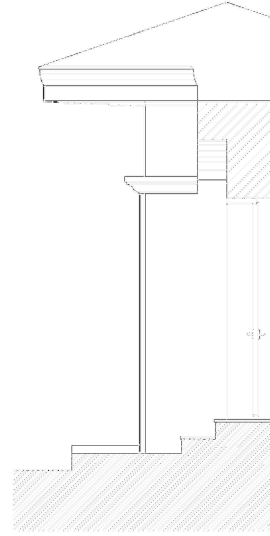
ÇEŞME İLE İLGİLİ VAKIFLAR:

1-Karakâtip Mahallesi Mescidi ve Çeşmesi Vakfı: 13 Ocak 1903 tarihli mahkeme kaydında; mahalle halkının Karakatip Mescidi ve Çeşmesi Vakfı'na bir mütevellî tayin edilmesi talebi üzerine, İmamoğlu sülalesinden Ahmet oğlu İsmail Çavuş'un bu göreve tayin edilmesinden bahsedilmektedir (31).

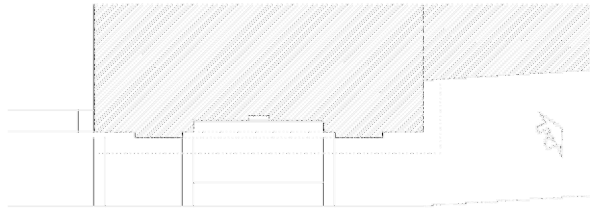
(31) Mustafa KARAZEYBEK, Yusuf ILGAR, Zekî POLAT: a. g. e., 373



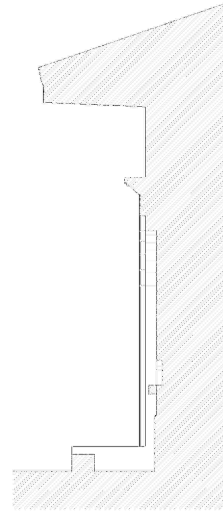
ÖN GÖRÜNÜŞ



YAN GÖRÜNÜŞ



PLAN



KESİT





Resim No: 26 Kara Katip Çeşmesi Ön Görünüş



Resim No: 27 Kara Katip Çeşmesi Yan Görünüş



Resim No: 28 Kara Katip Çeşmesi Kitabesi

Örnek No: 10

Fotoğraf No: 29, 30, 31, 32

Çizim No: 10

Yapı Adı: Küp Çeşme

Tipi: Köşe Çeşmesi

Yeri: Kahil Mahallesi. Küp Çeşme Sokaktadır.

Konumu: Küp Çeşme sokak ile Kahil Çeşme sokağının kesiştiği köşede yer alır. Cephesi güneye bakmaktadır. Kuzey cephesi eve bitişiktir.

İnceleme Tarihi: Ocak 2000- Ağustos 2005 tarihleri arasında incelenmiştir.

Bugünkü Durumu: 2000 yılında yapılan incelemede çeşme hayli hasarlı, üst kısmı açık depo kapağı kapalı iken; 2005 yılında yapılan incelemede çeşme daha harap durumda bulunmuştur. Kesme taş malzemeli olan çeşmenin alt kısımları ve yan yüzleri harap olmuştur. Düz dam örtüsü bugün yoktur, depo kısmı çöplük olarak kullanılmaktadır.

Tarih: Bilinmiyor. Bugün var olan çeşmenin 18. yüzyılda yapılmış olduğunu düşünmekteyiz. Tarihlendirme kısmında açıklanmıştır.

Kitabe: Kemer nişi içinde yer alan kitabe istifli sülüs ile yazılmıştır;

- "Bismillahirrahmanirrahim Haza mâbed-i pâk-i devran
- E's-sultan-el azim Süleyman bin Selim Han halle dellâhu mülkehû
- Sahibu'ul-Hacı Musa bin Veli el bakkal Fî sittin tis'amie"

"Bu ma'bed Selim Han oğlu büyük Sultan Süleyman-Allah onun mülkünü devamlı kılsın- bunun sahibi Veli oğlu bakkal Hacı Musa'dır. 960 (H.)"

Yazıttan anlaşılacağı üzere kitabe Hacı Musa Camisi'ne aittir.

Yaptıran: Bilinmiyor.

Yapan: Bilinmiyor.

Malzeme: Çeşme kesme tuf (Ayazın) taşından yapılmıştır. Düz damlıdır. Eskiden dam üzeri ahşapla örtülü iken bugün damı yoktur. Kitabesi mermerdir. Kitabenin altında dikdörtgen büyük bir mermer plaka bulunur. Yan yüzlerin bir kısmı düzgün yüzündeki depo kapağı sac malzemelidir. Yan duvarlarda yer yer moloz taş kullanıldığı da görülür.

Tanım:

A) Mimari: Çeşmenin cephesi güney yönüne bakar. Dikdörtgen planlı bir çeşmedir. Çeşmenin deposu kuzey yönünde ve eve bitişiktir. Malzemesi düzgün kesme taştır. Yan duvarlarda moloz taş malzeme de kullanılmıştır. Örtüsü tamamen yok olmuştur, üstü açık vaziyettedir. Güneye bakan cephe, yuvarlak kemerlidir. Kemer aynalığında dikdörtgen mermerden kitabesi vardır. Kitabe altında daha büyük başka bir mermer plaka daha vardır. Kitabedeki yazıt grift sülüs tarzında, Arapça ve üç satırdır. Yol yapımlar nedeniyle çok yükseldiğinden musluk yeri hiç gözükmemektedir. Yan kısımlardaki moloz taş örgüler sıvanmıştır. Doğu yan yüzünde sactan yapılmış depo kapağı bulunur. Depo kapağının altında mermerden taş bir oluk yer alır.

B) Süsleme: Çeşme düzgün kesme taş malzemesi ile muntazam bir yapıdır. Kitabe ve altındaki mermer plaka dikkati çeker. Kitabede üç satırlık grift sülüs yazı vardır. Düz dam örtülü olan çeşme, alçak satırlı yuvarlak kemerli yapısıyla hareketlendirilmeye çalışılmıştır.

Tarihlendirme: Çeşmeni kesin yapım tarihi bilinmemektedir. Ancak en eski vakıf kaydı 'Veli Dede Vakfı'ndan olan Küp Çeşme'nin kaydı 1575 tarihlidir (32). Çeşme bu tarihten önce yapılmış olmalıdır. Yine vakıf kayıtlarında çeşmenin tamirinden bahsederken "Kahil Mahallesi Camii ile bitişiğindeki Küp Çeşme'nin ..." diye söz eder (33). Çeşme Kahil Cami'si ile eş zamanlı yapılmış olmalıdır. Kahil Camisi'nin yapım tarihi belli olmamasına rağmen en eski vakıf kaydı 1637 tarihlidir (34). Çeşmenin kitabesinin, Kahil Mahallesi Mescidi'ne ait olduğunu daha sonra yıkılınca yanındaki Küp çeşmeye monte edildiğini, Küp Çeşme de yıkılınca Yeni Çeşme'ye aktarıldığını belirtir (35). Bugün var olmayan Küp Çeşmenin tarihi 14. yüzyıl olmalıdır.

(32) Mustafa KARAZEYBEK, Yusuf ILGAR, Zekif POLAT: a. g. e., 370

(33) Mustafa KARAZEYBEK, Yusuf ILGAR, Zekif POLAT: a. g. e., 370

(34) Mustafa KARAZEYBEK, Yusuf ILGAR, Zekif POLAT: a. g. e., 178

(35) Mustafa KARAZEYBEK, Yusuf ILGAR, Zekif POLAT: a. g. e., 178

Küp Çeşme'nin günümüze ulaşan haliyle; yuvarlak kemeri, düzgün kesme taş örgüsü ve derinliği az olan nişi daha geç dönem özelliklerini yansıtır. Bu hali ile sonradan yapılan bir çeşmeye sadece kitabenin yerleştirildiği sonucuna varırız. Bugün var olan çeşmenin mimari özellikleri itibarıyla 18. yüzyılda yapılmış olduğunu düşünmekteyiz.

ÇEŞME İLE İLGİLİ VAKIFLAR:

1-Veli Efendi Vakfı: 1575 Tarihli Tahrir Defteri'ne göre, Veli Efendi tarafından şehir önündeki bir bahçenin vakfedilmesiyle oluşturulmuştur. Bahçenin yıllık 200 akçelik geliri çeşmenin su yolları için harcanacaktır.

Şehir önünde İçeri Bahçe diye anılan sebze bahçesinin Kâhil Mescidi imamlarına yahut Küp Çeşmesi'ne mi şart koşulduğu ihtilaf konusu olarak tartışıldığı 6 Aralık 1883 tarihli sicile kayıt edilmiştir (36).

2-Şah Bola Hâtun Vakfı: 1575 Tarihli Tahrir Defteri'ne göre, Nasuh Kızı Şah Bola Hatun tarafından 1000 akçe nakit paranın vakfedilmesiyle kurulmuştur. Bu paranın işletilmesiyle elde edilecek 150 akçelik gelir çeşmenin su yollarının tamirine harcanacaktır. Şayet tamir masrafı olmazsa gelir de ana paraya ilave edilecektir (37).

3-Nerdübcancızade Emiş Hatun Vakfı: Hacı İsmail Mahallesi'nden Nerdübcancızade kerimesi denilmekle meşhur olan Hacı Halil Ağa kızı Emiş Hatun, mahkemeye başvurarak, Mustafa Ağa'yı vasi ve müteveli tayin etmiş; Hacca gittiğinde şâyet orada vefat edecek olursa, mal varlığı ile cenazesi kaldırılıp, borçları ödendikten sonra, kalan mal varlığının 1/3'ünden 1000 kuruşun geliri Kahil Mahallesi'ndeki Veli Dede Vakfı'ndan olan Küp Çeşmesi'nin tamir ve bakımına sarf edilmesini isteyerek 9 Temmuz 1847 tarihinde vakfetmiştir (38).

4-Mehmet Ağa Vasiyeti: Mehmet Ağa'nın 1848 tarihli terekesinde belirtildiğine göre, Kahil Camii ile önündeki çeşmesinin bakım ve tamiri için 50 kuruş verilmesini vasiyet etmiştir (39).

(36) Mustafa KARAZEYBEK, Yusuf ILGAR, Zelkif POLAT: a. g. e., 370

(37) Mustafa KARAZEYBEK, Yusuf ILGAR, Zelkif POLAT: a. g. e., 370

(38) Mustafa KARAZEYBEK, Yusuf ILGAR, Zelkif POLAT: a. g. e., 370

(39) Mustafa KARAZEYBEK, Yusuf ILGAR, Zelkif POLAT: a. g. e., 370

5- Hamza Beyzâde Hacı Ebu Bekir Efendi Vasiyeti: Hacı Nasuh Mahallesi'nden vefat eden Ders-i âm'dan Hamza Hacı Beyzâde Hacı Ahmet Ağa oğlu Hacı Ebubekir Efendi'nin 20 Ocak 1870 tarihli terekesinde belirtildiğine göre, Hacı Ebu Bekir Efendi, malının 1/3'ünden 10, 000 kuruşu, Hacı Nasuh Mahallesi'ndeki kaldırımın kendi evinin önünden Küp Çeşme'ye varana kadar yolun tamir ve bakımına; 1000 kuruşunu da Küp Çeşme'nin tamir ve bakımına sarf edilmek üzere, sağlığında amcasının oğlu Seyyid Hasan Efendi'yi vasî tayin etmiştir (40).

6-Küp Çeşme Vakfı'nın Mütevellileri: Kahil Mahallesi'ndeki Küp Çeşme Vakfı'nın 3 Temmuz 1883 günü müteveli olan Değirmenci Alizâde Seyyid Hüseyin, 1853-54 yılında vefat edince yerine Kahil Mahallesi Mescidi'nde on seneden beri imam olan Niyazi Efendi'nin müteveli olması teklifi 6 Aralık 1883 tarihinde yapılmıştır.

Kahil Mahallesi halkı mahkemeye başvurarak mahallelerinde bulunan Kahil Mahallesi Camii ve bitişiğindeki Küp Çeşme'nin mütevellisi olmadığı bu sebeple cami ve çeşmenin bakım ve tamiriyle meşgul olacak olan aynı mahalleden Hacı Hamzazâde Hacı Ali Ağa'nın müteveli tayin olunması 20 Mart 1914 tarihinde arz edilmiştir. Müteveli Hacı Hamzazâde Ali Ağa vakfın işlerini tekip etmesi için dava vekiline 17 Haziran 1914 tarihinde vekaletname vermiştir (41).

ÇEŞME İLE İLGİLİ ŞER'İYYE SİCİLLERİ:

1) 612 No'lu Şer'iyye Sicili 1881-1883 (Belge No: 54): "... Sinan Paşa Mahallesi'nde vaki münaza'un fih olan Küb Çeşme üzere varub ceride-i şer'iyye mazbutü'l-esami müslimin huzurlarında'akd-i meclis-i şer'i'ali itdikde mahalle-i mezbure ahalisinden Genelli zade Hacı Hüseyin Efendi ibn-i Hacı Halil ve Giridli oğlu Hüseyin Efendi ibn-i Hacı'Ali ve Derviş'Abdurrahman bin Hacı'Ömer Telek zade Hacı Ahmed Efendi nam kimesneler meclis-i ma' kud-ı mezkurda medine-i mezbure mahallatinin Hacı Yahya Mahallesi ahalisinden Hacı'Abid Efendi ibn-i Hacı İsmail mazharında mahall-i mezburunda vaki' ashab-ı hayrın bina ve ihya eylediği mu'ayene olunan Küb Çeşmesi'ne mine'l-kadim ceryan iden ma-i lezzinin taksimi müşahede olunan mezbur'Abid Efendi'nin müstakilen malik ve mutasarrıf olduğu menziline olub mal-ı mezkur kadimi vechile Küb Çeşme'ye anın mecrasından dahi bizim ve sa'ir komşularımızın hanelerimize ceryan idegelmiş ise de mezbur Abid Efendi tarih-

(40) Mustafa KARAZEYBEK, Yusuf ILGAR, Zelkif POLAT: a. g. e., 370

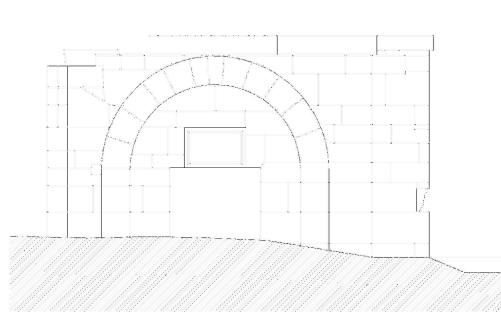
(41) Mustafa KARAZEYBEK, Yusuf ILGAR, Zelkif POLAT: a. g. e., 370

i i'lamdan on iki gün mukaddem bi-gayr-i hakk mezkur kübü mahalle-i kadiminden iki zira' ve menziline bulunan taksim taşını dahi kaldırarak yeniden taksim taşı vaz' iderek mecra-yı kadiminden yarım zira' irtifa'ıyla hey'et-i asliyyesini tağyir itmekle su'al olunub hey'et asliyyesi üzere mecra-yı kadimine irca' olunmak üzere mezbur'Abid Efendi'ye tenbih olunmak matlubumdur deyu..." (42)

2) 612 No'lu Şer'iyye Sicili 1881-1883 (Belge No: 298): "... mezkur bağçeye ba'zı kesen taraflarından Küb Çeşmesi'ne meşruf Veli Dede Vakfı'dır deyü müdahale olunduğundan bahisle müdahale-i mezkurenin men'i zımında icabının icrası ifade ve istirhem olunmuş husus-ı müsted-i ise oraca mechul mevaddan bulunmuş olduğundan ba'dehu icabına bakılmak üzere evvel emirde mezkur bağçe fi'l-hakka Veli Dede Vakfı'ndan olarak mescid-i şerif-i mzkur imamlarına meşrut mudur? Ve hasılatı hakkında şimdiye kadar ne vecihle mu'amele olunmaktadır ve bu def'aki müdahalenin eshab-ı mucibesi nedir ve vakf-ı mezkurun yedde mevcut ve sicill-i mahkemede mukayyed vakfiyesi var mıdır şurularının tahkik ve tedkikiyle noksanının ifası zımında isti'lamı havi nezaret-i müşarün..... Kahil Mahallesi ahalileri mahalle-i mezkurda vaki Küb Çeşmesi'ne meşrutdur deyü müdahale itmekde bulduklarından....." (43)

(42) Zübeyde TİYAKİOĞLU: a. g. t., 398

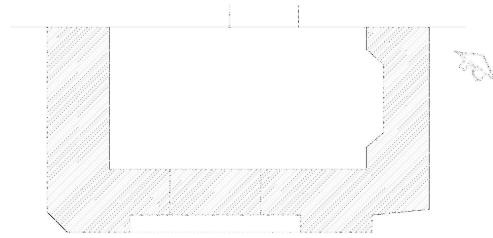
(43) Zübeyde TİYAKİOĞLU: a. g. t., 141



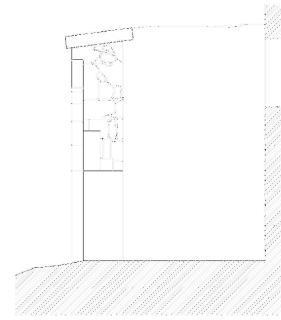
ÖN GÖRÜNÜŞ



YAN GÖRÜNÜŞ



PLAN



KESİT





Resim No: 29 K p eşme  n Görünüş



Resim No: 30 K p eşme Yan Görünüş



Resim No: 31 Kp eşme Malzemesi



Resim No: 32 Kp eşme Kitabesi

Örnek No: 11

Fotoğraf No: 33

Çizim No: 11

Yapı Adı: Bel Mescid Çeşmesi

Tipi: Mahalle Çeşmesi

Yeri: Gökçe Mahallesi, Bel Mescid Caddesi'ndedir.

Konumu: Bel Mescid Deper yolu ile Cansız Damburacı Sokağın kesiştiği köşedeki evin doğu cephesine bitişik inşa edilmiştir. Yapının cephesi doğuya bakmaktadır. Yanındaki yapıya bitişiktir.

İnceleme Tarihi: Ocak 2000 - Ağustos 2005 tarihleri arasında incelenmiştir.

Bugünkü Durumu: Doğuya bakan çeşme cephesinin üst kısımdaki taş ve tuğla sıralarındaki bozulmalar ile tabandaki taşların aşınmış olması dikkat çeker. Ayrıca cephe nişi ortasındaki musluğu çerçeveleyen dikdörtgen bordür bozulmuştur. Kemer kasnağını oluşturan tuğla sırası da yer yer tuğlaların dökülmesiyle aşınmıştır. Yalak kısmında daha önceden bulunduğu söylenen iki basamak yoktur.

Tarih: Yapının kitabesi olmadığından tarihi bilinmemektedir. Çeşmeyi 19. yüzyıla tarihlendirme kısmında açıklanmıştır.

Kitabe: Kitabesi yoktur.

Yaptıran: Bilinmiyor.

Yapan: Bilinmiyor.

Malzeme: Yapıda Andezit taşı ve tuğla malzeme kullanılmıştır. Kemerini oluşturan kasnak tuğladandır. Kemerin üst kısmında ve yanlardaki tuğla malzeme, düzgün kesme taşlarla sıralı olarak örülmüştür. Yine çeşmenin son bulunduğu saçak kısmının altında tek sıra halinde tuğlaya rastlanır. Saçak içbükey profilli taştan yapılmıştır. Kemer ve gövdeyi ayıran

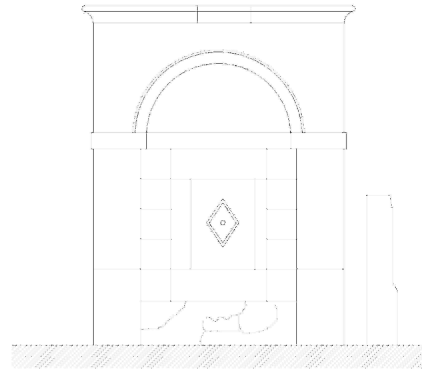
enine dikdörtgen taşlar, ortada etrafı kare taşlarla çevrili yekpare taş kütləsi dikkati çeker. Kemer ayakları da düzgün kesme taş malzemesidir. Yalak tamamen yok olmuştur.

Tanım:

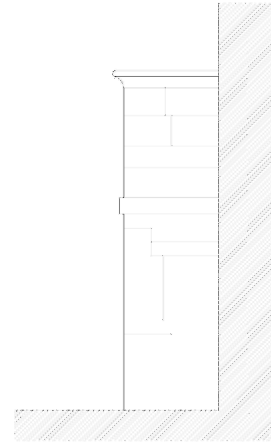
A) Mimari: Çeşmenin cephesi doğu yönündedir. Bir evin cephesine bitişik inşa edilen çeşmenin, kayıtlarda var olduğu belirtilen iki basamağı bugün bulunmamaktadır. Dikdörtgen planlı olan çeşmenin deposu yoktur. Kullanılan malzeme, tuğla ve düzgün kesme taştır. Çeşmenin üst kısmında taş ve tuğla kullanılmış; kemer kavsi yine tuğla sırasından oluşmuştur. Kemer nişi, iki yandaki kemerin oturduğu ayaklar ve ayakların arasında kalan cephe duvarı düzgün kesme taş örgülüdür. Örtü kısmı dışa taşıntı yapan içbükey, pahlı bir taştan ibarettir. Cephede ilk olarak yuvarlak kemer dikkati çeker. Kitabesi yoktur. Kemerin üst kısmı örtüye kadar tuğla-taş malzeme ile kombine edilmiştir. Kemer kavsi tuğla sırası ile yapılmıştır. Kemer kavsi ile alt gövdeyi, enine yerleştirilen ve gövdeden öne doğru çıkıntı yapan düzgün kesme taş ayırır. Kemerin alt kısmında ise iç tarafta bulunan kare blok taş sırası ve bunun ortasında beyaz blok taş, üzerinde de baklava dilimi şekli ile ortasında musluk bulunur. İki yandaki dikdörtgen taş paye ile kemer nişi sınırlandırılmıştır. Yalak kısmındaki taşlar yok olmuştur.

B) Süsleme: Yapıda tam ortada bulunan baklava dilimi şeklindeki geometrik desen süsleme amaçlı yapılmıştır. Cephede musluğu barındıran bu yüzey dikdörtgen yekpare taş ortasına yerleştirilmiştir. Kemer kavsi oluşturulan tuğlaların ince yüzeylerinin yan yana dizilmesi kemeri vurgulu bir hale getirmiştir. Kemerin etrafı ise yine tuğlaların dar yüzeyleri ve dikdörtgen taşların dizimiyle süsleme yapılmıştır.

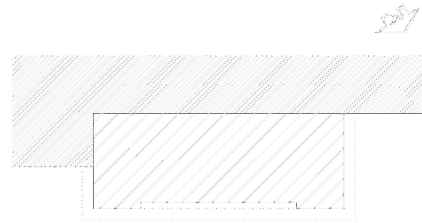
Tarihlendirme: Kitabesi olmayan çeşmeyi mimari özelliklerine bakarak tarihlendirme yaptığımızda; yuvarlak kemeri, derinliği olmayan nişi, düzgün kesme taş malzemesi, musluk kısmının dikdörtgen alınlık içine yerleştirilmesi gibi diğer Afyon Çeşmeleriyle yakın tarihe yani 18. yüzyıl sonu- 19. yüzyıl başına tarihliz. Afyon Çeşmeleri'nden bu dönemde yapılmış diğer çeşme örnekleriyle de benzer. Bu örnekler; Kara Katip Çeşmesi (M.1786), Hacı Nasuh Çeşmesi (M.1902), Kayadibi Çeşmesi (19. yy), Karamanoğlu Orta Çeşme (19.yy), Abdi Kadı Çeşmesi (15.yy) ve Küp Çeşme (18.yy)'dir.



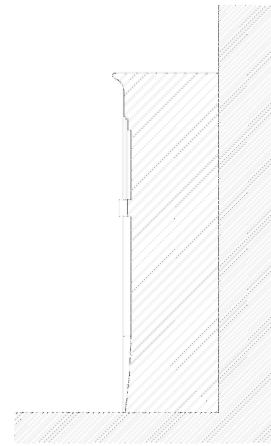
ÖN GÖRÜNÜŞ



YAN GÖRÜNÜŞ



PLAN



KESİT





Resim No: 33 Bel Mescid eşmesi Ön Görünüş

Örnek No: 12

Fotoğraf No: 34, 35, 36

Çizim No: 12

Yapı Adı: Taşpınar Çeşmesi

Tipi: Meydan Çeşmesi

Yeri: Taşpınar Mahallesinde açık alandadır.

Konumu: Taşpınar Mahallesinde, güneye bakan cephesiyle büyük bir meydandadır. Şehrin güneybatı kenarında yer alır.

İnceleme Tarihi: Temmuz2000 - Ağustos 2005 tarihleri arasında incelenmiştir.

Bugünkü Durumu: 2000 yılında yapılan incelemede çeşme önündeki meydan oval betonla çevrilmiş, seki oluşturulmuştur. Doğusundaki çamaşırılık olduğu bilinen taş örgülü nişlerin 2005 yılındaki incelemede yenilendiği, çeşmenin önündeki alana da tekrar beton atıldığı ve düzleştirildiği görülmüştür. Çeşme hala kullanılmakta, birkaç oluktan su akmaktadır.

Tarih: Bilinmiyor. Sadece onarım kitabesinde H.1214- M.1800 tarihi vardır. Tarihlendirme kısmında açıklanmıştır.

Kitabe: Mermer kitabesinde sülüs yazı ile şöyle yazılmaktadır;

- "İhtiyarzâde Mehmet Çelebi
 - Taşpınar'ı etti ta'mire heves
 - Bin ikiyüz ondördü sâl-ı hicretin
 - Hubbezâ bu hayr-ı etti mültemes"
- (H. 1214-M.1800)

Yazıttan Mehmet Çelebi adlı kişinin çeşmeyi tamir ettirdiği anlaşılmaktadır. Tamir tarihi 1799/1800'dür.

Yaptıran: Bilinmiyor.

Yapan: Bilinmiyor.

Malzeme: Moloz taş örgü ile yapılan çeşme iki kısımdan oluşur. Batı kısmında asıl çeşme, doğu kısımda ise çamaşırılık yer alır. Çamaşırılık nişleri tuğla örgülüdür. Batı kısımdaki çeşmede niş içinde bulunan süslemeler mermer üzerine yapılmıştır. Yalak kısımlarının önündeki meydan betondur.

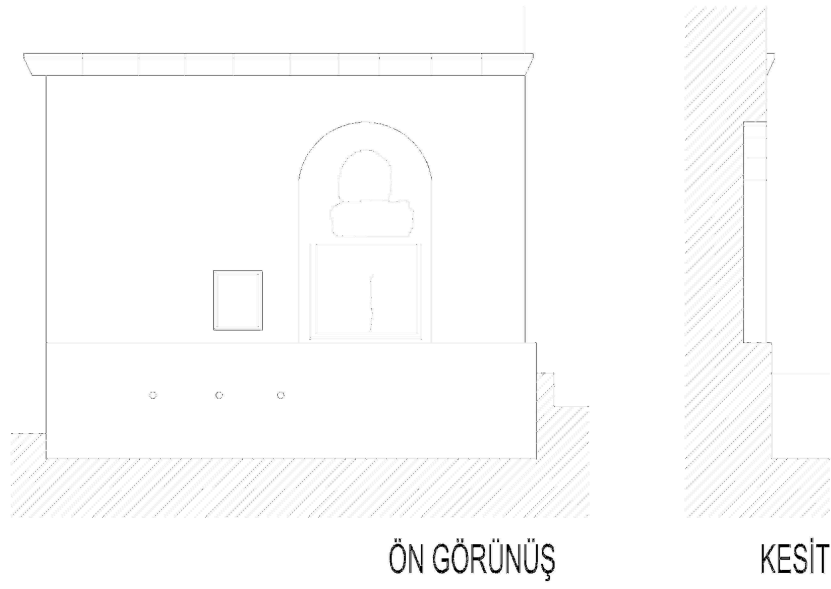
Tanım:

A) Mimari: Çeşmenin cephesi güneye bakar. Sade planlı bir çeşmedir. Depoludur. Malzemesi moloz taş örgüdür. Örtüsü düz dam şeklindedir. Geniş cephe duvarının batısındaki yuvarlak kemerli niş içinde devşirme süsleme öğeleri gözükür. Hemen bu nişin sol alt yanında sac kapaklı, kare depo girişi vardır. Alt kısımda ise çeşmeler ve cephe duvarı boyunca uzanan dar, enine dikdörtgen yalak yer alır. Çamaşırılık duvarı üzerindeki derin dört niş su ısıtma amacıyla, ateş yakmak içindir. İki yanda da büyük çamaşır taşları yer alır.

B) Süsleme: Yapıya tek hareket katan güney cephedeki niş içinde yer alan devşirme malzemeli süslemelerdir. Üstte yer alan yuvarlak kemer şeklindeki kitabede 4 satırlık sülüs yazı bulunur. Altında dikdörtgen levha içinde yine kazıma tekniği ile yapılan ikinci bir kitabe yer alır. Altta mermer kare levhada yer alan süslemeler; mermerin etrafını çeviren bir sıra silme, iç kısımda yaprak ve rozetleri barındıran bir bordür yer alır. Bordür köşelerinde daireler içinde on yapraklı çiçek motifi vardır. Aralarında ise stilize yaprak motifleri bulunur. Orta kısmında içi çiçek motifli daire, köşelerde bordür köşeleriyle birleşen yaprak motifi ve iki yan ile alt ve üstte diyagonal formu daireler bulunur. En ortadaki dairenin içinde ise kalan kısmı düz sathlıdır. Çamaşırılık kısmını ise yuvarlak kemerli, dört niş hareketlendirir.

Tarihlendirme: Çeşmenin yapım tarihi ile ilgili bir bilgi bulunmamaktadır. Sadece tamir tarihinin 1800 olduğu tamir kitabesinden anlaşılmaktadır. Çeşmenin düz sathlı yapısı, nişinin derin olmaması, kesme taş malzemeli olması ve son derece düz mimari öğelere sahip olması bize 18. yüzyılda inşa edildiğini düşündürür.

Taşpınar Çeşmesi, Afyon çeşmelerinden Bel Mescid Çeşmesi (19.yy.), Süt Dede Çeşmesi (M.1810) ve Kara Katip Çeşmesi (M.1786)'ne derin olmayan nişi ve yuvarlak kemeri ile benzemektedir. Bu özellikleri ile benzer çeşmelerle yakın tarihlerde yani 19. yüzyılda yapıldığını söyleyebiliriz.





Resim No: 34 Taşpınar Çeşmesi Ön Görünüş



Resim No: 35 Taşpınar Çeşmesi Süslemesi



Resim No: 36 Taşpınar Çeşmesi Kitabesi

Örnek No: 13

Fotoğraf No: 37, 38

Çizim No: 13

Yapı Adı: Ak Mescid Orta Çeşme

Tipi: Mahalle Çeşmesi

Yeri: Ak Mescid Mahallesi, Ak Mescid Dağ Sokaktadır.

Konumu: Ak Mescid Dağ Sokak ile Ak Mescid Can Baba Sokağının kesiştiği köşede, Dağ sokak yönündeki 4 No'lu eve bitişiktir.

İnceleme Tarihi: Temmuz 2000 - Ağustos 2005 tarihleri arasında incelenmiştir.

Bugünkü Durumu: Çeşme kullanılmamaktadır. Sıvaları dökülmüştür olan çeşmenin yalağı yok olmuş ve kitabesinin yarısı kalmıştır. Depo kapağı kilitli ve paslıdır.

Tarih: Kitabesine göre H. 1221, Miladi 1806 tarihlidir.

Kitabe: Kitabenin yarısı yok olmuştur. İki satırlık sülüs yazıda

- "..... El Hâc Ali Ağa'nın Zevcesi

- Hatunun Çeşmesidir. 1221" yazılıdır.

Yaptıran: Kitabesine göre Ali Ağa'nın zevcesi yaptırmıştır.

Yapan: Bilinmiyor.

Malzeme: Yapıda kesme taş, moloz taş ve tuğla kullanılmıştır. Çeşme cephesinde kesme taş, kemer ayaklarında blok taşlar, beden duvarında ise moloz taş örgü örülür. Moloz taş örgü aralarında tuğla sıraları da göze çarpar.

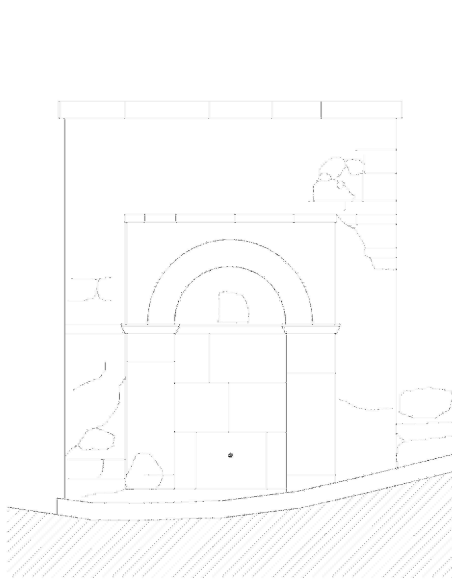
Tanım:

A) Mimari: Çeşmenin cephesi kuzey yönüne bakar. Kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen uzanan çeşme depoludur. Malzemesi kesme taş, moloz taş ve tuğladır. Örtüsü düz dam şeklindedir. Çeşme cephesinde beden duvarından öne taşmış olan ikinci bir yapı izlenimi veren yapı yuvarlak kemerlidir. Kemer nişi içindeki kitabenin yarısı yok olmuştur. Kemerin üzerindeki ince yatay silme kesme taş malzemedir. Kemer ayakları ise pahlı enine uzanmış, iki dikdörtgen kaideye oturur. Altındaki ayaklarda ise blok taşlar kullanılmıştır. Bu kısımda düzgün kesme taş malzeme kullanılmıştır. Yalak tamamen yok olmuş, su borusu kapatılmıştır. Arkadaki beden duvarında moloz taş ve tuğla örgüsü karışık kullanılmıştır. Arkaya doğru uzanan yapının deposu bu bölümdedir. Kuzey-güney doğrultusunda uzanan tuğla örtülü deponun içi sıvalıdır. Doğu ve batı cephelerinde iki pencere vardır.

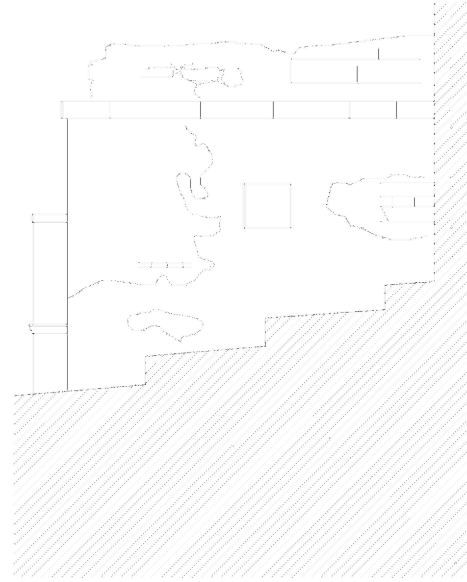
B) Süsleme: Yapı cephesi iki kademeli bir görünümündedir. Klasik çeşme yapılarında olduğu gibi, süsleme unsurları olmasa da kesme taş ve yuvarlak kemer kullanımı, yapıya hem sade bir görünüm kazandırır hem de hareket katar. Süsleme değişik taş malzeme kullanımı ile yapılmaya çalışılmıştır. Bunun haricinde süsleme ögesi yoktur.

Tarihlendirme: Ak Mescid Orta Çeşme kitabesine göre M.1806 tarihinde yapılmıştır. Mimari özellikleri de yapım tarihi ile uyumludur. Çeşmenin fazla derin olmayan nişi, düzgün kesme taş malzemesi ve yuvarlak kemeri 19. yüzyıl özelliklerini gösterir.

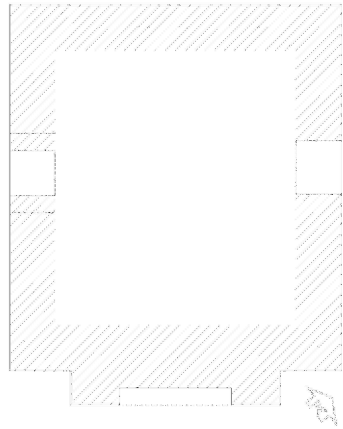
Yuvarlak kemeri, düzgün kesme taş örgüsü ve derin olmayan nişi ile Afyon'daki diğer çeşme örneklerinden; Taşpınar Çeşmesi (18. yy), Bel Mescid Çeşmesi (19. yy), Süt Dede Çeşmesi (M.1810) ve Kara Katip Çeşmesi (M.1786)'ne benzemektedir.



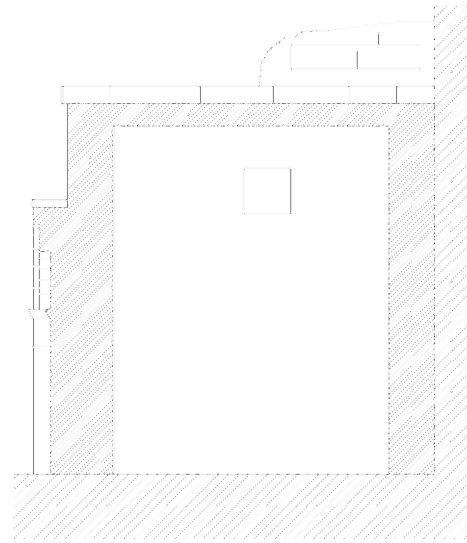
ÖN GÖRÜNÜŞ



YAN GÖRÜNÜŞ



PLAN



KESİT





Resim No: 37 Ak Mescit Orta Çeşme



Resim No: 38 Ak Mescit Orta Çeşme Kitabesi

Örnek No: 14

Fotoğraf No: 39, 40, 41

Çizim No: 14

Yapı Adı: Süt Dede Çeşmesi

Tipi: Cami Çeşmesi

Yeri: Süt Dede Mescidi'nin güney duvarındadır.

Konumu: Süt Dede

İnceleme Tarihi: Ocak 2000 – Ağustos 2005 yılları arasında birçok defa incelenmiştir.

Bugünkü Durumu: Çeşme günümüzde kullanılmaktadır. Sadece boyanmaktan malzemesi ve kitabesi zarar görmüştür. Yalak ve dinlenme taşları mermer kaplanarak yenilenmiş ancak kötü bir görüntü oluşmuştur.

Tarih: Kitabesine göre yapım tarihi 1810'dur.

Kitabe:

- "Şimdi suyun buldu Seyyâh Tekkesi
- Neslihân Kadın verip hayra sebât
- Bâ-bismi'llâh ile târihi tâm
- Nûş edin bu çeşmeden âb_ı hayât 1225 (M.1810)"

Yaptıran: Kitabesine göre Neslihan Kadın yaptırmıştır.

Yapan: Bilinmiyor.

Malzeme: Düzgün kesme taş malzeme kullanılmış, sadece kemer örgüsü ve kemer kavsinin yanları ve çatıya kadar olan kısımda tuğla kullanılmıştır.

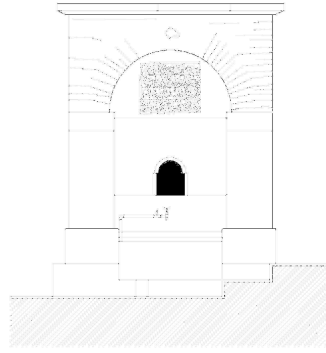
Tanım:

A) Mimari: Çeşmenin cephesi güney yönüne bakar. Kuzeyinde bulunan deposu batısındaki kapıdan girildiğinde görülebilir. Malzemesi düzgün kesme taş, kemer ve kemerin üzerinde yuğladır. Örtüsü düz dam şeklindedir. Cephedeki yuvarlak kemer kavsi içinde dört satırlık kabartma kitabesi bulunur. Aşağısındaki depoya açılan niş kapaksızdır. Kemerin oturduğu iki yandaki payeler mermerdendir. Yalak enine dikdörtgendir.

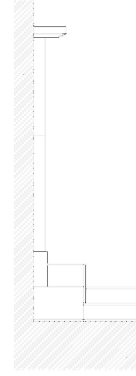
B) Süsleme: Çeşmenin süsleme ögesi yoktur. Sadece, beyaza boyanmış çeşmenin alınlığında, kitabe harfleri siyaha boyanarak belirginleştirilmiştir.

Tarihlendirme: Çeşme 19. yüzyıl mimari özelliklerini gösterir. Yuvarlak kemeri, derinliği az olan nişi ve düzgün kesme taş örgüsü dönem özellikleridir.

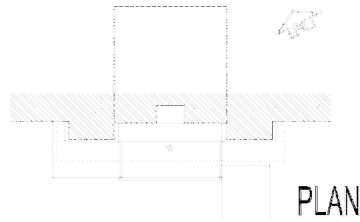
Süt Dede Çeşmesi'nin deposuna açılan niş örneğinin benzeri Tokat Eski Dabakhane Mahallesi Çeşmesi'nde (19. yy) vardır.



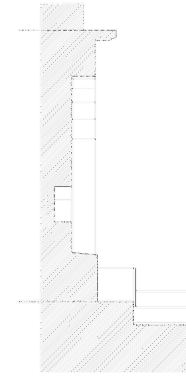
ÖN GÖRÜNÜŞ



YAN GÖRÜNÜŞ



PLAN



KESİT





Resim No: 39 Süt Dede Çeşmesi Ön
Görünüş



Resim No: 40 Süt Dede Çeşmesi Yan
Görünüş



Resim No: 41 Süt Dede Çeşmesi Kitabesi

Örnek No: 15

Fotoğraf No: 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49

Çizim No: 15

Yapı Adı: Büyük Olucak Çeşmesi

Tipi: Meydan Çeşmesi

Yeri: Olucak Mahallesi'ndedir.

Konumu: Olucak Mahallesinde, etrafı boş bir alandadır.

İnceleme Tarihi: Temmuz 2000 ve Ağustos 2005 tarihleri arasında birçok defa incelenmiştir.

Bugünkü Durumu: Yapı genel olarak iyi durumdadır. Hala işlerliğini kaybetmemiştir. Halk tarafından suyunun şifalı olduğuna inanılır. Musluğu yoktur, su borudan akar.

Tarih: Kitabesine göre H. 1204-M.1789/90 yılında yapılmıştır.

Kitabe: Kitabe boyanmaktan silikleşmiş ve bugün okunamaz hale gelmiştir. Dört satırlık kitabe şöyledir:

- " Habbezâ Turşan el-Hacı Ali
- Ruhuna bu çeşme sağr oldu sebîl
- Çıktı târîhi meyâh-ı nehirden
- Hayr-ı cârî Mâ-i mîrâb-ı cemîl 1204"

Yaptıran: Turşan Hacı Ali adına yapılmıştır.

Yapan: Bilinmiyor.

Malzeme: Düzgün kesme taş örgülü çeşmenin, özellikle depo kısmı sıvanmıştır. Defalarca boyandığından kitabe ve süslemeler silikleşmiştir. Kemer altında yine blok taşlar bulunur. Süslemeler mermer üzerine yapılmıştır. Sundurmalık arkada çeşmenin üzerine oturur, ön kısımda ise iki metal ayakla taşınır. Sundurmalığın altı taş döşemeli ve alçak

moloz taş örgülü oturma sekileriyle çevrilidir. Depo kısmı beton sıvalı ve demir kapılı olup su yolu taş döşelidir.

Tanım:

A) Mimari: Çeşmenin cephesi kuzey yönüne bakar. Sade bir planı vardır. Çeşmenin kuzey yönünde cephesi, güney yönünde deposu bulunur. Malzemesi kesme taştır. Geniş sundurmalıklı örtüsü vardır. Cephesi süslemeli ve dikkat çekicidir. Kemer nişi içinde dikdörtgen kitabe bulunur. Yuvarlak silme kemerlidir. Kemer nişi içinde kabartmalı taş bloklar dilim şeklindedir. Kemer bitimi iki yanda dikdörtgen taşlara oturur. Kemer ve ayaklar arasında az çıkıntılı iki yatay yiv ve iki yuvarlak hatlı silme bu kısmı enine birleştirir. Kemer kısmının altındaki blok taşlar süslemelidir. Çeşme dikdörtgen blok mermerden çıkan oluktan akar. Yalak dikdörtgendir. Sundurmanın altındaki yer taş örgülüdür ve alçak oturma sekileri ile çevrilidir. Güney kısımda yer alan depo küp şeklindedir.

B) Süsleme: Çeşme diğer yapılara nazaran hayli süslemelidir. Kemer alınlığındaki dikdörtgen kitabe silikleşmiştir. Kemerdeki yuvarlak hatlı dilimler çeşmeye uzaktan hareket katar. Kemer ayaklarının üst kısmı ise yatay profillerle hat şeklinde birleştirilmiştir. Kemer ayaklarından sağ taraftaki blok üzerinde yer alan ağaç figürlü süslemede, ağacın alt kısmı oval olup yukarı doğru uzun bir damla şeklinde daralmıştır. Bu şeklin içinde sağlı sollu uzanan yapraklar alt kısımda uçları aşağı bakar biçimde eğimli, üst kısmı ise uçları yukarı bakar şeklindedir. Yapraklar çizgi halinde ince tasvir edilmiştir. Soldaki süsleme de kabaca diğerine benzese de, bir hayli farklılık arz eder. Bu ağaç figürü üçgen bir ayağın sivri tepesine oturtulmuştur. Konik tabanın alt kısmında daire içinde motif şeklinde altı kollu çark işlenmiştir. Ağacın yaprakları diğer örnekteki gibi alt kısımdakiler aşağı, üst kısımdakiler yukarı bakar vaziyettedir. Ayrıca diğerinden farklı olarak dış kenarları motif gibi yarım dairelerle çevrelenmiştir. Ağaç figürünün sol üst tarafında yine üçgen biçiminde altlıklı, yuvarlak gövdeli, boyun kısmı ince uzun bir vazo yer alır. Vazonun içinde uzun saplı, yuvarlak hatlı çiçekler vardır. Su borusunun çıktığı iki yanında yine bu ağaç figürüne benzer bir süsleme yer alır. Sağdaki figürün alt kısmında daire içinde Mührü Süleyman figürü işlenmiştir. Soldakinin alt kısmı siliktir. Yaprakları ise diğer iki benzer figürdeki gibi alttakiler aşağı, üsttekiler yukarı bakar vaziyettedir. Üst kısımlarında belirsiz süslemeler bulunur. Bu süslemeler hayvan figürünü andırmaktadır. Ağaç figürlerinin ortasında iki daire yer alır. Alttakinden su borusu çıkartılmış, formu bozulmuştur. Üzerindeki dairede yine çiçek formunda altı kollu çark figürü vardır. Bu ağaç formunun solundaki dikdörtgen bloğun

üzerinde bir daire, daire içinde Mührü Süleyman motifi vardır. Figürün orta kısmında ise altı kollu yıldız belirgindir. Dikdörtgen bloğun üzerinde yer alan kare blokta ise; solda altıklı yuvarlak gövdeli, ince boyunlu, ince saplı ve emzikli bir ibrik motifi vardır. İbriğin sağında aşındığı için çok belli olmayan bitki süslemesi bulunur. Süslemelerin boyutları farklı olsa da ağaç motifleri, ibrik ve vazo motifleri birbirleriyle uyumludur. Süsleme taşlarının devşirme oldukları anlaşılmaktadır.

Tarihlendirme: Çeşmenin yapım tarihi kitabesinde 1789/1790 olarak verilmiştir. Çeşmenin işçiliğinin kötü olması ve özellikle depo kısmı ile örtüsünün kabaca sıvanıp orijinal halinden uzaklaşmış olması daha geç dönemde elden geçirildiğini gösterir.

Afyon çeşmelerinden Büyük Olucak Çeşmesi haricindeki hiçbir çeşmede servi figürü görülmez. Ancak servi figürünün olduğu Anadolu örneklerinden; Tokat Takyeciler Çeşmesi (15. yy.), Çanakkale Babakale Liman Çeşmesi (18. yy.), Kayseri Çukurlu Cami Çeşmesi, Safranbolu Şükrü Efendi Çeşmesi (H. 1343), Bayramiç Taşköprü Camisi Çeşmesi (M.1792-93), İstanbul Kabataş Hekimoğlu Ali Paşa Meydan Çeşme'lerini sayabiliriz.

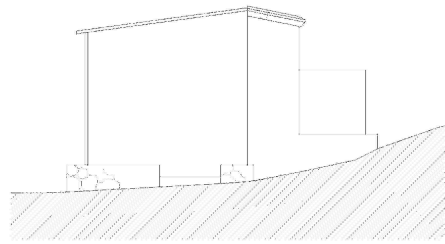
ÇEŞME İLE İLGİLİ VAKIFLAR:

1-Âlime Kadın Vakfı (Birinci): Çavuşbaşı Mahallesi'nden Hacı Ali Ağa Hanımı Âlime Kadının Mayıs 1789 tarihinde vakfettiği 540 kuruştan, 240 kuruşun Çavuşbaşı Camii'nin aydınlatılması ve tamirinin yapılmasına; 300 kuruşun gelirin Olucak Çeşmesi'nin yer altından gelen künk ve borularının tamir ve bakımına sarf edilmesi şart koşulmuştur (44).

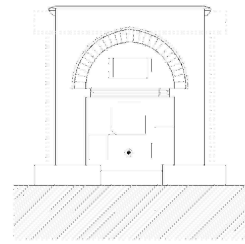
2-Âlime Kadın Vakfı (İkinci): Çavuşbaşı Mahallesi'nden Hacı Ali Ağa Hanımı Âlime Kadın, birinci vakfından yaklaşık 1, 5 yıl sonra, 30 Ekim 1790 tarihinde malının 1/3'ünden 310 kuruşu, Olucak Çeşmesi ile birlikte çeşitli cami, mescit ve buralardaki bazı hizmetlere vakfetmiştir. Eski Olucak Çeşmesi için ayrılan meblağ 40 kuruş olup, bunun yıllık geliri olan 6 kuruş çeşmenin bakım ve tamirine harcanacaktır (45).

(44) Mustafa KARAZEYBEK, Yusuf ILGAR, Zekif POLAT: a. g. e., 378

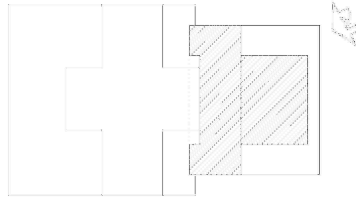
(45) Mustafa KARAZEYBEK, Yusuf ILGAR, Zekif POLAT: a. g. e., 379



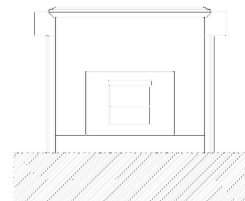
YAN GÖRÜNÜŞ



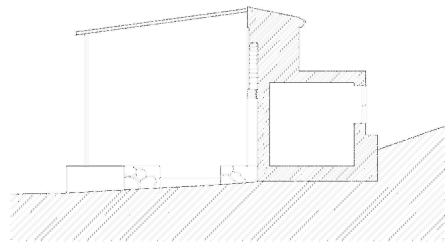
ÖN GÖRÜNÜŞ



PLAN



ARKA GÖRÜNÜŞ



KESİT





Resim No: 42 Büyük Olucak Çeşmesi Yan Görünüş



Resim No: 43 Büyük Olucak Çeşmesi Ön Görünüş



Resim No: 44 Büyük Olucak eşmesi Deposu



Resim No: 45 Büyük Olucak eşmesi Yan Görünüş



Resim No: 46 Büyük Olucak Çeşmesi Ayna Taşı Süslemeleri



Resim No: 47 Büyük Olucak Çeşmesi Ayna Taşı Süslemeleri



Resim No: 48 Büyük Olucak Çeşmesi Selvi Motifi



Resim No: 49 Büyük Olucak Çeşmesi Selvi Ve Vazo Motifi

Örnek No: 16

Fotoğraf No: 50, 51

Çizim No: 16

Yapı Adı: Hacı Nasuh Çeşmesi

Tipi: Cami Çeşmesi

Yeri: Hacı Nasuh Mahallesi, 1. Harman Sokak. No: 38

Konumu: 1. Harman sokak ile 2. Harman sokağın kesiştiği köşededir. Hacı Nasuh Camisinin doğu cephesi duvarına bitişiktir.

İnceleme Tarihi: Temmuz 2000 - Ağustos 2005 tarihleri arasında incelenmiştir.

Bugünkü Durumu: Yalak kısmı yıkılmış, üst örtü bir hayli tahrip olmuştur. Çeşmenin suyu akmamaktadır.

Tarih: Yazıtında H. 1320-M.1902 tarihi yazılıdır.

Kitabe: Kemer alınlığındaki mermer yazıtta;

-”Mâşa’allâh sene 1320”

12 Rebû'l-âhir yazılıdır.

Yaptıran: Bilinmiyor.

Yapan: Bilinmiyor.

Malzeme: Çeşmenin cephesi düzgün kesme taş malzeme ile inşa edilmiştir. Kemer alınlığında yer alan yazıt mermere oyulmuştur. Çeşmenin diğer kısımları düzgün kesme taş ve moloz taş karışımı ile örtülmüştür. Çeşmenin damı yine düzgün kesme taş örtülüdür.

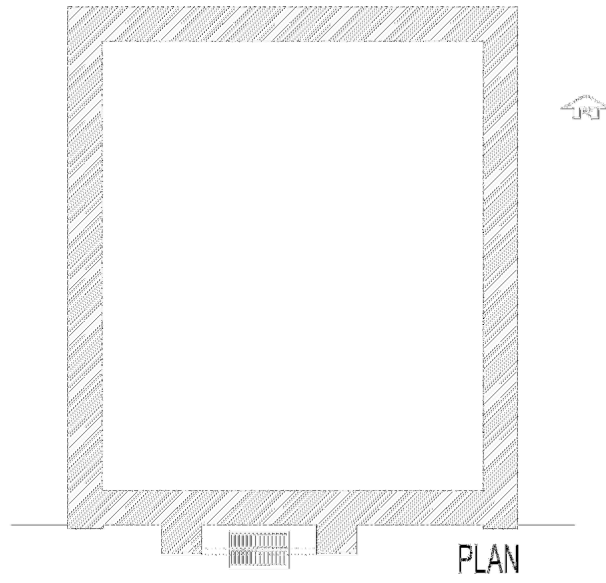
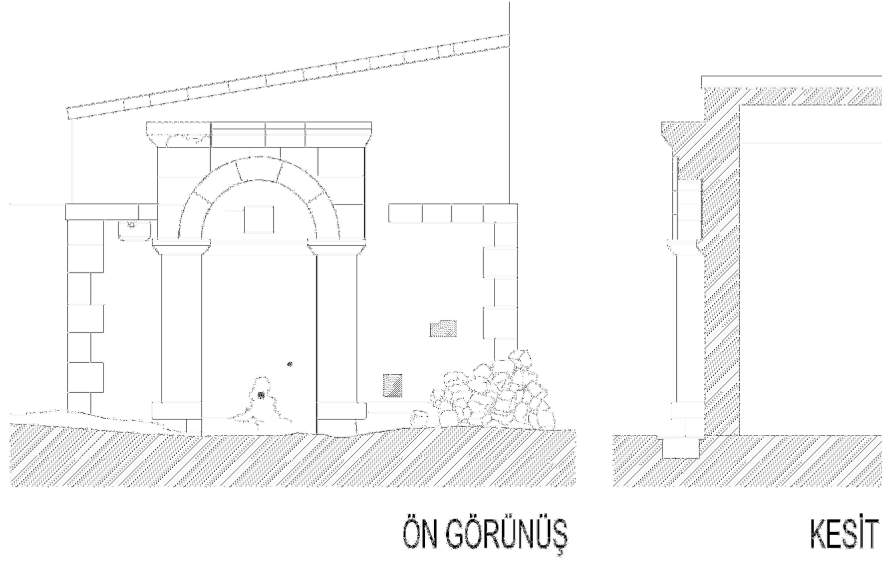
Tanım:

A) Mimari: Çeşmenin cephesi güney yönüne bakar. Planı cami duvarına bitişik ve depoludur. Malzemesi düzgün kesme taş, depo kısmı da moloz taş örgülüdür. Çeşmenin damı düz olmakla birlikte, depo kısmının doğu-batı yönünde eğimi vardır. Yapının cephesinde yuvarlak kemerli niş bulunur. Kemerin içinde çeşmenin mermer kitabesi vardır. Kemerin üst kısmında yatay bir silme hafif bir çıkıntı yapar. Kemerin iki yanda oturduğu ayaklar yüksekçe dikdörtgen şekillidir. Alt ve üst kısmındaki payelerde silmeli birer tabla vardır. Bu tablalar yatay bir silme ile birleşir. Çeşme depo duvarından öne doğru hafif çıkıntı yapar. Bu da çeşmenin daha gerisinde olduğu görünümü veren cephe duvarını malzeme ve mimari farkı ile iki ayrı yapı gibi gösterir. Doğu yöndeki depo kapağı sac malzeme ile kapatılmıştır. Yalak kısmı yok olmuştur. Musluk yoktur, suyu akmamaktadır.

B) Süsleme: Yapının cephe yüzeyi diğer örneklerle benzeşen yuvarlak kemerli, kesme taşlı, mermer kitabelidir. Yapıya farklılık veren depo kısmını örten damın eğimli olmasıdır. Kesme taş örgülü kısımları muntazam görünümlü, diğer kısımlar moloz taş örgülüdür.

Tarihlendirme: Çeşme yapım tarihi kitabesinde 1902 olarak belirtilmiştir. Çeşme Afyon çeşmelerindeki çoğu benzer örnekte olduğu gibi yuvarlak kemerli, derinliği fazla olmayan nişi, düzgün kesme taş malzemesi ve düz dam örtüsü ile 20. yüzyıl özelliklerini barındıran bir örnektir.

Hacı Nasuh Çeşmesi yuvarlak kemerinin belirgin kilit taşı Afyon örneklerinden; Sülüm 2 Çeşmesi'nde (M.1908), Karamanoğlu Orta Çeşme'de (14. yy) ve Kara Katip Çeşmesi'nde (M.1786) görülür. Karaman Kadıbudak Çeşmesi (M.1551)'nde de kilit taşı belirgindir.





Resim No: 50 Hacı Nasuh Çeşmesi Ön Görünüş



Resim No: 51 Hacı Nasuh Çeşmesi Yan Görünüş

Örnek No: 17

Fotoğraf No: 52, 53

Çizim No: 17

Yapı Adı: Ak Mescid Cami Çeşmesi

Tipi: Cami Çeşmesi

Yeri: Ak Mescid Mahallesi. Akmescid Zaviye Sokaktadır.

Konumu: Ak Mescid Camii minaresinin güneyinde, doğu cephede yer alır. Cami duvarından öne doğru biraz taşıntı yapacak biçimde oluşturulmuştur.

İnceleme Tarihi: Ocak 2000 ve Temmuz 2005 tarihleri arasında birçok defa incelenmiştir.

Bugünkü Durumu: Çeşmenin köşeleri ve kenarları aşınmaya uğrayarak keskinliklerini kaybetmiş, daha yuvarlak hatlı hale gelmiştir. Çeşme bugün kullanılmamaktadır. Musluğu yoktur. Yalak kısmı bir oyuntudan ibaret kalmıştır. Kitabesinin bir kısmı aşınmadan dolayı okunamaz durumdadır.

Tarih: Çeşme kitabesi olmadığından yapım tarihi tam olarak bilinmiyor. Ancak cami tarihi ile aynı tarihte yani H. 1322-M.1904-05'de yapıldığını düşünmekteyiz.Tarihlendirme kısmında açıklanmıştır.

Kitabe: Dört mısra iki satırdan oluşur;

- "Delîl oldu'ibâdu'llâh
- Şefaât Yâ Resûl-Allah
- Tamâm oldu bî-avni'llâh
- 23 Rebiû'l-âhir Sene 1322". (M.1904)

Yaptıran: Ak Mescid Camisini de yaptıran Ketencioğlu Hacı Hamza Bey'dir (46).

(46) ŞAHİN, Naci, Şer'iyye Sicillerine Göre 19. Yüzyılın Sonlarında (1875-1900) Karahisar-ı Sahib Sancağı, Ankara Üniversitesi Sos. Bil. Ens., Ankara, 2002, s. 322.

Yapan: Bilinmiyor.

Malzeme: Düzgün kesme taş malzemedен yapılan çeşmenin üzeri sıvanmıştır.

Tanım:

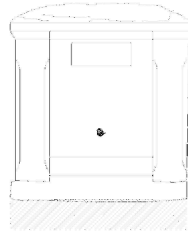
A) Mimari: Çeşmenin cephesi doğu yönüne bakar. Cami duvarına bitişik, bağımlı bir çeşmedir. Son derece sade olan yapı deposuzdur. Malzemesi düzgün kesme taş olup dış yüzeyi sıvalıdır. Cephe son derece sade ve düz hatlıdır. Kemersiz olan yapı, iki yanda yer alan payelerin arasında derin olmayan bir nişten ibarettir. Payelerin içe bakan kısımları ve kitabenin üst kısmı pahlıdır. Alınlıkta bulunan kitabe iki satır dört mısradan oluşur. Alt kısımda bulunan musluk yerinde sadece kullanılmayan bir su borusu kalmıştır. Borunun altında hafif bir çıkıntı yapan ve enine ayakları birbirine bağlayan yatay bir silme görülür. Yan duvarlar duvardan çok çıkıntı yapmazlar. Yalak kısmı tamamen yok olmuş sadece hafif bir çukur sayesinde yeri belli olmaktadır.

B) Süsleme: Çok düz hatlara sahip olan çeşme, kenarlarının pahlanması ile sadelikten arındırılmaya çalışılmıştır. Süsleme olarak sadece üst kısımdaki iki satırlık kitabe göze çarpar.

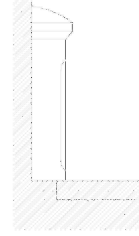
Tarihlendirme: Cami kitabesindeki tarih M.1904'tür. Camilere bitişik inşa edilen çeşmelerin yapım tarihlerinin cami inşa tarihi ile aynı olduğu hemen her örnekte görülür. Ak Mescit Camisi ile aynı tarihte yapıldığı varsayılan çeşmenin tarihi de H. 1322-M.1904-05 olmalıdır.

Anadolu örneklerinden; Karaman Necipağa Çeşmesi (M.1808), Hacı Yahya Çeşmesi (M.1815), Eskiçiler Çeşmesi (M.1890); Niksar Hoca Sultan Çeşmesi (1718-19), Çavuş Sokak Çeşmesi (1814-15), Arasta Çeşmesi (1903-04), Niksar Ulu Cami Çeşmesi (1912-13), Derebağ Çeşmesi (1920), Lülecizade 1 Çeşmesi (1921-22), Lülecizade 2 Çeşmesi (1921-22); İstanbul Bayburtlu Mustafa Ağa Çeşmesi (1752), Sadrazam Seyyit Hasan Paşa Çeşmesi (1744) Hatice Hanım Çeşmesi (1827), Safer Bin Nebi Çeşmesi (1927); Kastamonu Abdülcebbar Çeşmesi (1893); Ankara Hapishane Çeşmesi (1885), Ahi Tura Çeşmesi (19.yy), Berberler Sokak Çeşmesi (19.yy), Kargılı Çeşme (19.yy), Arslanhane Çeşmesi (19.yy), Alaaddin Cami Çeşmesi (19.yy), Ahi Elvan (20.yy); İnebolu İsmet Paşa Caddesi 1 No'lu Çeşme, M. Sabri Caddesi 1 ve 2 No'lu Çeşmeler, Cünürye Cami Çeşmesi (1896), Nuh

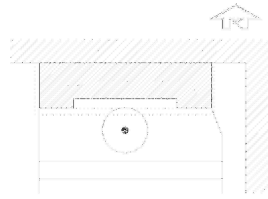
Bey eşmesi (1897), Atilla Gürsoy Caddesi 2 No'lu eşme (1912), İsmet Paşa Caddesi 3 No'lu eşme (1912); İstanbul Sadrazam İsmail Ağa eşmesi (M.1906); Manisa Sipahi Pazarı (Bedesten) eşmesi (M.1908); Ankara Çiçeklioğlu Cami eşmesi (M.1912) düz hatlı oluşu ve süsleme öğesi içermemesi bakımından Ak Mescid Cami eşmesi ile benzer.



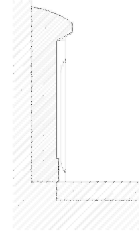
ÖN GÖRÜNÜŞ



YAN GÖRÜNÜŞ



PLAN



KESİT





Resim No: 52 Ak Mescit Cami Çeşmesi Ön Görünüş



Resim No: 53 Ak Mescit Cami Çeşmesi Kitabesi

Örnek No: 18

Fotoğraf No: 54, 55, 56

Çizim No: 18

Yapı Adı: Hacı Hüseyin Çeşmesi

Tipi: Cami Çeşmesi

Yeri: Faki Paşa Mahallesi, Cürcani Sokak'tadır.

Konumu: Cürcani Camisinin doğusundaki minare kaidesine bitişiktir. Cürcani sokak ile Hacıoğlu Sokağının kesiştiği köşededir.

İnceleme Tarihi: Ocak 2000- Ağustos 2005 tarihleri arasında incelenmiştir.

Bugünkü Durumu: Yalak kısmı deforme olmuş, taşları yıpranmıştır. Yalağın iki yanındaki kaide taşlarının alt kısımları aşınmıştır. Çeşme bugün akmamaktadır. 2005 yılında tekrar boyanmıştır.

Tarih: Kitabesine göre; H. 1325-M. 31 Ağustos 1907 tarihlidir.

Kitabe: Alınlıkta yer alan kitabe şöyledir;

- "Sahib'ü-l hayrât ve'l-hasenât
- El-Hâc Hüseyin fî 22 Recep Sene 1325".

Yaptıran: Kitabede Hacı Hüseyin Efendi'nin yaptırdığı yazar.

Yapan: Bilinmiyor.

Malzeme: Kesme andezit taşından yapılan çeşmenin, depo duvarı olan doğu cephesi düzgün kesme taş örgülüdür. Depo kapağı sactandır. Üst örtüsü yine andezit taşındandır.

Tanım:

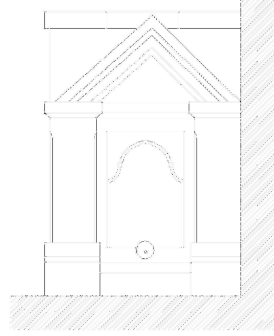
A) Mimari: Çeşmenin cephesi kuzey yönüne bakar, kuzey-güney doğrultusunda uzanır. Doğu duvarı minare kaidesine bitişiktir. Dikdörtgen planlı olup, depolu bir yapıdır. Malzemesi kesme Andezit taşındandır. Düz dam örtülüdür. Cephesinde dört kat derinlikten oluşan üçgen alınlık ve alınlığın ortasında iki satırdan oluşan kitabesi vardır. Üçgenin ayakları iki dikdörtgen payeye oturur. Ortada yuvarlak kemer formlu ayna taşının alt kısmında musluk yer alır. İki payenin oturduğu iki kaide dikdörtgen şeklinde olup, arasında yalak yer alır. Yalağın ön betonu yükseltilerek yalak sınırlandırılmıştır. Batı cephesi düzgün kesme taş örülüdür. Batı tarafında depoya açılan kapı vardır.

B) Süsleme: Çeşmenin üçgen alınlık ve musluğun üstünde yer alan yuvarlak kemerli, silmeli aynalık kısmı haricinde fazla bir süslemesi yoktur. Kitabe üçgen alınlıkta düz satırlı oyma tekniği ile yapılmıştır.

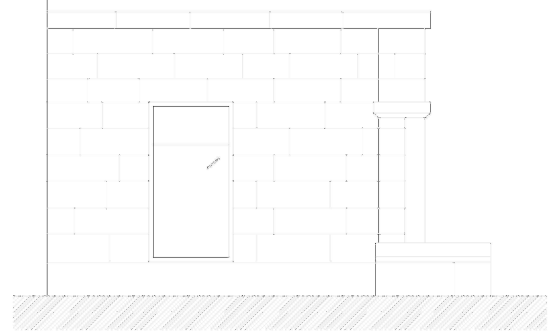
Tarihlendirme: Çeşme kitabesinde verilen tarih H. 1907'dir. Çeşmenin cephesinde göze çarpan profilli silmelerle oluşturulan üçgen alınlık Afyon Hacı Aftal Çeşmesi'ni anımsatır (20. Yüzyıl başı). Yine musluğun çıktığı ayna taşı Afyon Arap Mescidi Çeşmesinin (20. Yüzyıl), güney cephesindeki çeşmede olduğu gibi profilli silmelerle yapılmış bir yuvarlak kemeri andırır.

Üçgen alınlık Afyon Yeni Çeşme (20. yy) ve Hacı Aftal Çeşmesi (20. yy)'nde vardır. Manisa Mimar Sabri Efendi Validesi Çeşmesi (M.1923-24)'nde de üçgen alınlık görülür.

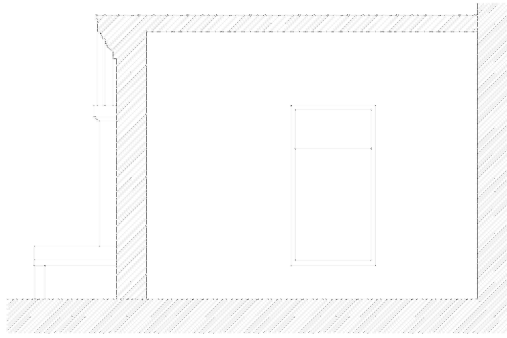
Hacı Hüseyin Çeşmesi'nin musluk aynalığı üstte yarım yuvarlak kemer altta dikdörtgen şeklindeki silme ile belirginleştirilmiştir. Tokat Küçük Beybağı Mahalle Çeşmesi 2'de (19. yy), Tokat Çavuş Sokak Çeşmesi (M.1814-15) ve yine Tokat Hoca Sultan Çeşme'lerinin (M.1897-98) ayna taşları ile benzerlik gösterir.



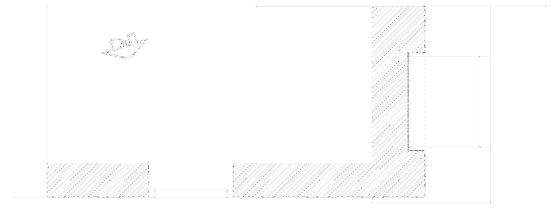
ÖN GÖRÜNÜŞ



YAN GÖRÜNÜŞ



KESİT



PLAN





Resim No: 54 Hacı Hüseyin Çeşmesi Ön Görünüş



Resim No: 55 Hacı Hüseyin Çeşmesi Yan Görünüş



Resim No: 56 Hacı Hüseyin Çeşmesi Kitabesi

Örnek No: 19

Fotoğraf No: 57, 58, 59

Çizim No: 19

Yapı Adı: Sülüm 1 Çeşmesi

Tipi: Mahalle Çeşmesi

Yeri: Nurcu Mahallesi. Milli Birlik Caddesi. No. 19'dadır.

Konumu: Milli Birlik Caddesi üzerindeki 91 No'lu eve bitişik durumdadır. Ev duvarından öne doğru taşıntısı yoktur.

İnceleme Tarihi: Temmuz 2000 - Ağustos 2005 tarihleri arasında incelenmiştir.

Bugünkü Durumu: Genel olarak fazla aşınmış olmasa da musluğu yoktur. Kemer ayakları kısa kaldığından, çeşmenin alt kısmının toprakla örtüldüğü düşünülebilir.

2005 yılında yapılan incelemede çeşmenin restorasyon geçirdiği ve toprak altında kalan kısmın ortaya çıkarılması sonucunda, çeşmenin gerçek ölçülerinin görülmesi mümkün olmuştur. Çeşme tabanına inen iki yanda üç basamak bulunmaktadır.

Tarih: Kitabesine göre H. 1326- M.1908 yılında yapılmıştır.

Kitabe: Mermer levha üzerine iki satır yazılmış olan Türkçe kitabede sülüs yazı tekniği kullanılmıştır.

- "Sâhibü'l-hayrat ve'l hasenât ruhu için li'llâhi'l Fatiha
- 11 Şaban 326".

Yaptıran: Bilinmiyor.

Yapan: Bilinmiyor.

Malzeme: Enine dikdörtgen kesimli taş malzemelidir. Çeşmenin sıralarını oluşturan taşlar dışa taşıntılı ve dişli olarak dizilmişlerdir. Kemer kaburgasındaki taşlar süsleme amaçlı

olarak açık ve koyu renkli olarak dizilmiştir. Kemer kaburgasındaki kilit taşı üzerine işlenen lotus tasviri yine taş üzerine oyma yapılarak oluşturulmuştur. Kemer ayakları ve kitabenin bulunduğu dikdörtgen mermer malzemedен yapılmıştır.

Tanım:

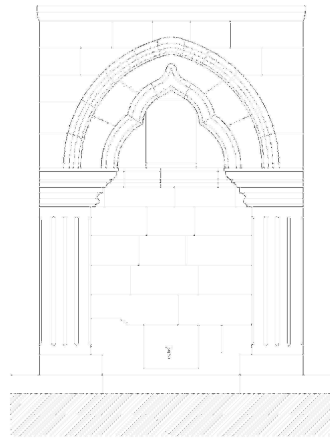
A) Mimari: Çeşmenin cephesi kuzey doğuya bakar. Başka bir yapının duvarına bağımlıdır, enine dikdörtgen cephe görünümü vardır. Deposuz bir çeşmedir. Malzemesi düzgün kesme taştır. Örtü kısmı sadece, cephenin üst kısmındaki saçağın, ince dikdörtgen sıra halindeki düzgün kesme taşların dizilmesi ile betonun duvardan az bir çıkıntı yapmasıyla oluşmuştur. Cephe taşların girintili çıkıntılı yerleştirilmesiyle hareketlendirilmiştir. Cephe ortasında bulunan kemer kasnağı, açık ve koyu renk taşların sıralı dizilmesi ile yapılmıştır. Koyu renkli taşlar dışa doğru taşkındır. İçeride kalanlar ise beyaz renktedir. Kemer nişi derin değildir. Nişin ortasındaki kitabe enine dikdörtgen mermer plaka üzerine yazılmıştır. Kemerin kilit taşı üzerindeki lotus motifi taş üzerine kabartma şeklinde yapılmıştır. Kemerin iki yanda oturduğu ayaklar beyaz mermerden iki sütunce şeklindedir. Kemer ayaklarının iki yanındaki cepheyi sınırlayan taşlar dışa doğru taşıntı yapacak biçimde ve dişli olarak dizilmiştir. Kitabenin alt kısmında olması gereken musluk yeri kapatılmıştır. Yalak tamamen kaybolmuş durumda iken, 2005 yılında yapılan restorasyon çalışması ile ortaya çıkartılmış ve ayakların arasında enine dikdörtgen yalak konulduğu görülmüştür.

B) Süsleme: Cepheyi sadelikten kurtaran ve hareketlilik katan; enine dikdörtgen taşların dışa taşkın ve dişli olarak yerleştirilmesidir.

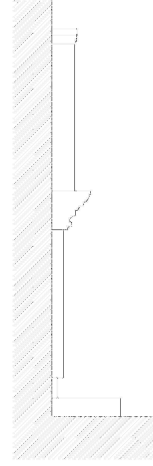
Ayrıca kemer kasnağında uygulanan bu taş dizimine koyu ve açık renk alternatifi eklenince yapı daha orijinal bir hal almıştır. Kemerin kilit taşı üzerindeki lotus motifi, taş üzerine kabartma tekniği ile yapılmıştır. Aşağıdan yukarıya doğru genişleyen motifin yaprakları iki yanda sivri, ortada yuvarlak biçimlidir. Motif, aşağıdan yukarı doğru genişleyen kilit taşı ile doğru orantılı olarak şekil almıştır. Kemer ayakları beyaz mermer oluşlarıyla dikkat çekmektedir. Üst kısımdaki kemer birleşim yerlerinde bulunan yastıklar profillidir. Kemer kavsinin tam ortasına yerleştirilen dikdörtgen mermer plaka üzerindeki iki satırlık kitabe sülüs yazı ile yazılmıştır.

Tarihlendirme: 1908 tarihli olan çeşme, üstte profilli sivri kemeri ve içinde yine profilli iç ve dışbükey hatlardan oluşan ikinci kemeri ile dönem özelliği gösterir. Ayrıca derin

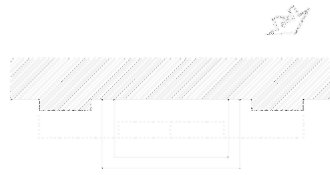
bir niŒe sahip olmaması, kemere geçiŒte silmeli bordür kullanılması ve kemerin oturduğu iki yanda silmeli payelerin olması da 20. yüzyıl özelliklerini yansıtır.



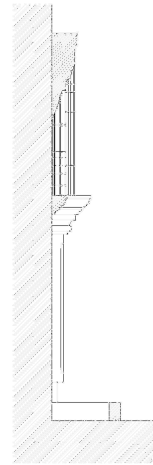
ÖN GÖRÜNÜŞ



YAN GÖRÜNÜŞ



PLAN



KESİT





Resim No: 57 Sülüm 1 Çeşmesi Ön Görünüş



Resim No: 58 Sülüm 1 Çeşmesi Süslemesi



Resim No: 59 Sülüm 1 Çeşmesi Kitabesi

Örnek No: 20

Fotoğraf No: 60, 61, 62

Çizim No: 20

Yapı Adı: Sülüm 2 Çeşmesi

Tipi: Mahalle Çeşmesi

Yeri: Nurcu Mahallesi, Mili Birlik Caddesindedir.

Konumu: Milli Birlik Caddesi üzerindeki 51 ve 62 No'lu evlerin ortasında ve cephelerine bitişik olarak inşa edilmiştir.

İnceleme Tarihi: Ocak 2000 - Ağustos 2005 tarihleri arasında incelenmiştir.

Bugünkü Durumu: Yapının suyu kesilmiştir. Taş malzemenin bugünkü durumu iyi olmakla birlikte, çeşmenin taban kısmı zarar görmüştür. Kemer ayaklarının oturduğu kısımlar, yalak, çeşme, cephede daha önceden var olduğu anlaşılan metal süsleme ve su içmek için kullanılan taslar bugün mevcut değildir.

2005 yılında yapılan incelemede çeşmenin restore edildiği görülmüştür. Çeşmeye işlerlik kazandırılmış ve tamir edilmiştir.

Tarih: Hicri 1322-1324, Miladi 1906-1908 yılları arasında yapılmıştır.

Kitabe: Yedi satırlık sülüs yazıyla yazılan kitabe;

- "1324 Mâşa'allâh 1322
- Böyle bir hizmet-i Hüdânın lütfuna şâyân olur
- Kim delâlet eylese şâyeste-i olur ihsân
- Yaptılar Nurcu Mahallesi'nde ashâb-ı hayr
- Sai edüp bu çeşme-i mevhib-i şükrân olur
- Aşk-ı zemzemle dedim târihini Vehbi ânın
- İçseler'adşân âbından sâfâ-yı cân olur." şeklindedir.

Yaptıran: Bilinmiyor.

Yapan: Bilinmiyor.

Malzeme: Yapının cephesi düzgün kesme taş malzeme ile kaplıdır. İç içe iki kemer ile hareket kazandırılan çeşmenin kitabesi, iç kemerin ortasına yerleştirilmiş dikdörtgen bir mermerden ibarettir. Cephenin orta kısmında metal süs unsurları yer alır. Kemer ayaklarının oturduğu taban kısmında önceden var olduğu belli olan taşlar ve yalak taşı harap olmuştur.

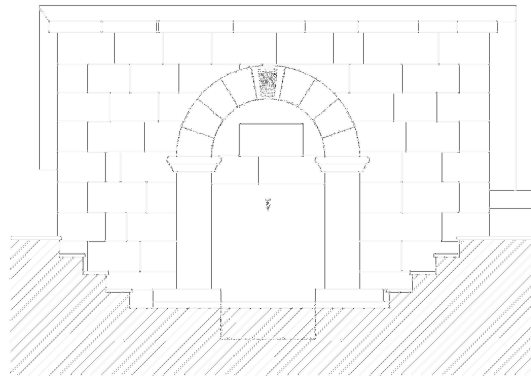
Tanım:

A) Mimari: Çeşmenin cephesi kuzey doğu yönündedir. Deposuz bir çeşmedir. Malzemesi kesme taştır. Bitişik olduğu evin çıkıntı yapan balkonu ahşap sundurma görevi yapar. Çeşmenin üst kısmı çift profilli saçaklıdır. Cephede profilli sivri kemer ve bunun ortasında da dilimli sivri kemerden oluşan ikinci bir kemer bulunur. İç kısımdaki ikinci kemer iç ve dışbükey profillidir. Dilimli kemerin ortasını yerleştirilen dikdörtgen kitabe mermeri uzunlamasına yer almıştır. Çeşmede kemerlerin bulunduğu üst kısım ile kemer ayaklarının bulunduğu alt kısmı ayıran dört sıra profilli silme vardır. İki taraftaki kemer ayaklarını oluşturan dikdörtgen taşların üzerleri, yukarıdan aşağıya üçer sıra olukludur. Kemer ayakları ile kemerlerin bağlantı yapan yerlerinde bulunan iki dikdörtgen taş iç ve dışbükey profillidir. Cephede kemer ayaklarının üst kısmı hizasındaki yuvarlak metal süslemelerin ucunda sarkan zincirler günümüze ulaşmıştır. Çeşmelerde su içmek için kullanılan taşların asıldığı metal zincirler olduğu sanılmaktadır. Alt kısımda yine metal zincir kalıntısı görülmektedir. Kemer ayaklarının oturduğu taş yastıklardan bugüne çok az kalıntı kalmıştır. Cephenin alt kısmında olan su borusu kullanılmamaktadır. 2005 yılında yapılan restorasyon sonrasında yalak kısmı tekrar oluşturulmuştur. Çeşme bugün kullanılmaktadır.

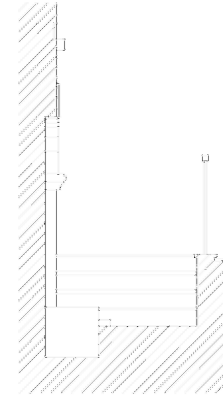
B) Süsleme: Çeşmenin en önemli süs ögesi profilli kemerleridir. İç içe iki kemer kasnağının dışındaki örnek sivri kemer içindeki örnek iç ve dışbükey hatlardan oluşan hareketli bir örnektir. Kemerlerin profilli oluşları yapıya çizgisel hareket katmıştır. İç kısımda yer alan kemerin ortasına yerleştirilmiş dikdörtgen kitabe yedi satırlık sülüs yazıdan oluşur. Kemer ayaklarına geçişte kullanılan yastıklar da enine profillidir. Kemer ayaklarında boyuna üçer sıra olukludur. Cephede niş içinde yer alan taşların asıldığı yerler bugüne tam ulaşmasa da bir tanesinin metal süslemesi durmaktadır. Dairesel metal süsleme cepheye monte edilmiş, dış kenarı fistolu iç kısmı ajur tekniği ile süslüdür. Dairenin ortasındaki halkaya zincir asılmıştır. Aynı süslerin yat hat üzerinde iki tane daha olduğunu belli eden izler olsa da günümüze ulaşmamıştır.

Tarihlendirme: eşme yuvarlak kemeri, kilit taşının belirgin olması, niş derinliğinin fazla olmaması, düzgün kesme taş malzeme ile yapılmış olması gibi özellikleriyle yapım tarihi olan 1906-1908 yıllarının tüm mimari özelliklerini göstermektedir.

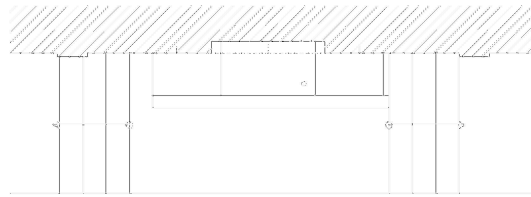
Çeşmenin iki ayağı üzerindeki üçer tane profilli silme Ebû'l-Mücahid Yusuf eşmesi, Çanakkale Hükümet Caddesi eşmesi, Akşehir Eski Kale Mescidi eşmesi (M.1750-51)'nde görülür.



ÖN GÖRÜNÜŞ



KESİT



PLAN





Resim No: 60 Sülüm 2 Çeşmesi Ön Görünüş



Resim No: 61 Sülüm 2 Çeşmesi Kilit Taşı Süslemesi



Resim No: 62 Sülüm 2 Çeşmesi Kitabesi

Örnek No: 21

Fotoğraf No: 63, 64, 65

Çizim No: 21

Yapı Adı: Ali Vezir Çeşmesi

Tipi: Mahalle Çeşmesi

Yeri: Kayadibi Mahallesi, Memer Çeşme Sokakta bulunmaktadır.

Konumu: Süt Dede Sokağının doğu yönüne doğru döndüğü yerde, cephesi doğu yönünde inşa edilmiştir. Türbe duvarına bitişiktir.

İnceleme Tarihi: Temmuz 2000 - Ağustos 2005 tarihleri arasında incelenmiştir.

Bugünkü Durumu: Çeşme kullanılabilir haldedir.

Tarih: Kitabesine göre 1926 yılında yapılmıştır.

Kitabe: Alınlığında;

“Bismillahirrahmanirrahim
1926 1345” yazar.

Yaptıran: Bilinmiyor.

Yapan: Bilinmiyor.

Malzeme: Çeşme tamamen mermer kaplamadır.

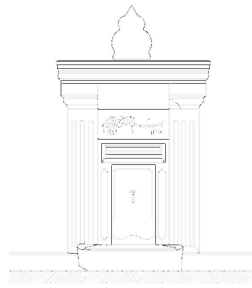
Tanım:

A) Mimari: Çeşmenin cephesi batı yönünde inşa edilmiştir. Bir evin ön duvarına bitişik olup, duvardan öne doğru çıkıntı yapar. Deposuzdur. Malzemesi mermer kaplamadır.. Örtüsü profil saçak şeklindedir. Saçak üzerinde iç ve dışbükey profilli üst kısmı sivri bir başlık bulunur. Cephede alınlık kısmında mermer üzerine talik yazı ile yazılmış kitabe göze çarpar. Kitabenin altında enine yerleştirilmiş profilli mermer blok yer alır. Musluğun olduğu aynalık kısmı dikdörtgen olup, iki yanda dikey vaziyette yerleştirilmiş söveli dikdörtgen ayaklar bulunur. İki yandaki mermer ayaklar ise yine dikey yönde üçer silme ile hareketlendirilmiştir. Yalağı oval, mermer kurna şeklindedir. Çeşme sağlam ve kullanılır haldedir.

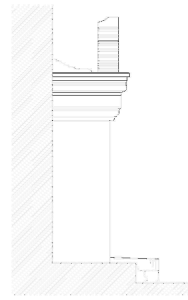
B) Süsleme: Çeşme cephesinde; alınlık ve kitabede enine, yan kısımlarda boyuna yerleştirilen mermer blokların silmelerle hareketlendirilmesi yoluyla süsleme yapılmıştır. Besmele talik yazı ile yazılıdır. Çeşme küçük olmasına rağmen mermer kaplama malzemesi çeşmeyi göze çarpar hale getirmiştir.

Tarihlendirme: Çeşme 20. yüzyıl özelliklerini gösterir. Çeşmenin mermer malzeme ile yapılmış olması, musluğun dikdörtgen şeklinde yivlerle çevrilmesi, iki yandaki payelerin üçer sıra yivlenerek çeşmeye hareket katması gibi özellikleri ile dönemini yansıtır. Çeşme örtüsü üzerindeki tepeliği de 20. yüzyılda görülen özelliklerden birisidir.

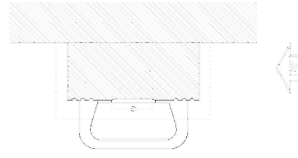
Ali Vezir Çeşmesi'ndeki tepeliğe benzer bir örnek Manisa Sipahi Pazarı Çeşmesi (M.1908) dir.



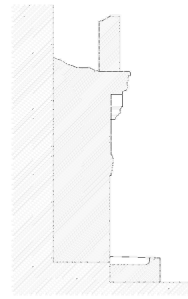
ÖN GÖRÜNÜŞ



YAN GÖRÜNÜŞ



PLAN



KESİT





Resim No: 63 Ali Vezir Çeşmesi Ön Görünüş



Resim No: 64 Ali Vezir Çeşmesi Yan Görünüş



Resim No: 65 Ali Vezir Çeşmesi Kitabesi

Örnek No: 22

Fotoğraf No: 66, 67

Çizim No: 22

Yapı Adı: Boyacıoğlu 3 Çeşmesi

Tipi: Mahalle Çeşmesi

Yeri: Karaman Mahallesi, 27 Ağustos Caddesi üzerinde, bulunmaktadır.

Konumu: Karaman Mahallesi, 27 Ağustos Caddesi üzerinde, 18 No'lu evin duvarına bağımlı, kuzey yönüne doğru yapılmıştır. Deposuzur.

İnceleme Tarihi: Temmuz 2000 - Ağustos 2005 tarihleri arasında incelenmiştir.

Bugünkü Durumu: Çeşmenin suyu akmamaktadır.

Tarih: Yapım tarihi tepeliğinde 1926 olarak verilmiştir.

Kitabe: Tepeliğinde "1926" tarihi yazar.

Yaptıran: Bilinmiyor.

Yapan: Bilinmiyor.

Malzeme: Çeşme beton malzeme ile yapılmıştır.

Tanım:

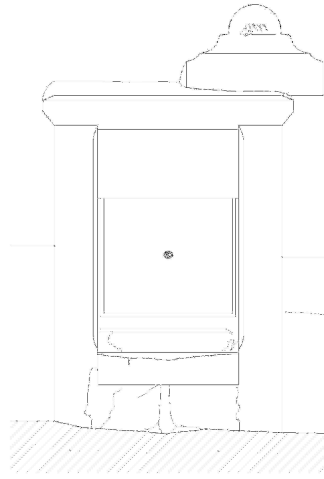
A) Mimari: Çeşmenin cephesi kuzey yönünde inşa edilmiştir. Bir evin ön duvarına bitişik olup, duvardan öne doğru çıkıntı yapar. Deposuzdur. Betondan yapılmıştır. Örtü kısmında enine dikdörtgen zemin üzerinde pahlanarak oluşturulmuş yuvarlak hatlı başlığı vardır. Cephede alınlık kısmında, kitabenin olması gereken yerde sadece enine dikdörtgen

şeklinde sıvalı beton bulunur. Nişin içinde kare, meandr motifli devşirme süsleme ögesi vardır. Bu kısmı iki yanda köşeleri silmeli ayaklar sınırlar. Yalak, yekpare taştan oyulmuştur. Çeşme kullanılamaz haldedir.

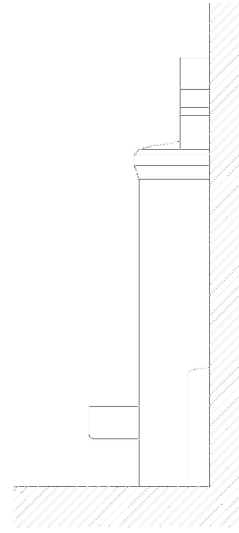
B) Süsleme: Çeşme cephesinde; meandr motifli 65 cm eninde, 65 cm boyunda süsleme ögesi yer alır. Bunun haricinde çeşme üzerindeki başlık, alt kısımda enine dikdörtgen yastık, üzerinde ise yuvarlak hatlı tepelik şeklidir.

Tarihlendirme: Çeşme tepeliğinde 1926 tarihi yazılıdır. Çeşme düz cephesi, yerden yüksek yalağı, kenar çizgilerinin pahlanması ve tepeliği ile 20. yüzyıl çeşme mimarisi özelliklerini göstermektedir.

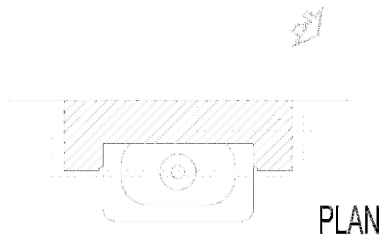
Afyon Çeşmeleri'nde tepelik sadece Ali Vezir Çeşmesi (M.1926) ve Boyacıoğlu 1 (19. yy) çeşmelerinde vardır. Bu iki çeşme de 20. yüzyıl özellikleri gösteren çeşme örnekleridir.



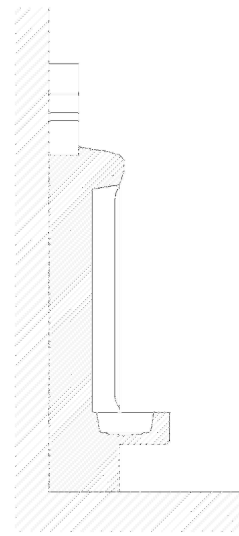
ÖN GÖRÜNÜŞ



YAN GÖRÜNÜŞ



PLAN



KESİT





Resim No: 66 Boyacıoğlu 3 Çeşmesi Ön Görünüş



Resim No: 67 Boyacıoğlu 3 Çeşmesi Devşirme Malzemesi

Örnek No: 23

Fotoğraf No: 68, 69

Çizim No: 23

Yapı Adı: Boyacıoğlu 1 Çeşmesi

Tipi: Mahalle Çeşmesi

Yeri: Karaman Mah, Gazlıgöl Caddesi'ndedir.

Konumu: Karaman Mahallesi, Gazlıgöl Caddesinin doğu yönünde yer alan çeşmenin cephesi batıya bakar. Çeşmenin güney duvarı 46/A No'lu evin avlu duvarına bitişiktir.

İnceleme Tarih: Ocak 2000- Ağustos 2005 tarihleri arasında incelenmiştir.

Bugünkü Durumu: Çeşme bugün işlevini yitirmiş durumdadır. Genel olarak sağlam olan yapının güneybatı yönündeki kemer ayağında ve taban kısmında aşınmalar olmuştur, yalak tamamen yok olmuştur.

2005 yılında yapılan incelemede çeşmenin dayandığı evin yıkıldığı ve çeşmenin de yıkılacak derecede tahrip olduğu görüldü.

Tarih: Yapının kitabesi tahrip olduğunda tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Yapım tarihini 18. yüzyıla veririz. Tarihlendirme kısmında açıklanmıştır.

Kitabe: Kemer aynasında dört satır yazıttan oluşan kitabe, aşındığından okunamayacak durumdadır.

Yaptıran: Bilinmiyor.

Yapan: Bilinmiyor.

Malzeme: Düzgün kesme taş malzemelidir. Üst tarafı kısmen sıva kaplıdır. Örtüsü kiremit kaplı, kırma çatılıdır. Çatı batı ve kuzey yönlerinde çıkıntı yaparak sundurma görevi görür.

Tanım:

A) Mimari: Çeşmenin cephesi batı yönüne bakar. Doğu-batı yönünde uzanan dikdörtgen ve depolu plana sahiptir. Malzemesi kesme taş olup girintili çıkıntılı kullanılarak örülmüştür. Çatıda ise ahşap kullanılmıştır. Örtü kiremit örgülü kırma çatılıdır. Çatı kuzey, batı ve güney yönlerinde taşıntı yaparak sundurma görevini üstlenmiştir Çatı ucundaki saçak kısmı da ahşap ve süslemelidir. İki yanındaki ahşap elibelindeler kemer ayakları üzerindeki silmeye yaslandırılmıştır. At nalı kemer nişinin ortasındaki kare taşta dört satırlık yazıt bulunur. Yazıt çok aşındığından okunamamaktadır. Kemer kavsini oluşturan hat düz bir bordür halindedir. Kemer bitiminde ayaklara geçişte en ince profilli bir silme bulunur. Cephedeki çeşme nişi içinde, musluğun çıktığı çeşme aynası da kitabe gibi çok aşınmıştır. Üçgen alınlığı olan, dikdörtgen mermer plaka üzerinde süslemeler olduğu anlaşılmaktadır. Kemer ayaklarındaki dikdörtgen kesme taşlar dişli olarak dışa çıkıntılı dizilmiştir. Yan yüzeyler ve doğuya bakan arka cephenin üst kısımları sıvalı, alt kısımları ise dikdörtgen taş malzemelidir. Taban kısmındaki taşlar aşınmıştır. Yalak tamamen yok olmuş durumdadır. Çeşmenin suyu akmamaktadır.

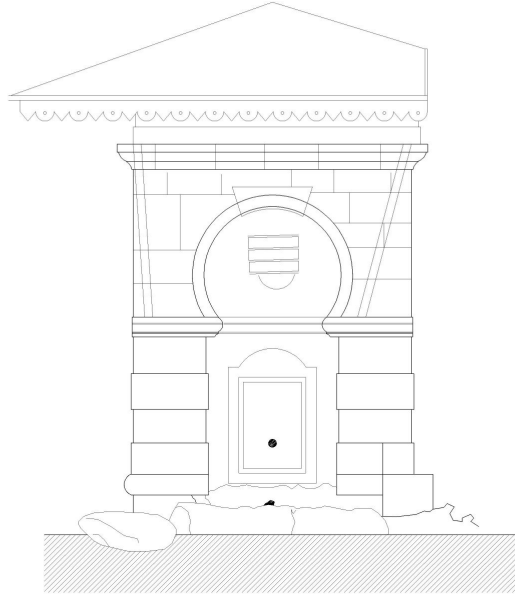
B) Süsleme: Çeşmenin en belirgin özelliği at nalı şeklindeki kemeridir. İnce bir bordürle belirlenmiş olan kemer yatay, profilli bir silme ile ayaklara bağlanır. Ayaklar düzgün kesme taş sırasının dişli olarak dizilmesiyle oluşturulmuştur. Kemer nişinin ortasındaki dört satırlık kitabe okunamamakla birlikte mermer plaka üzerine yazılmıştır. Alt gövdenin ortasındaki musluk yeri yine dikdörtgen mermer plaka üzerinde yer alır. Çok silik olmasına rağmen süslemeli bir yüzey olduğu anlaşılır. Çeşmenin kemer kavsinin üstünde bulunan ve yapıyı sonlandıran yatay silme profillidir. Yapıyı örten kırma çatı oluklu kiremit kaplıdır. Güney yönü hariç diğer yönlere taşıntı yapan çatı sundurma görevini de üstlenir. Üst kısmını çıkıntı yapan taraflarda çeviren ahşap süsleme fisto şeklindedir. Ortaları delik yarım daire motiflerin arasında aşağı doğru daralan üçgen şekiller yer alır. Sıralama üçgen ve yarım daire şeklindedir.

Tarihlendirme: Çeşmenin kitabesi okunamadığı için tarihleme konusunda yardımcı olamamaktadır. Ancak bulunan en eski vakıf kaydı 1865 tarihine aittir. Çeşme bu tarihten önce yapılmış olmalıdır. Çeşmenin at nalı kemer formu diğer Afyon çeşme örneklerinde görülmeyen bir uygulamadır. Ancak düzgün kesme taş malzemesi, musluğun bir aynalık içine yerleştirilmesi, kırma çatılı örtüsü ve saçığının geniş olması 18. yüzyıl özelliklerini yansıtır. Çeşmenin bu özellikleriyle 18. yüzyılda yapıldığını söyleyebiliriz.

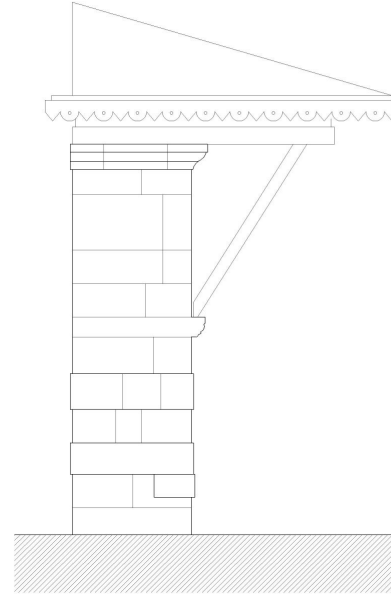
ÇEŞME İLE İLGİLİ VAKIF KAYITLARI:

Kayadibi Mahallesi'nden Boyacızâde Hacı Mehmet Ağa İbn-i Abdullah, Salih Dehşeti Medresesi'nde mahkeme görevlileri huzurunda iki ayrı vakfiye tanzim ettirerek oğlu Hacı İbrahim Ağa'yı müteveli tayin etmiştir. Bu vakıflardan birincisinde; Hasır Pazarında Müslüman kabri yanındaki dükkanını, Karakaya civarındaki Ulu yoldaki mülküne yaptırdığı çeşmesine vakfetmiştir. İkincisinde ise; yine Uzun Çarşıda Müslüman Kabri yanındaki dükkanını Ayas İni Köyü civarında Ahiler yolu üzerinde olan mülküne yaptırdığı çeşme için 5 Kasım 1865 tarihinde vakfetmiştir. Dükkanların geliri ile ilgili çeşmelerin tamir ve bakımı sağlanacak, artan para olursa müteveliye verilecektir. Mütevellilik, erkek neslinden gelenlerden yaşça büyük ve reşit olana şart koşulmuştur. Şayet nesil tükenecek olursa vakıf, Medine-i Münevvere Evkâfına ilhâk edilecektir (47).

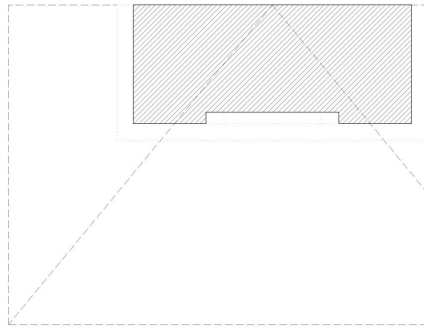
(47) Mustafa KARAZEYBEK, Yusuf ILGAR, Zekîf POLAT: a. g. e., 349



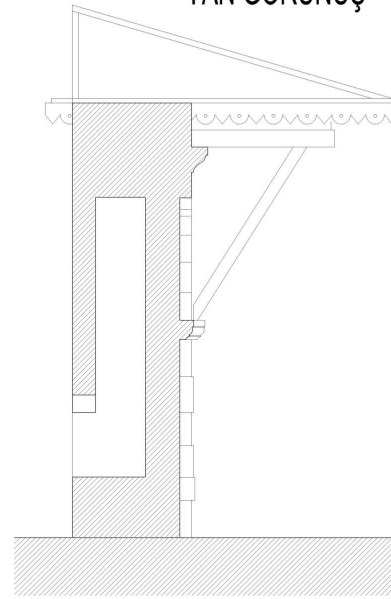
ÖN GÖRÜNÜŞ



YAN GÖRÜNÜŞ



PLAN



KESİT





Resim No: 68 Boyacıoğlu 1 Çeşmesi Ön Görünüş



Resim No: 69 Boyacıoğlu 1 Çeşmesi Yan Görünüş

Örnek No: 24

Fotoğraf No: 70, 71, 72, 73, 74

Çizim No: 24

Yapı Adı: Burmalı Çeşme

Tipi: Mahalle Çeşmesi

Yeri: Burmalı Çeşme Sokak'tadır.

Konumu: Burmalı Çeşme Sokakta, Burmalı Cami Sokağı'nın tam karşısındadır.

İnceleme Tarihi: Ocak 2000 - Ağustos 2005 tarihleri arasında incelenmiştir.

Bugünkü Durumu: Çeşmenin suyu akmamakta ve kullanılmamaktadır.

Tarih: Yapım tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte çeşmeyi 19. yüzyıla tarihlemekteyiz. Tarihlendirme kısmında açıklanmıştır.

Kitabe : Depo kapağının üzerinde yer alan kitabe şöyledir;

- "Burmali komşuları hep hayra kaldı ittifâk
- Eyledi bu mahzeni sa'y eyleyüp her birleri
- Hem mücedded oldu inşâ Feyziyâb bu çeşme-i sagir.
- Buldular komşuları hakka rıza-i
- Sâl-ı rûmîden dedim cevherle çün târîhini
- 'İç şehîdân'aşkına yâded ervâh-ı'rumi 1303". (M.1885-86)

Cephenin sağ üst köşesindeki diğer yazıtta üç satırdır:

- "Merhûm Turunç Ağa çırağı Hacı İsmail Ağa
- Kerîmesi Humdîzâde Osman Ağa
- Zevcesi Havvâ kadın çeşmesi eyle duâ

Cephenin sol üst köşesinde ise küçük mermer üzerine "Mâşallâh" yazılıdır.

Yaptıran: Bilinmiyor.

Yapan: Bilinmiyor.

Malzeme: Cephe düzgün kesme taş örgülüdür. Depo kapağı sac malzemelidir. Yine sundurmanın gölgeliği de sac malzemelidir.

Tanım:

A) Mimari: Çeşmenin cephesi güneybatı yönüne bakar. İki ev arasında, evin duvarına bitişik inşa edilmiştir. Depolu bir çeşmedir. Kullanılan malzeme düzgün kesme taştır. Örtüsü evlerden öne doğru uzanmış sundurma şeklinde çatı ve gölgelikten oluşur. Gölgelik iki yanda ağaç direklerle evlerin duvarlarına dayandırılmıştır. Çatı kiremit kaplıdır. Cephe evlerin duvar hizasından içeride kalmıştır. Çeşme cephesinin tam ortasında depo kapağı bulunur. Depo kapağının tam üzerinde altı satırlık kitabe bulunur. İkinci kitabe sağ üst köşede üç satır, üçüncü kitabe ise sol alt köşede "Maşallah" yazısından ibarettir. Depo kapağının etrafında fazla derin olmayan ince silmeler vardır. Bu silmeler çeşmeyi musluğun olduğu kısmı içine almayacak şekilde çerçeveler. Musluk kısmı ise birkaç kat çokgen silme ile çerçevelenmiş haldedir. Musluğun yer aldığı aynalığın iki yanında oturma sekisi bulunur. İki sekinin arası enine dikdörtgen yalaktır. Yüksekçe olan bu sekilerin sağ tarafında ikinci bir depo kısmı bulunur. Örtüsü çeşme duvarına doğru meyillidir. Üst kısmında küçük bir depo penceresi bulunur.

B) Süsleme: Çeşmenin cephesinde üç ayrı kitabenin olması dikkat çeker. Çeşme cephesini ve musluğun etrafını çerçeveleyen birkaç sıradan oluşan silmeler yapıya hareket katar. Çatının gölgeliğindeki sacın uç kısımları dilimler ve aralarında sivri motiflerin yapılmasıyla dekoratif olmuştur.

Tarihlendirme: Çeşmenin mahzeni H.1303/ M.1885-86 yılında yapılmıştır. Ancak çeşmenin yapım tarihini veren bir kitabesi yoktur. Çeşmenin adının geçtiği en eski vakıf kaydı 1854 tarihlidir. Çeşme bu tarihten önce yapılmış olmalıdır. Çeşmenin mimari özellikleri de çeşmenin 19. yüzyıla ait olduğunu doğrular niteliktedir. Çeşme düz hatlı cephesi, kenarlarını sınırlayan profilli silmeleri, düzgün kesme taş örgüsü, geniş saçağı ve musluk tablasını oluşturan profilli beşgen üzerindeki kabartmalı çiçek tasviri ile dönem özelliklerini yansıtır. Bu özellikleri ve vakıf kayıtları yardımıyla çeşmeyi 19. yüzyılın başına tarihlemekteyiz.

Burmali eşme'nin musluğunun çıktığı ayna taşı süslemesi ile Silivrikapı Bâlâ Tekkesi eşmesi (M.1895) ve Tokat Balak Otel'deki eşme örneklerinin önündeki süslemeler benzer öğeler içerir. Ayrıca Burmalı eşme'yi çerçeveleyen silmeler Çanakale Taşköprü Cami eşmesi, Tokat Kümbet Mahallesi eşmesi (19. yy), Karaman Necipağa (Sekiz eşme) eşmesi (M.1808), İstanbul Kethüda Mehmet Paşa eşmesi (M.1723), Karaman Necipağa (Sekiz eşme) eşmesi (M.1808), Tokat Derebağ Cami eşmesi (M.1920) silmeli çerçevelerle çevrilmiştir.

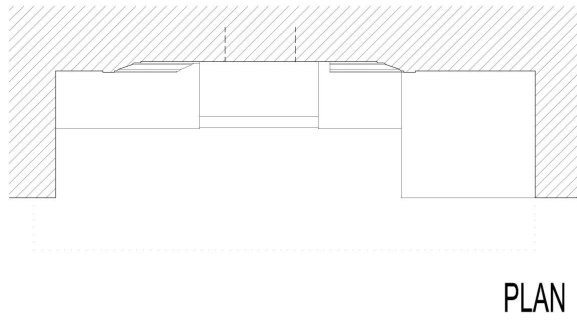
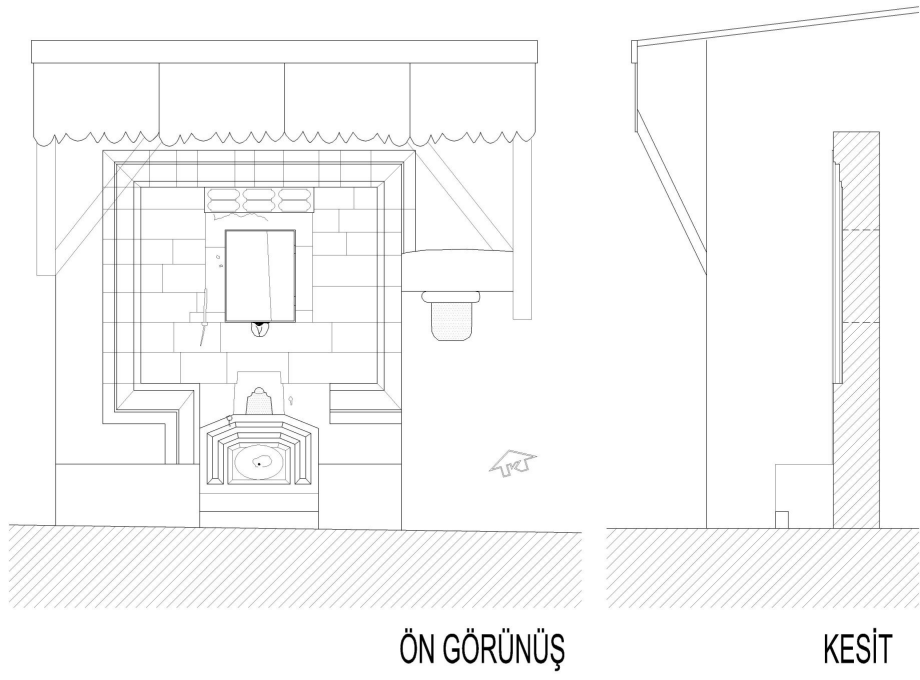
ÇEŞME İLE İLGİLİ VAKIFLAR:

1-Seyyid Hacı Nalband Ağa Vakfı: Ali oğlu Seyyid Hacı Mehmed Ağa'nın vefatından sonra vasiyeti üzerine bağı satılarak değeri olan 3500 kuruş ile yağhanesi 30 Ocak 1854 tarihinde vakfedilmiştir. Belirtilen paradan 200 kuruşun geliri Burmalı Mahallesi eşmesi'nin su yoluna tahsis edilmiştir (48).

2-Nalband Hacı İsmail Ağa: Burmalı Mahallesi'nden Nalband Hacı İsmail Ağa, Gön Pazarı'ndaki bir adet iki kepenk dükkanını 26 Mayıs 1895 tarihinde vakfetmiş, dükkanın kira geliri ile Burmalı Mahallesi Camii ve çeşmesinin tamir ve bakımının yapılması, ayrıca diğer ihtiyaçlarının karşılanması şart koşulmuştur (49).

(48) Mustafa KARAZEYBEK, Yusuf ILGAR, Zekif POLAT: a. g. e., 351

(49) Mustafa KARAZEYBEK, Yusuf ILGAR, Zekif POLAT: a. g. e., 351





Resim No: 70 Burmalı Çeşme Ön Görünüş



Resim No: 71 Burmalı Çeşme Ayna Taşı Süslemesi



Resim No: 72 Burmalı Çeşme Kitabesi



Resim No: 73 Burmalı Çeşme Kitabesi



Resim No: 74 Burmalı Çeşme Kitabesi

Örnek No: 25

Fotoğraf No: 75, 76

Çizim No: 25

Yapı Adı: Karamanoğlu Orta Çeşme (Mevlana Müslihüddin Çeşmesi)

Tipi: Mahalle Çeşmesi

Yeri: Karamanoğlu Mahallesi, Karamanoğlu Sokakta bulunur.

Konumu: Karamanoğlu sokakta 27 No'lu evin önünde duvara bitişik yapılmıştır. Kayadibi çeşmesinin 25 metre doğusundadır.

İnceleme Tarihi: Ocak 2000- Ağustos 2005 tarihleri arasında incelenmiştir.

Bugünkü Durumu: Çeşme bugün akmamakta, genel olarak iyi durumda olmakla birlikte alt kısmı zarar görmüştür.

Tarih: Çeşmenin yapım tarihi kesin belli olmasa da 19. yüzyılda yapıldığını düşünmekteyiz. Tarihlendirme kısmında açıklanmıştır.

Kitabe:

- "El Hac Ali Ağanın ruhuna
- Ebu hanın hasmından 1221" şeklinde okunmuştur. Kitabe kemer aynasında iki satır olarak yer alır.

Yaptıran: İshak Fakih oğlu Mevlana Muslihüddin tarafından yaptırılmıştır (50).

Yapan: Bilinmiyor.

Malzeme: Çeşme düzgün kesme taş malzemedir. Sactan yapılan sundurma yandaki eve tutturulmuştur. Kemer ayaklarının oturduğu iki yandaki söveler daha iri blok taşlardan yapılmıştır.

Tanım:

A) Mimari: Çeşmenin cephesi doğuya bakar. Depolu bir çeşmedir. Düzgün kesme taştan yapılan çeşmenin, örtüsü düz ve hafif dışa taşıntılıdır. Cephede profilli yuvarlak kemeri vardır. Kemer aynasında iki satırlık kitabesi yer alır. Kilit taşı belirgindir. Yuvarlak kemerle nişin arası yatay bir hatla belirlenmiştir. Kemer ayakları şeklinde olan iki yandaki dikdörtgen söve blok taşandır. Yalağı aşınmıştır.

B) Süsleme: Süsleme ögesi bulunmayan çeşme, düzgün kesme taş malzemesi ve orantılı ölçüleri ile muntazam bir yapıdır. Yuvarlak kemeri yapıya hareket katar. Düz dam örtülüdür.

Tarihlendirme: Çeşmenin yapım tarihi kitabesinde M.1806 olarak yazılıdır. Çeşmenin kitabesi bugün tamamen yok olmuştur. Çeşme yuvarlak kemeri, derinliği az olan nişi, düzgün kesme taş malzemesi ve dışa çıkıntılı kilit taşı ile 19. yüzyıla uygun özellikler göstermektedir.

Diğer Afyon çeşmelerinden Ak Mescid Orta Çeşme (M.1806), Hacı Nasuh Çeşmesi (M.1902) ve Bel Mescid Çeşmesi'ne (19. yy) benzer.

ÇEŞME İLE İLGİLİ VAKIFLAR:

1-Mûsâ Oğlu Nalband Hacı İbrahim Ağa Vakfı: Kayadibi Mahallesi'nden Mûsâ oğlu Nalband Hacı İbrahim Ağa vefatından iki yıl önce yani Nisan 1863 yılında vasiyet ederek ölümünden sonra mallarından 30 bin kuruşun ayrılarak vakfedilmesini istemiş ve damadı Ahmet Efendi oğlu Seyyid Mehmet Efendi'yi vasî tayin etmiştir. 30 bin kuruştan 1000 kuruşu Muslihüddin Çeşmesi Vakfı'na katılması için mütevellisine verilmesini vasiyet etmiştir. İbrahim Ağa vefat edince mahkeme tarafından 15 Mart 1865 tarihinde vasiyetin yerine getirilmesi hükme bağlanmıştır (51).

2- Muslihüddin Çeşmesi Vakfı (27 Mayıs 1865): Karamanoğlu Mahallesi'ndeki Muslihüddin Çeşmesi Vakfı'nın parasından 285, 5 kuruş ödünç para alan kişi bir sene sonra vakıf malından bir cilt Ali Efendi Fetevası adlı eserin ücreti olan 42 kuruşla, toplam 327, 5

(51) Mustafa KARAZEYBEK, Yusuf ILGAR, Zekif POLAT: a. g. e., 372

kuruş; 130 kuruş para alan bir başka kişi, bir sene sonra vakıf malından olarak Dürrü'sükun adlı esere, 19 kuruş değeri ile birlikte, toplam 149 kuruş borcu olduğu; diğer bir kişinin de 371 kuruş para aldığı bir yıl sonra vakfın malından bir cilt Ali Efendi Fetevası adlı eserin ücreti olarak 54 kuruş ile birlikte toplam 405 kuruş vakfın mütevellisi Hacı Ahmet Efendi'ye ödeyeceği bildirilmiştir (52).

ÇEŞME İLE İLGİLİ ŞER'İYYE SİCİLLERİ:

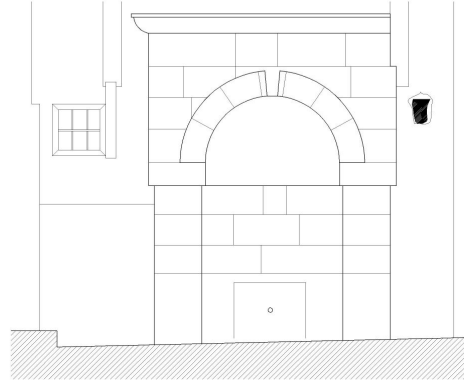
1) 578 No'lu Şer'iyye Sicili (Belge No: 200): "... deyn-i müsbet Karaman Mahallesi çeşmesinin nükud-i vakfı mütevellisi Yörük oğlu Memiş bin Hüseyin an mal guruş 115" (53).

2- 578 No'lu Şer'iyye Sicili (Belge No: 63): "... Deyn-i müsebbet Karaman Çeşmesi Vakfı 150 guruş" (54).

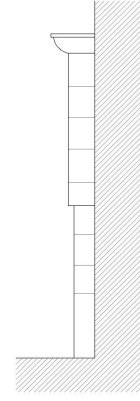
(52) Mustafa KARAZEYBEK, Yusuf ILGAR, Zekif POLAT: a. g. e., 372

(53) Mehmet BİÇİCİ: 578 No'lu Karahisar-ı Sahib Şer'iyye Sicili, (Afyon Kocatepe Üniversitesi Sos. Bil. Ens. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Afyon 1998, 168

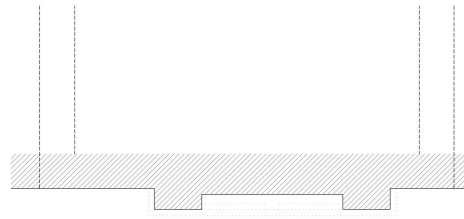
(54) İbrahim BAŞ: 578 Numaralı Şer'iyye Siciline Göre Karahisar-ı Sahib Sancağı, (Afyon Kocatepe Üniversitesi So. Bil. Ens. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Afyon 2001, 158



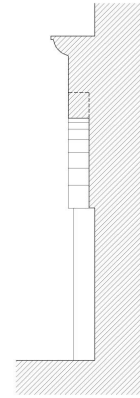
ÖN GÖRÜNÜŞ



YAN GÖRÜNÜŞ



PLAN



KESİT





Resim No: 75 Karamanoğlu Orta Çeşme Ön Görünüş



Resim No: 76 Karamanoğlu Orta Çeşme Yan Görünüş

Örnek No: 26

Fotoğraf No: 77, 78

Çizim No: 26

Yapı Adı: Kayadibi Çeşmesi

Tipi: Mahalle Çeşmesi

Yeri: Karamanoğlu Mah. Karamanoğlu Sok. 57 ve 59 No'lu evler arasında yer alır.

Konumu: Karamanoğlu Sokak 57 ve 59 No'lu evler arasındadır.

İnceleme Tarihi: 2000-2005 yılları arasında birkaç defa incelenmiştir.

Bugünkü Durumu: Çeşme deposu sağlam olmasına rağmen akmamaktadır. Cephesinde bulunan ve depoya açılan pencere demir kapakla örtülüdür. Üst örtüyü oluşturan düz beton dam sağlamdır.

Tarih: Yazıtı olmadığından kesin tarihi bilinmiyor. 19. yüzyıla ait bir çeşme olduğunu düşünmekteyiz. Tarihlendirme kısmında açıklanmıştır.

Kitabe: Kitabesi yoktur.

Yaptıran: Bilinmiyor.

Yapan: Bilinmiyor.

Malzeme: Çeşmenin tamamı düzgün kesme taş kaplıdır. Örtü düz betondur.

Tanım:

A) Mimari: Çeşmenin cephesi doğu yönüne bakar. Doğu-batı doğrultusunda uzanan çeşme dikdörtgen planlıdır. Batı yönünde deposu bulunmaktadır. Malzemesi düzgün kesme

taştır. Yalnız arka cephenin üst kısmı irili ufaklı taşlarla örülmüştür. Örtüsü düz dam şeklindedir. Çatı öne doğru uzayarak aynı zamanda sundurma şeklinde gölgelik olmuştur. Doğuya bakan ön cephedeki yuvarlak kemer, üst kısmında depoya bakan pencereyi alt kısmında çeşmeyi barındırır. Çeşmenin kemer nişinin içinde dikdörtgen depo kapağı bulunur. Kitabesi yoktur. Kemer ayaklarını oluşturan, cephenin yan duvarları enine kesme taşlarla örülmüştür. Yalak kısmı enine dikdörtgen şeklinde olmakla birlikte, etrafı çevrilmemiştir.

B) Süsleme: Yapıda herhangi bir süsleme ögesine rastlanmamakla birlikte, cephedeki nişi çevreleyen yuvarlak kemer çeşmeyi düz bir yapı olmaktan kurtarır.

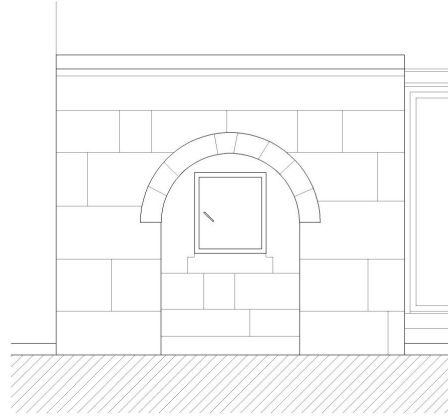
Tarihlendirme: Çeşme ile ilgili en eski vakıf kaydı 29 Ekim 1845 tarihli'dir. Çeşme bu tarihten önce yapılmış olmalıdır. Çeşmenin mimari özellikleri de 19. yüzyıl özelliklerini taşır. Yuvarlak kemeri, derinliği az olan nişi, düz örtüsü ve düzgün kesme taş malzemesi dönem özelliklerini yansıtır.

Cephesinin sadeliği ve arkasında deposunun uzanmasıyla Karamanoğlu Orta Çeşme'ye (19. yy) benzer.

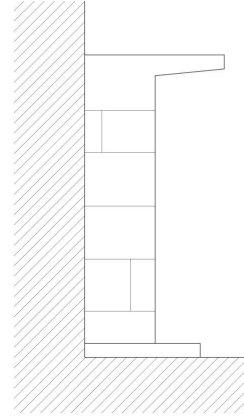
Karaman Balıoğlu Çeşmesi (M.1791) ve Sakarya,Taraklı Hüseyin Ağa Çeşmesi (M.1734-35) düz dam örtüsü ve öne doğru çıkıntı yapan sundurmaları ile Kayadibi Çeşmesi ile benzeşir.

ÇEŞME İLE İLGİLİ VAKIFLAR:

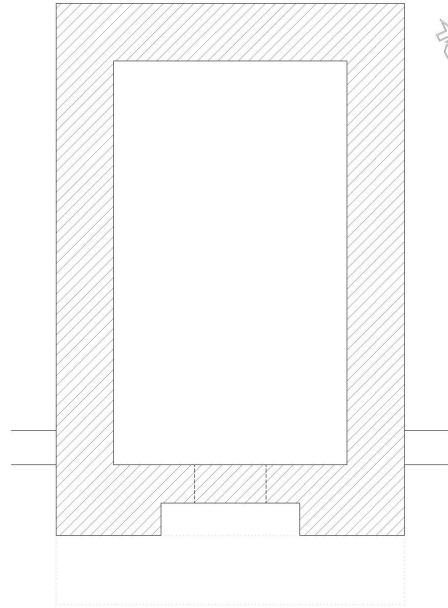
1-Kayadibi Mahallesi Çeşmesi Vakfı: 29 Ekim 1845 tarihli kayıtta; Kayadibi Mahallesi'nde vefat eden Saraç Hacı Şerif Ahmet Ağa'nın terekesinde, Kayadibi Mahallesi Çeşmesi Vakfı'na 423 kuruş borcu bulunduğu ve belirtilen tarihte vakfın mütevellisinin İbrahim adlı kişi olduğu kayıtlıdır (55).



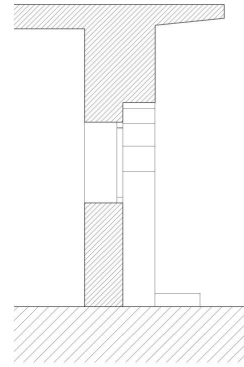
ÖN GÖRÜNÜŞ



YAN GÖRÜNÜŞ



PLAN



KESİT





Resim No: 77 Kayadibi Çeşmesi Ön Görünüş



Resim No: 78 Kayadibi Çeşmesi Yan Görünüş

Örnek No: 27

Fotoğraf No: 79

Çizim No: 27

Yapı Adı: Hacı Aftal Çeşmesi

Tipi: Köşe Çeşme

Yeri: Hacı Aftal Mahallesi, Hacı Aftal 1 Sokaktadır.

Konumu: Hacı Aftal 1 Sokak ile Çeşme sokağının kesiştiği köşededir. Kuzey- güney doğrultusunda uzanan yapı Hacı Aftal 1. sokağa dönülecek sağ köşede yer alan yapının kuzey ve batı cepheleri sokağa bakmaktadır. Kuzey-güney doğrultusunda uzanır.

İnceleme Tarihi: Ocak 2000- Ağustos 2005 tarihleri arasında incelenmiştir.

Bugünkü Durumu: Yapı iyi durumda olmasına rağmen musluğu akmamaktadır. Çatısı ve ahşap sundurması yenilenmiştir.

Tarih: Kitabesi olmadığından kesin yapım tarihi bilinmiyor. Çeşme tarihinin 19. yüzyıl sonu 20. yüzyıl başına ait olduğunu düşünmekteyiz. Tarihlendirme kısmında açıklanmıştır.

Kitabe: Kitabesi yoktur.

Yaptıran: Hacı Aftal adı mahalledeki Kabaklı (Hacı Aftal) Mescit onarım kitabesinde geçmektedir. Mescit onarım kitabesindeki tarih M.1850 yılıdır. Afyon Müze Müdürlüğü'ne göre, çeşme Hacı Aftal adına daha sonra yaptırılmış olabilir.

Yapan: Bilinmiyor.

Malzeme: Gövde düzgün kesme taş malzemeden yapılmıştır. Çatı kısmındaki taşkın saçak taştan yapılmıştır. Sundurma kısmı ahşap, üstü kiremit örtülüdür.

Tanım:

A) Mimari: Çeşmenin cephe yönü kuzeye bakmaktadır, su deposu vardır. Çeşmede kullanılan malzeme cephede düzgün kesme taş, örtünün oturduğu kısım ise tuğla örgülüdür. Örtüsü dışarıdan kırma çatılı olmakla birlikte, içine girilip çatı altındaki örtü çeşidi görülememiştir. Ancak Afyon Müzesi kayıtlarındaki bilgilere göre tonoz örtülüdür. Cephede yer alan musluk, üçgen alınlıklı ve yanlarda iki ayağın dışa doğru taşıntı yaptığı bölümde yer alır. Ayakların alt ve üst kısmı yüzeyden hafif dışa çıkıntılı olup başlık ve kaide biçimini verir. Üçgen alınlığın alt köşeleri ayakların iç kenarları üzerine oturtulmuştur. İki ayağın sınırladığı yalak enine dikdörtgen olup, çevresi betonun hafif yükseltilmesi ile belirginleştirilmiştir. Üçgen alınlığın batı yönündeki depo penceresi demir mazgal pencere ile örtülmüştür. Cephenin iki kenarında taş malzemenin girintili çıkıntılı yapılması yapıya hareket katmıştır. Çeşmenin Batı cephesindeki depoya açılan pencere kare ve demir mazgallıdır. Yan ve arka duvarlarda da köşeler kesme taşların hafif çıkıntılı, sıralı dizilmesiyle hareketlendirilmiştir. Çeşmenin önünde bulunan iki ahşap ayağa ahşap sundurma oturarak, çeşmenin ön kısmının sınırları belirginleştirilmiştir.

B) Süsleme: Çeşme gövdesini oluşturan düzgün kesme taş, yapıyı muntazam kılar. Herhangi bir süsleme ögesi yoktur. Sadece çeşmeyi ve üçgen alınlığı çeviren silmeler ile duvar köşelerindeki girintili-çıkıntılı örgüler yapıya hareket katar.

Tarihleme: Çeşme yapım tekniği ile tarihi konusunda bilgi vermektedir. Çeşmenin düzgün kesme taş malzeme ile son derece muntazam ölçülerle yapılmış olması, niş derinliğinin az olması, örtüsünün kırma çatı şeklinde ve geniş saçaklı olması, kemerinin üçgen alınlıktan ibaret olması nedenleriyle 19. yüzyıl sonu veya 20. yüzyıl başına ait olduğunu düşünmekteyiz. Ayrıca yapı tekniği bakımından Arap Mescit Çeşmesi'ne benzediğinden iki çeşmenin yakın tarihli olabileceğini varsayarak yine tarihinin 20. yy başına yakın olduğunu kabul etmekteyiz. Çeşme ile ilgili vakıf kayıtları da bilgilerimizi doğrular nitelikte olup, çeşmenin yapım tarihinin 19. yüzyıl olduğunu göstermektedir.

Üçgen alınlık Afyon Çeşmelerinden Ali Vezir çeşmesi (M. 1926)'nde de görülür.

ÇEŞME İLE İLGİLİ VAKIFLAR:

1-Süleyman Çelebi Vakfı: Seyyid Mehmet oğlu Süleyman Çelebi, mahkemede Molla Süleyman oğlu Mehmet'i mütevellî tayin ederek, Yukarı Bezastandaki, kiliseye şart koşulmuş dolap ile komşu olan ve arsası Abdurrahim Mısırî Vakfı'ndan kiralanan, mülkü kendine ait bir adet dolabı, Hacı Evtal Mahallesi'ndeki çeşmenin ve su yolunun tamir bakımı için, Nisan 1806 tarihinde vakfetmiştir. Dolap, mütevellî aracılığıyla kiraya verilecek, elde edilen kira geliri ile öncelikle Abdurrahim Evkafı'na kira ücreti ödenecek, artan para ile çeşmenin ve su yolunun tamiri ve bakımı yapılacaktır (56).

2-Seyyid Hacı Mehmet Ağa Vakfı: Ali oğlu Seyyid Hacı Mehmet Ağa'nın vefatından sonra vasiyeti üzerine bağı satılarak değeri olan 3500 kuruş ile yağhanesi 30 Ocak 1854 tarihinde vakfedilmiştir. Belirtilen paradan 150 kuruşun geliri Hacı Evtal Mahallesi çeşmesinin su yoluna tahsis edilmiştir (57).

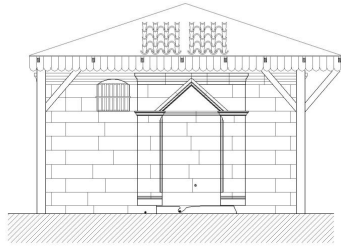
ÇEŞME İLE İLGİLİ ŞER'İYYE SİCİLLERİ:

1) 618 No'lu Şer'iyye Sicili (Belge No: 371): "Medine-i Kara Hisar-ı Sahib mahallatından Hacı Evtal Mahallesi'nde vaki' mescid ve çeşmenin nukud mevkufesini rü'yet ve idare ider mütevellisi bulunmadığı cihetle vakf-ı mezburun umurunu rü'yet ve idareye muktedir bir kaim-makam nasbı lazım ve mühim olmağın..." (58)

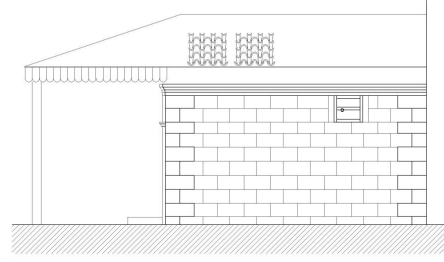
(56) Mustafa KARAZEYBEK, Yusuf ILGAR, Zekif POLAT: a. g. e., 358

(57) Mustafa KARAZEYBEK, Yusuf ILGAR, Zekif POLAT: a. g. e., 358

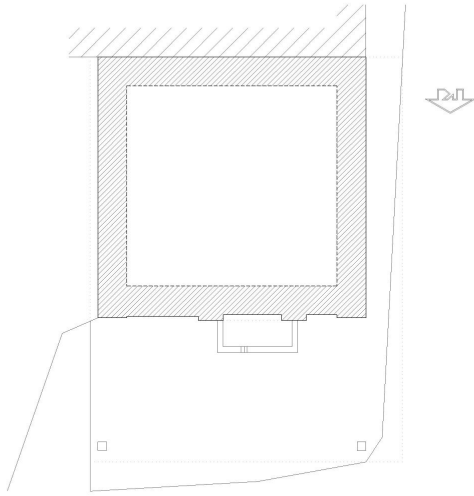
(58) Suzan GEDİZLİ: 618 Numaralı Karahisar-ı Sahib Şer'iyye Sicili, (Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Ens. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Afyon 1997, 506



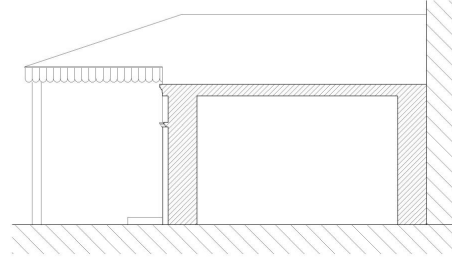
ÖN GÖRÜNÜŞ



YAN GÖRÜNÜŞ



PLAN



KESİT





Resim No: 79 Hacı Aftal Çeşmesi Ön Görünüş

Örnek No: 28

Fotoğraf No: 80, 81, 82, 83

Çizim No: 28

Yapı Adı: Yeni Çeşme

Tipi: Meydan Çeşmesi

Yeri: Çavuşoğlu Mahallesi, Yarenler Caddesi üzerindedir.

Konumu: Yarenler Caddesi üzerinde, evlerin ortasında geniş bir alanda, meydana yapılmıştır.

İnceleme Tarihi: Ocak 2000 – Ağustos 2005 yılları arasında birçok defa incelenmiştir.

Bugünkü Durumu: Yapı, cephelerdeki kesme taş ve tuğla dizileri ile yapılmış olan süslemelerin, tuğla sıralarındaki dökülmeleri haricinde günümüze sağlam bir şekilde ulaşmıştır. Suyu hala akmaktadır.

Tarih: Kitabesi olmadığından yapım yılı tam olarak bilinmemektedir. Mimari özelliklerinden dolayı 20. yüzyıla ait bir çeşme olduğunu düşünmekteyiz. Tarihlendirme kısmında açıklanmıştır.

Kitabe: Kitabesi yoktur.

Yaptıran: Bilinmiyor.

Yapan: Bilinmiyor.

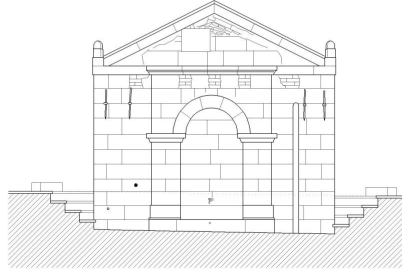
Malzeme: Yapının dört cephesi dikdörtgen kesme taşlarla kaplanmıştır. Bunun yanı sıra cephelerdeki süslemeyi sağlayan tuğla sıraları çatıya geçiş sırasında kullanılmıştır. Enine üst üste dizilerek ve dikdörtgen kesme taşlarla nöbetleşe sıralanarak süsleme yapılmıştır.

Tanım:

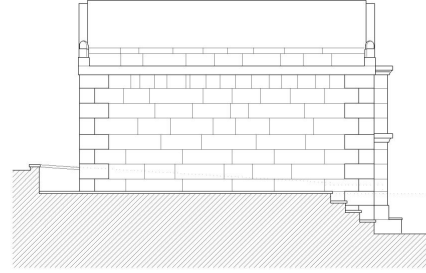
A) Mimari: Çeşmenin cephesi güneybatı yönündedir. Çeşme güneybatı-kuzeydoğu yönünde dikdörtgen planlı olarak uzanır. Depolu bir çeşmedir. Malzemesi, cephe ve arka kısmın alınlığı ile çatıdan önceki son taş sırasında tuğla örgüler kullanılmıştır. Çeşmenin geri kalan kısımlarında düzgün kesme taş kullanılmıştır. Örtüsü kırma çatı şeklindedir. Çatıda yine taş malzemelidir. Ön cephede çeşmesi mevcuttur. Cephe üçgen alınlıklıdır. Çatının gövdeyle birleştiği dört köşede dikdörtgen çıkıntılar yer alır. Ön cephede üçgen alınlık altındaki yuvarlak kemer yine taş malzeme ile yapılmıştır. Kitabesi bulunmamaktadır. Kemer ayaklarına enine yerleştirilen yastıklarla geçilir. Kemer ayakları dikdörtgen ve derince olan yalak ile son bulur. Cephedeki üçgen alınlık, köşe çıkıntıları ve çatıya geçişteki son taş sırası, bordür şeklinde ince uzun dikdörtgen taş sırası ile oluşturulmuştur. Cephenin güney tarafında kalan kısmında yüksekliği kemer kavsi ile eş olan oluklu bir silme bulunur. Kuzeybatı ve Güneydoğu yönlerine bakan yan cephelerde sadece düzgün örülmüş dikdörtgen taş dizeleri göze çarpar. Çatıya geçiş bordüründen bir önceki taş sırasında dikdörtgen taşlar ile nöbetleşe olarak, enine üst üste dizilmiş ince tuğla örgüleri görülür. Kuzeydoğuya bakan arka cephenin alınlık kısmında depoya bakan dikdörtgen pencere bulunur. Demir kapakla örtülen pencerenin etrafı ince taş dizisiyle çerçevelenmiştir. Etrafında ve üst kemeri oluşturan şekilde tuğla dizilerine rastlanır. Cephenin alt kısmı yine kesme taş örgülüdür. Dikdörtgen bir plana sahip olan çeşmeye etrafında oluşturulan setten birkaç basamak merdiven ile inilir. Çeşme seviyesi bugünkü yol kotundan aşağıda kalmıştır.

B) Süsleme: Yapının ön ve arka cephelerindeki üçgen alınlıkları, malzeme farkı olmadığı için çeşmeyi bir bütün halinde göstermektedir. Çatı üçgeni ve çatıya geçişteki malzeme aynı tutularak yapının örtüsü çerçevelenmiştir. Bordür sırası ince uzun dikdörtgenlerden oluşan taş malzemedir. Üçgen alınlıkta ve örtüye geçişin son taş sırasında kullanılan tuğla malzeme, süs ögesi olarak yer alır. İnce tuğlalar üst üste dörder sıra dizilerek taş malzeme ile nöbetleşe kullanılmıştır. Alınlıkta üçgenin, dikdörtgen kesme taş malzeme ile bordür sırası arasında kalan boşluklarında ve üst kısmında kullanılmıştır. Arka cephede ise depo penceresinin üstünde kemer şeklinde ve iki yanında dikdörtgen taşlarla sıralı olarak dizilmiştir. Yan duvarlarda yine bordür sırasının altındaki sırada tuğla kullanıldığı görülür. Ön cephedeki yuvarlak kemer taş örgü ile yapılmıştır. Kemerin güney tarafındaki duvarda yüksekliği kemer ile aynı olan uzunlamasına bir oluk yer alır. Çeşmenin dört köşesinde, çatının gövdeyle birleştiği köşelerde dikdörtgen çıkıntılar bulunur. Çeşme çok süslemesi olmamasına rağmen tuğla örgüler ve ufak ayrıntılarla sadelikten kurtarılmıştır.

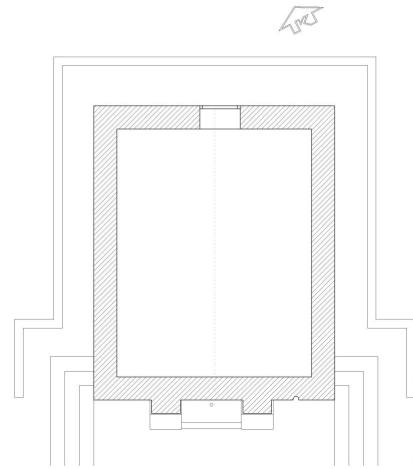
Tarihlendirme: eşme depolu bir meydan çeşmesidir. Kitabesi olmadığından mimari özellikleri ile yapım tarihi belirlenmiştir. eşme düzgün kesme taş örgüsü, yuvarlak kemeri, üçgen alınlıklı kırma çatısı ve muntazam ölçüleri ile 20. yüzyıla tarihlediğimiz bir çeşmedir.



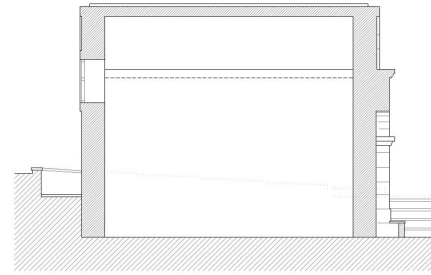
ÖN GÖRÜNÜŞ



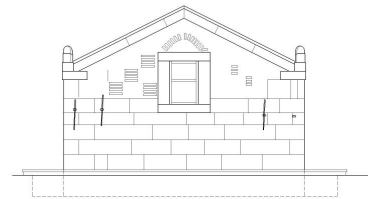
YAN GÖRÜNÜŞ



PLAN



KESİT



ARKA GÖRÜNÜŞ





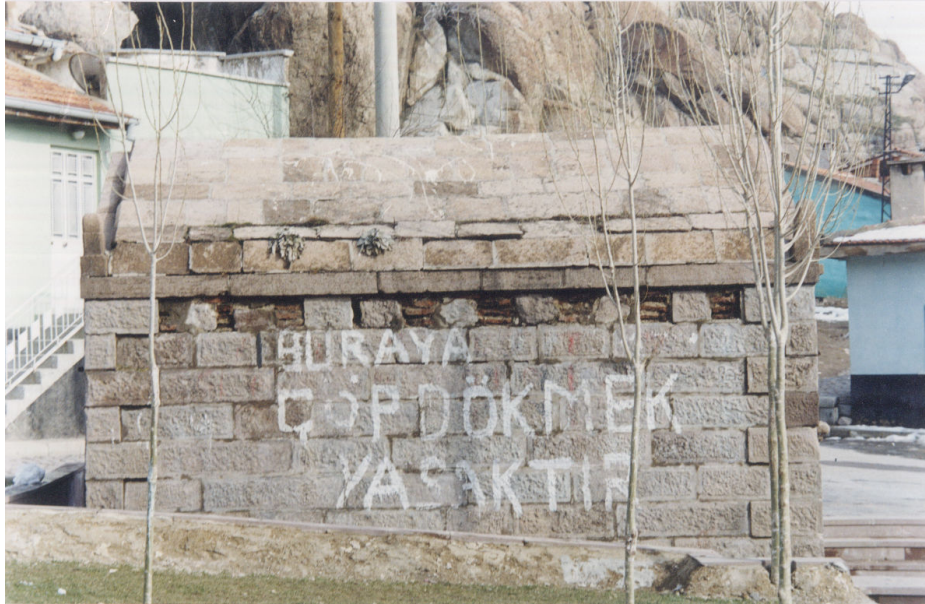
Resim No: 80 Yeni Çeşme Ön Görünüş



Resim No: 81 Yeni Çeşme Yan Görünüş



Resim No: 82 Yeni Çeşme Arka Görünüş



Resim No: 83 Yeni Çeşme Yan Görünüş

KİTABELER

Çeşme Adı	Kitabesi Var	Kitabesi Yok	Yazı Çeşidi	Kitabe Tarihi
Abdi Kadı Çeşmesi	X		Sülüs	(tamir) 1799-1800
Baş Çeşme		X		
Hodalı Çeşme	X		Sülüs	(tamir)
Sinan Halife Çeşmesi		X		
Ali Ağa Çeşmesi	X		Sülüs	1438
Arap Mescid Çeşmesi		X		
Cevizaltı Çeşmesi	X		Sülüs	1764
Çavuşbaş Cami Çeşmesi	X		Sülüs	1713
Kara Katip Cami Çeşmesi	X		Nesih	1786
Küp Çeşme	X		Sülüs	(Başka bir yapıya ait) H.960
Bel Mescid Çeşmesi		X		
Taşpınar Çeşmesi	X		Sülüs	18. yüzyıl
Ak Mescid Orta Çeşme	X		Sülüs	1806
Süt Dede Çeşmesi	X		Sülüs	1810
Büyük Olucak Çeşmesi	X		Sülüs	1789-1790
Hacı Nasuh Çeşmesi	X		Sülüs	1902
Ak Mescid Cami Çeşmesi	X		Sülüs	1904
Hacı Hüseyin Çeşmesi	X		Sülüs	1907
Sülüm 1 Çeşmesi	X		Sülüs	1908
Sülüm 2 Çeşmesi	X		Sülüs	1908
Ali Vezir Çeşmesi	X		Sülüs	1926
Boyacıoğlu 3 Çeşmesi	X		Sülüs	1926
Boyacıoğlu 1 Çeşmesi	X		Sülüs	(silinmiş)
Burmali Çeşme	X		Sülüs	1885-1986 (depo kitabesi)
Karamanoğlu Orta Çeşme	X		Sülüs	1806
Kayadibi Çeşmesi		X		
Hacı Aftal Çeşmesi		X		
Yeni Çeşme		X		

2. BÖLÜM: DEĞERLENDİRME VE KARŞILAŞTIRMA

Afyon Çeşmeleri adlı tezimizde, Afyonkarahisar merkezinde bulunan 28 adet çeşme araştırma konumuz olmuştur. Çeşmeler 2000-2006 yılları arasında birçok defa ziyaret edilerek incelenmiştir. Afyon Çeşmeleri plan, malzeme, cephe düzenleri, kitabe, süsleme gibi konu başlıklarıyla değerlendirilmiştir. Katalogda tek tek ele alınan çeşmeler bu bölümde karşılaştırılarak ve değerlendirilmeye gidilerek ele alınacaktır.

Afyon Çeşmelerinde görülen özellikler Anadolu'daki diğer örneklerle karşılaştırıldığında bazıları ile benzerlik olsa da bazı şehirlerin çeşmeleriyle farklılık arzeder. Manisa ve Ankara çeşmeleri derin kemerli nişlere sahip ve özellikle Manisa çeşmelerinde görülen kemerde kullanılan dikine konulmuş tuğla malzeme dikkat çekicidir. Afyon çeşmelerinde sadece birkaç örnekte derin kemerli nişe rastlanır. Bursa çeşmeleri mermer malzemeli süslemeli ve çoğunlukla 18. ve 19. yy.'a aittir. Afyon örneklerinde sadece iki örnekte mermer malzeme kullanılmıştır. Kilis çeşmeleri sivri kemerli derin nişli ve genellikle çok cepheli meydan çeşmeleridir. Afyon örneklerinde meydan çeşmeleri az sayıdadır. Kayseri çeşmeleri niş çeşitleri ile Afyon çeşmelerinden farklı mimari özellikler göstermektedir. İstanbul çeşmeleri anıtsal boyutlarda olmasıyla süslemeleriyle ve meydan çeşmelerinin çokluğuyla diğer illerden farklıdır. Ancak küçük çeşmeleri tek cepheli ve sivri kemerli olması bakımından Afyon çeşmeleri ile benzeşir. Kastamonu İnebolu Çeşmeleri 19. ve 20. yüzyıl örnekleri olup yontma ve kesme taş malzemeli, bağımlı yüzeysel kemerli ve süslemelerinde vazo, ibrik, baklava dilimi, ay-yıldız motiflerinin kullanıldığı çeşmelerdir. Afyon çeşmeleri ile fazla benzerlik göstermez. Sivrihisar çeşmeleri yuvarlak ve sivri kemerli cepheleri ve genel mimari özellikleri ile 19. yüzyıl örnekleri olması açısından Afyon çeşmelerine benzer. Akşehir çeşmeleri 15-19. yüzyıl'a kadar çeşitli dönemleri gösteren örneklere sahiptir. Dönem özelliklerine uygun olarak bazı Afyon çeşmeleri ile ortak mimari özellikleri vardır. Tokat çeşmeleri bağımlı, kesme taş malzemeli, geometrik ve bitkisel süslemeli bazı örnekleri ile Afyon 'daki çeşme özellikleriyle benzeşir. Bahsettiğimiz tüm bu Anadolu çeşme örnekleriyle Afyon çeşmeleri aşağıda tipoloji, malzeme, yapı elemanları, kitabeler ve süsleme başlıkları altında tek tek örneklerle değerlendirilmiş ve karşılaştırılmıştır.

2.1 - TIPOLOJİ:

Çeşmeler hakkında yapılan araştırmalarda; çeşmelerin incelenişi, ele alınışı, tasnifleri ve gruplandırılmaları farklı şekillerde olmuştur. Çeşmelerin anlatıldığı makale ve kitaplarda bazen plan özellikleri öne çıkarken bazen de çeşmeleri oluşturan mimari öğeler vurgulanmıştır. Her araştırmacı farklı bir bakış açısıyla değerlendirme yapmıştır. Örneğin; Semavi Eyice Osmanlı çeşmelerini, inşa edildikleri yerlere göre gruplamış ve isimlendirmiştir. Türk mimarisinde çeşmenin yeri ve gelişimiyle birlikte oluşan değişiklikleri örnekleriyle ve tarihsel sıralamayla anlatır (1).

Yılmaz Önge, örneklerle çeşme gelişim sürecini anlattıktan sonra diğer su yapılarını anlatır. Sonuçta ise; 11. yüzyıldan 19. yüzyıla kadarki yapısal gelişimleri yüzyıllara göre sınıflandırarak anlatmıştır (2).

Celal Esat Arseven, "Çeşme" makalesinde, çeşmenin tanımına yaptıktan sonra, çeşmelerin buldukları yerlere göre aldıkları isimlerle gruplandırma yapmıştır. Çeşmeleri altı grupta inceleyip, örnekleri resimlendirmiştir (3).

Ayla Ödekan "Çeşmeler" makalesinde çeşmeleri konumlarına göre gruplamış ve örneklendirmiştir. İstanbul çeşmelerinin cephe tasarımlarının dönemseller özellikler gösterdiğini belirterek, bu dönemlere göre farklılıkları anlatmıştır (4).

Ayla Ödekan çeşme tasarımlarının önce yapısal öğelerini sıralar, daha sonra dönem özelliklerini anlatarak çeşmelerde meydana gelen değişiklikleri adım adım anlatır. Gelişim özelliklerini Klasik Dönem, 18. yy. özellikleri, 19. yy'ın ilk yarısı, 2. Mahmut Dönemi, 20. yy, Ulusal Mimarlık Dönemi olarak dönemlere ayırıp örnekler vermiştir (5). Afyon Çeşmeleri Ayla Ödekan'ın bu makalesindeki gruplandırmaya uygun olarak değerlendirilip "Cephe Kompozisyonuna Göre Çeşmeler" ve "Buldukları Yere Göre Çeşmeler" başlıkları altında incelenecektir.

(1) Semavi EYİCE:"Çeşme", **İslam Ansiklopedisi**, C. 8, (İstanbul, 1993), 277-288

(2) Celal Esat ARSEVEN:"Çeşme", **Sanat Ansiklopedisi**, C. 1, (İstanbul, 1950), 388-390

(3) Yılmaz ÖNGE: **Türk Mimarisinde Selçuklu ve Osmanlı Döneminde Su Yapıları**, T. T. K., (Ankara, 1997), 1-39

(4) Ayla ÖDEKAN:"Çeşme", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. 2, (İstanbul, 1993), 488-491

(5) Ayla ÖDEKAN:"Kentiçi Çeşme Tasarımında Tipolojik Çözümleme", **Semavi Eyice'ye Armağan**, İstanbul Yazıları, (İstanbul, 1992), 281-297

Mustafa Denктаş'ın "Karaman Çeşmeleri" adlı kitabında Karaman Çeşmeleri incelenerek Anadolu çeşme mimarisi içindeki yeri vurgulanmıştır. Tezimizde Mustafa Denктаş'ın çeşme tipolojisinden de yararlanılmıştır (6).

Ayla Ödekan'ın makaleleri ve Mustafa Denктаş'ın kitabındaki çeşme tipolojilerinden yararlanma sebebimiz, çeşmelerin gruplandırılmasında yapıların buldukları yerlere göre adlandırılmaları ve cephe kompozisyonlarının iyi tahlil edilerek sınıflandırılmalarıdır.

2.1.1. Ön Cephe Sayısına Göre Çeşmeler:

Afyon Çeşmeleri genellikle bir yapının duvarına bitişik olarak yapılmıştır. Cephelerde düzgün kesme taş veya moloz taş malzeme kullanılmış, kemer örgülerinde kilit taşları vurgulanmıştır. Kemerler; yuvarlak kemer, sivri kemer, at nalı kemer, üçgen alınlıklı veya düz formludurlar. Yoğun olarak yuvarlak kemer kullanılmıştır.

2.1.1.1. Tek Ön Cepheli Çeşmeler:

2.1.1.1.1. Alınlıksız Kemerli Çeşmeler:

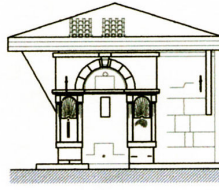
2.1.1.1.1.1. Tek Kemerli Çeşmeler:

Afyon Çeşmelerinden sadece Sülüm 1 çeşmesi iç içe iki kemerli, diğerleri tek kemerlidir.

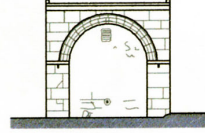
(6) Mustafa DENKTAŞ: **Karaman Çeşmeleri**, (Kayseri, 2000), 30-105-123

2.1.1.1.1.1. Yuvarlak Kemerli Çeşmeler:

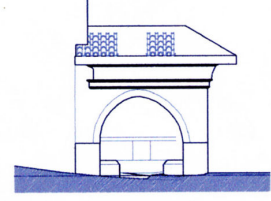
Afyon çeşmelerinde en çok tercih edilen kemer formu yuvarlak kemerdir. Çeşmelerin 28 örneğinin 16'sında yuvarlak kemer vardır. Bunlar; Abdi Kadı (15. yy), Baş Çeşme (16.yy), Ali Ağa Çeşmesi (1438), Sinan Halife Çeşmesi (1453), Kara Katip Çeşmesi (1786), Küp Çeşme (18.yy), Taşpınar Çeşmesi (18.yy), Ak Mescid Orta Çeşme (1806), Süt Dede Çeşmesi (1810), Hacı Nasuh Çeşmesi (1902), Bel Mescid Çeşmesi (19.yy), Kayadibi Çeşmesi (19. yy) Karamanoğlu Çeşmesi (19.yy) ve Yeni Çeşme (20.yy)'dir.



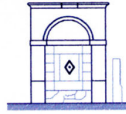
ALİ AĞA ÇEŞMESİ



ABDİ KADI ÇEŞMESİ



BAŞ ÇEŞME



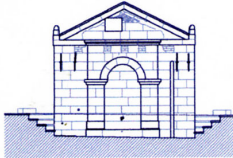
BEL MESCİD ÇEŞMESİ



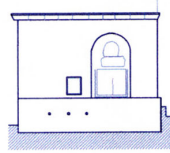
HACI NASUH ÇEŞMESİ



SÜT DEDE ÇEŞMESİ



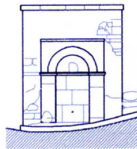
YENİ ÇEŞME



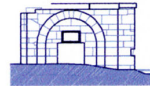
TAŞPINAR ÇEŞME



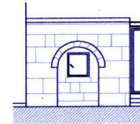
SINAN HALİFE ÇEŞMESİ



AK MESCİD-ORTA ÇEŞME



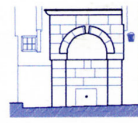
KÜP ÇEŞME



KAYADIBİ ÇEŞMESİ



KARA KATİP ÇEŞMESİ



KARAMANOĞLU ÇEŞMESİ

Afyon çeşmelerinde yuvarlak kemerin kullanıldığı örneklerin tarihlerine bakıldığında 14., 15. ve yoğun olarak 19. yüzyılda kullanıldığı görülür. İstanbul çeşmelerinde yuvarlak kemerin kullanımı 1740 sonrasına ait çeşmelerde yoğunlaşır. Örneğin; İzmir-Selçuk İsa Bey Çeşmesi(1266) (7); Niğde Ulu Cami Çeşmesi (1277) (8); Afyon Çay Taş Medrese Çeşmesi (1278) (9); Sivas Şeyh Hüseyin Rai Çeşmesi (1323) (10); Gelibolu Eken Çeşmesi (1449), Çanakkale Damat İbrahim Paşa Çeşmesi (1723-24) (11); Kastamonu Kanlı Çeşme (1510), Saray Çeşmesi (1893) (12); Manisa Dilşikar Hatun Çeşmesi (1579), Serseri Dede Çeşmesi (1871-72); Cahidi Sultan Çeşmesi (1784-85) (13); İstanbul Uşşaki Tekkesi Çeşmesi (1879) (14), İstanbul Defterdar Çeşmesi (1543), Ebüssuut Efendi Çeşmesi (1819), Yakup Kethüda Çeşmesi (1585), Siyavuşpaşa Çeşmesi (1602), Seretıbba Ömer Efendi Çeşmesi (1758), Kürkçübaşı Sokağı Çeşmesi (1732), Hacı Mehmet Çeşmesi (1747), Hatice Usta Çeşmesi (1748), Sadrazam Koca Ragıp Paşa Çeşmesi (1767), Saraylı Şirin Kadın Çeşmesi (1765), Selim 3 Çeşmesi (1799), Nefise Hanım Çeşmesi (1809), Ali Efendi Çeşmesi (1813), Nefise Hanım Çeşmesi (1817) Hacı Eyüpzade Şükrü Bey Çeşmesi (1860), Sadrazam Seyyit Hasan Paşa Çeşmesi (1893), Hacı Hanım Çeşmesi (1932), Pertevniyal Valide Çeşmesi (1907) (15); Kilis Hasırcı Dede Çeşmesi (1742) (16); Ankara Kadioğlu Çeşmesi (18.yy), Eskicioğlu Cami Çeşmesi (18. yy sonu) (17); Akşehir Ulu Cami Çeşmesi (1811) (18); Sivrihisar Acı Çeşme (19.yy), Kağnıpazarı Çeşmesi (19.yy), Kavakdibi Çeşmesi (19. yy), Yenice Mahallesi Çeşmesi (19.yy) (19); Emet Eğrigöz Köyü Çeşmesi (1833-34) (20); Karaman Sakabaşı Sokağı Çeşmesi (19.yy ortası), Dikbasan Çeşmesi (1815) (21).

Yuvarlak kemerin Türkiye çeşmelerinde kullanımı örneklerimizden de anlaşılacağı gibi 18. ve 19. yüzyılda yoğunlaşır. Afyon örneklerinde yuvarlak kemerin de aynı yüzyıllarda kullanıldığı anlaşılıyor. Ancak daha erken tarihlerde de uygulandığı örnekler vardır. Anadolu'da erken tarihli örnekleri 13. yüzyılda Afyon, Niğde, Kayseri çeşmelerinde

(7) Yılmaz ÖNGE: **Türk Mimarisinde Selçuklu ve Osmanlı Dönemlerinde Türk Yapıları**, Ankara, 1997, s.55

(8) Yılmaz ÖNGE: s.g.e., s.50

(9) Yılmaz ÖNGE: a.g.e., s.51

(10) N. Burhan BİLGET: **Sivas Anıt Mezarları**, Ankara, 1993, 39-40

(11) Ayşe ÇAYLAK: **Çanakkale Çeşmeleri**, (Gazi Üniversitesi Fen- Edebiyat Fakültesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 1997, 149

(12) Nazlı TAMER: **Kastamonu Çeşmeleri**, (Gazi Üniversitesi Fen- Edebiyat Fakültesi Yayınlanmamış Lisans Tezi), Ankara, 2002, 25- 31

(13) Hakkı ACUN: **Manisa'daki Türk Devri Yapıları**, Ankara, 2006, 585- 616

(14) Enis KARAKAYA: "Uşşaki Çeşmesi", **İslam Ansiklopedisi**, C.7, 329

(15) İ.Hakkı TANIŞIK: **İstanbul Çeşmeleri 1**, İstanbul, 1943, 4- 12- 30- 112- 180- 183- 192- 222- 232- 234- 238- 274- 296- 314- 346

(16) Abdülkadir DÜNDAR: **Kilis'teki Osmanlı Devri Mimari Eserleri**, Ankara, 2000, 487-489

(17) Bengü AKTUNA: **Ankara Çeşmeleri**, (Gazi Üniversitesi Yayınlanmamış Lisans Tezi), Ankara, 1997, 45-46

(18) Yekta DEMİRALP: **Akşehir ve Köylerindeki Türk Anıtları**, Ankara, 1996, 111

(19) M. Ali ERUZUN: **Sivrihisar Çeşmeleri**, (Gazi Üniversitesi Fen- Edebiyat Fakültesi Yayınlanmamış Lisans Tezi), Ankara, 2002, 4-13-16- 22

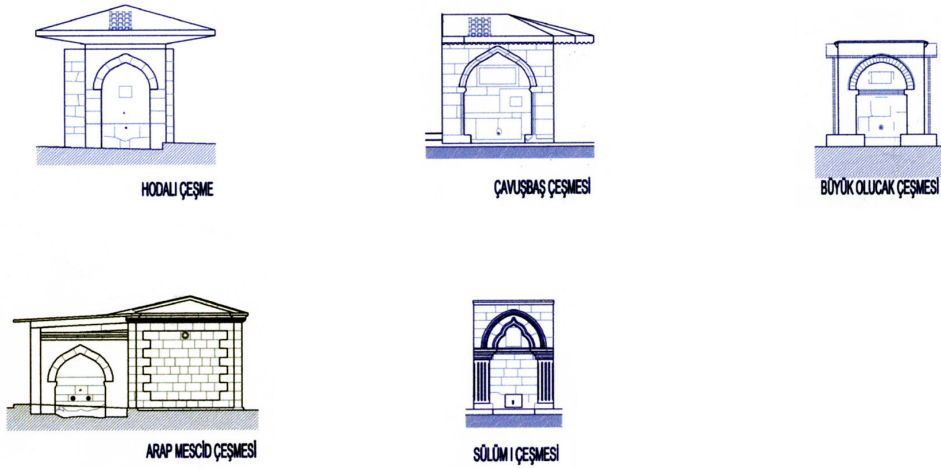
(20) A. Osman UYSAL: "Bolvadin'de Bir Lale Devri Eseri, Ağılönü Çeşmesi", **A.Ü.D.T.C.Derg.**, C. 32, S: 1-2, 297-310

(21) Mustafa DENKTAŞ: **Karaman Çeşmeleri**, Kayseri, 2000, 105-30

görebiliriz. Buna istinaden yuvarlak kemerin her dönemde var olduğu ancak Afyon çeşmelerinde olduğu gibi 18. ve 19. yüzyıllarda yoğun olarak kullanıldığını söyleyebiliriz.

2.1.1.1.1.2. Sivri Kemerli Çeşmeler:

Afyon Çeşmeleri'nden 28 çeşmenin 5 tanesi sivri kemerlidir. Anadolu'daki örneklerde sivri kemer çok daha yaygın olmasına rağmen, Afyon'daki sivri kemer örneği azdır. Bunlar; Hodalı Çeşme (15. yy), Çavuşbaşı Çeşmesi (M.1713), Büyük Olucak Çeşmesi (M.1890), Arap Mescid Çeşmesi (16.yy) ve Sülüm 1 (M.1908) Çeşmeleridir.



İstanbul çeşme örneklerinde sivri kemer formunun Klasik Dönem olarak adlandırılan 16. yüzyıldan 18. yüzyıla kadar uzanan sürede yuvarlak kemere nazaran daha çok kullanıldığı görülür. Daha sonra sivri kemer ve derin niş uygulaması değişmeye başlar ve yuvarlak kemerler ortaya çıkar. İstanbul'da sivri kemer formunun değişmesi ile Afyon çeşmelerindeki değişim tarihlerinin birbirini tutmadığını görürüz. Afyon örneklerinde sivri kemer formu 16., 18. ve 19. yüzyıl örneklerinde de görülebilmektedir. Anadolu örneklerinde de daha geniş bir süreçte var olsa da Afyon çeşmelerine benzer tarihli uygulamalar yapılmıştır.

Anadolu'daki sivri kemer formlu örnekler; İstanbul Başçı Mahmut Efendi Çeşmesi (H. 1218) (22); İstanbul Ayşe Sultan Çeşmesi (M.1418) (23); Manisa Ali Bey Cami Çeşmesi (M.1418), Manisa Vakvak Tekkesi Çeşmesi (M.1575), Manisa Dokur Çeşmesi (24); Karaman İmaret Çeşmesi (M.1432) (25); Karaman İbrahim Bey İmaret Çeşmesi (1432) (26); Karaman Boyahane Muhiyiddin Çeşmesi (M.1469), Karaman Davulcu Çeşmesi (M.1835) (27); Afyon Gedik Ahmet Paşa Çeşmesi (1472) (28); Kilis Hasırcı Çeşmesi (M.1472) (29); Akşehir Nidir Köyü Çeşmesi (15. yy sonu 16. yy başı), Küçük Ayasofya Mescidi Çeşmesi (1795-96); Isparta- Yılan Kırkan Çeşmesi (1519) (30); Ankara-Ayaş Karakaya Kaplıca Çeşmesi (16. yy'ın ilk yarısı) (31); İstanbul Kethüda Mahmut Efendi Çeşmesi (M.1538-39) (32); Kastamonu Namazgah Çeşmesi (16. yy), Atlanbaç Çeşmesi (1744), Taş Çeşme (1761), Tarakçılar Çeşmesi (1766), Şekerci Ali Bey Çeşmesi (1770), Arslanlı Çeşme (1893), Eligüzel Çeşmesi (33); Niksar Kaleiçi Çeşmesi (M.1676) (34); İstanbul Faik Bey Çeşmesi (1681) (35); İstanbul Devoğlu Ali Ağa Çeşmesi (1696) (36); İstanbul Feyzullah Efendi Çeşmesi (1700) (37); Ankara Konuklar Sokak Çeşmesi (19. yy'ın ikinci yarısı), Karacabey Cami Çeşmesi (18. yy sonu), Mermerli Çeşme (18. yy. sonu), Emine Hanım Çeşmesi, Nazım Bey Çeşmesi (18. yy'ın son çeyreği), Öksüzler Çeşmesi (19. yy) (38); Sivrihisar Üçpınar Çeşmesi (19.yy), Ak Çeşme (19. yy) (39); İnebolu Çinili Cami Çeşmesi (19.yy sonu), Dervişzade Hacı Mustafa Çeşmesi (1803), Yukarı Karaca Çeşmesi (1892) (40). Bunların yanı sıra İstanbul Çeşmelerinde sivri kemerli örnekler oldukça çoktur (41).

(22) İ.Hilmi TANIŞIK: a.g.e., 225

(23) Kazım ÇEÇEN: **Üsküdar Suları 3**, (İstanbul 1991), 126-133

(24) Hakkı ACUN: a.g.e., 576-584-627

(25) Z.Kenan BİLİCİ: "Karaman'daki İmaret Çeşmesi İle İlgili Bazı Gözlemler", **D.T.C.F.Dergisi**, C.32, S:1-2, (Ankara, 1988), 105-125

(26) Yılmaz ÖNGE: a.g.e., 56

(27) Mustafa DENKTAŞ: a.g.e., 15-111

(28) Yılmaz ÖNGE: a.g.e., 57

(29) Abdurrahman DÜNDAR: a.g.e., 487

(30) Yılmaz ÖNGE: a.g.e., 58

(31) Yılmaz ÖNGE: a.g.e., 59

(32) Semavi EYİCE: "Çeşme", **TDVİA**, C.8, (İstanbul,1993), 283

(33) Nazlı TAMER: a.g.e., 28-12-36-34-33-9-15

(34) Halit ÇAL: **Niksar'da Türk Eserleri**, Kültür Bak. Yay.:1054, (Ankara, 1989), 78

(35) Enis KARAKAYA: "Faik Bey Çeşmesi", **İslam Ansiklopedisi**, C.3, (İstanbul 1993), 255

(36) Ziya N. SEZEN: "Devoğlu Ali Ağa Çeşmesi", **İslam Ansiklopedisi**, C.3, (İstanbul 1993), 47

(37) Haluk KIRGI: "Feyzullah Efendi Çeşmesi", **İslam Ansiklopedisi**, C.3, (İstanbul 1993), 308

(38) Bengü AKTUNA: a.g.t., 53-49-55-21-62-66

(39) M. Ali ERUZUN: a.g.t., 19-7

(40) Murat ÇERKEZ: "İnebolu Çeşmeleri", **Erdem**, C.15, S:43, Ankara, 2005, 152-147-150

(41) İ. H.Tanişik'in İstanbul Çeşmeleri 1 adlı eserindeki 727 çeşmeden resimler yardımıyla sayabildiğimiz 150 sivri kemerli çeşme vardır. Tüm örneklerin resimleri ön cepheden olmadığı ve anlatımda kemer özelliklerine değinilmediğinden, çeşmelerin tamamını sayıca değerlendiremedik. Muhtemelen sivri kemerli örnek sayısı 150'den daha fazladır.

2.1.1.1.1.3. Atnalı Kemerli Çeşmeler:

Afyon Çeşmelerinden sadece Boyacıoğlu 1 Çeşmesi (19. yy) atnalı kemerlidir.



2.1.1.1.1.2. İki Kemerli Çeşmeler

2.1.1.1.1.2.1. İç İçe İki Kemerli Çeşmeler:

Afyon'da iç içe iki kemerli tek çeşme örneği Sülüm 1 (M.1908) çeşmesidir. Bir hayli az rastlanılan örnek olması açısından dikkat çekicidir. Anadolu'daki örneklerinden ise; Sivas Gök Medrese Çeşmesi (1271) (42); Afyon Bolvadin Alaca Çeşme (1278) (43); Karaman Halil Efendi Çeşmesi (1906) (44); İstanbul Devoğlu Ali Ağa Çeşmesi (1696), Zeynep Sultan Çeşmesi (1770), Dülgeroğlu Cami Çeşmesi (1780), Haznedar Usta Çeşmesi (1792) (45)'dir.

İç içe iki kemerli çeşme çok nadir görülen bir uygulamadır. İstanbul çeşmeleri daha çok sayıda olup bize fikir verir. Afyon'da geç tarihli olan örnek, Afyon Bolvadin'de 13. yüzyılda görülür. Sivas'taki örnek ise yine erken tarihli, 13. yüzyıla aittir.



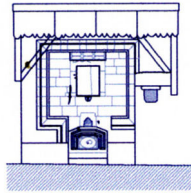
(42) Yılmaz ÖNGE: a.g.e., 49
 (43) Yılmaz ÖNGE: a.g.e., 52
 (44) Mustafa DENKTAŞ: a.g.e., 127
 (45) İ. H. TANIŞIK: a.g.e., 96-198-204-214

2.1.1.1.2. Alınlıksız Kemersiz Nişsiz Düz Cepheli Çeşmeler:

Afyon'da Boyacıoğlu 3 Çeşmesi (M.1926), Burmalı Çeşme (19. yy), Ali Vezir Çeşmesi (M.1926) ve Ak Mescit Cami Çeşmesi (M.1904-1905) olmak üzere 4 çeşme düz cepheli çeşme olarak yapılmıştır.



BOYACIOĞLU III ÇEŞMESİ



BURMALI ÇEŞME



ALİ VEZİR ÇEŞMESİ



AKMECİT CAMİ ÇEŞMESİ

Anadolu'da ise; Karaman Necipağa Çeşmesi (M.1808) , Hacı Yahya Çeşmesi (M.1815), Eskiciler Çeşmesi (M.1890) (46); Niksar Hoca Sultan Çeşmesi (1718-19), Çavuş Sokak Çeşmesi (1814-15), Arasta Çeşmesi (1903-04), Niksar Ulu Cami Çeşmesi (1912-13), Derebağ Çeşmesi (1920), Lülecizade 1 Çeşmesi (1921-22), Lülecizade 2 Çeşmesi (1921-22) (47); İstanbul Bayburtlu Mustafa Ağa Çeşmesi (1752), Sadrazam Seyyit Hasan Paşa Çeşmesi (1744) Hatice Hanım Çeşmesi (1827), Safer Bin Nebi Çeşmesi (1927) (48); Kastamonu Abdülcebbar Çeşmesi (1893) (49); Ankara Hapishane Çeşmesi (1885), Ahi Tura Çeşmesi (19.yy), Berberler Sokak Çeşmesi (19.yy), Kargılı Çeşme (19.yy), Arslanhane Çeşmesi (19.yy), Alaaddin Cami Çeşmesi (19.yy), Ahi Elvan (20.yy) (50); İnebolu İsmet Paşa Caddesi 1 No'lu Çeşme, M. Sabri Caddesi 1 ve 2 No'lu Çeşmeler, Cünürye Cami Çeşmesi (1896), Nuh Bey Çeşmesi (1897), Atilla Gürsoy Caddesi 2 No'lu Çeşme (1912), İsmet Paşa Caddesi 3 No'lu Çeşme (1912) (51); İstanbul Sadrazam İsmail Ağa Çeşmesi (M.1906) (52);

(46) Mustafa DENKTAŞ: a.g.e., 74-103-136

(47) Özlem KAŞIKEMAN: Tokat Çeşmeleri, (Gazi Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınlanmamış Lisans Tezi), Ankara, 2005, 136-131-126-148-132-140-143

(48) İ.H. Tanişik, a.g.e., 174-252-314-318-330

(49) Nazlı TAMER: a.g.e., 7

(50) Bengü AKTUNA: a.g.t, 40-10-18-51-16-12-7

(51) Murat ÇERKEZ: a.g.e., 161-151-151-160-161

(52) İ.Hakkı TANIŞIK: a.g.e., 302

Manisa Sipahi Pazarı (Bedesten) Çeşmesi (M.1908) (53); Ankara Çiçeklioğlu Cami Çeşmesi (M.1912) (54).

Nişsiz düz cepheli çeşmeler 18. ve 19. yy'larda görülen bir uygulamadır. Afyon'daki tüm örnekler de bu tarihlere aittir.

Örneklerde de görülebileceği gibi Nişsiz Düz Cepheli Çeşmeler İstanbul ve Anadolu'da da Afyon örneklerinde olduğu gibi 20. yüzyılda kullanılan bir cephe düzenlemesi olmuştur.

2.1.1.1.3. Üçgen Alınlıklı Kemersiz Çeşmeler:

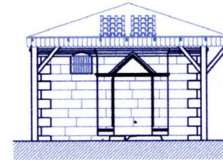
Afyon'daki iki çeşmede üçgen alınlık görülür. Bunlar Hacı Hüseyin (M.1907) ve Hacı Aftal Çeşmeleri (20. yy)'dir.

Afyon'daki iki çeşmede üçgen alınlık görülür. Bunlar Hacı Hüseyin (M.1907) ve Hacı Aftal Çeşmeleri (20.yy)'dir.

Anadolu'daki örnekleri ise Karaman Abbas Mahallesi Kuyu Sokak Çeşmesi, Şahruh Çeşmesi ve Tabakhane Şamkapı Çeşmesi (M.1927) (55); Manisa Mimar Sabri Efendi Validesi (M.1923-24) (56) ve Ankara Şükriye Çeşmesi (1810), Nadiye Hanım Çeşmesi (1883-84), Ahi Tura (19.yy), Hacı Musa Çeşmesi (19.yy başı), Ramazan Şemsettin Çeşmesi (19.yy başı), Hamidiye Çeşmesi (19.yy sonu), Gecik Kadın Çeşmesi (19.yy sonu), Altı Ayaklı Çeşmesi (1907), Molla Büyük Çeşmesi (1901)'dir (57).



HACI HÜSEYİN ÇEŞMESİ



HACI AFTAL ÇEŞMESİ

(53) Hakkı ACUN: a.g.e., 618
 (54) Bengü AKTUNA: a.g.t., 10-11
 (55) Mustafa DENKTAŞ: a.g.e., 161-156-168
 (56) Hakkı ACUN: a.g.e., 622-23
 (57) Bengü AKTUNA: a.g.t., 74-60-7-31-69-33-28-12-57

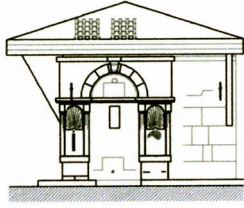
2.1.1.2. İki Ön Cepveli Çeşmeler:

Afyon'daki 28 çeşmeden 5 tanesi iki cepveli çeşmedir. Bunların hepsinin bir yanları başka bir yapıya bitişik, diğer yanları ve ön cepheleri açıktadır. Ak Mescid Orta Çeşme (M.1806), Hacı Hüseyin Çeşmesi (M.1907), Hacı Aftal Çeşmesi (20. yy.) ve Ali Ağa Çeşmelerinin (M.1438) yan duvarları sağır duvar olup sadece depo kapakları açılmıştır. Arap Mescid Çeşmesi'nde (20. yy) ise yan görünüşte hem sağır duvar hem de çeşmenin güney cephesi görülür.

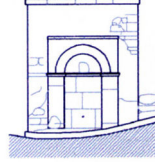
Anadolu'daki örnekleri diğer çeşme formlarına göre daha azdır. Bunlar, Karaman Fakihzade Mehmet Cemil Çeşmesi (M.1794) (58), İstanbul 3 Ahmed Çeşmesi (M.1743) (59)'dir.

(58) Mustafa DENKTAŞ: a. g. e., 64-70

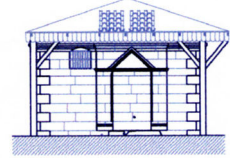
(59) Örcün BARIŞTA:"Kabataş Hekimoğlu Ali Paşa Meydan Çeşmesi", **İstanbul Çeşmeleri** (Ankara, 1993), 52-53



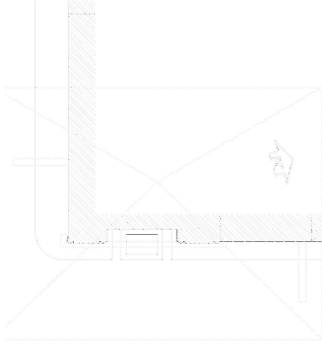
ALİ AĞA ÇEŞMESİ



AK MESCİD-ORTA ÇEŞME



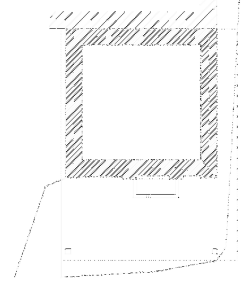
HACIAFTAL ÇEŞMESİ



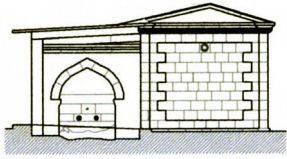
PLAN



PLAN



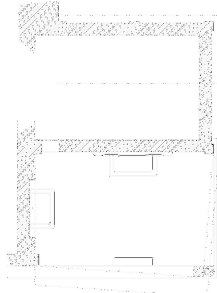
PLAN



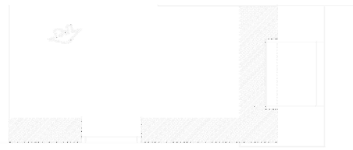
ARAP MESCİD ÇEŞMESİ



HACI HÜSEYİN ÇEŞMESİ



PLAN



PLAN

2.1.2. Buldukları Yere Göre Çeşmeler:

2.1.2.1. Bağımlı Çeşmeler:

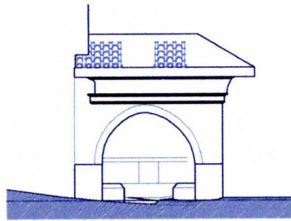
Bağımlı çeşmeler bir ya da iki cepheleriyle bir başka yapıya bitişik olarak yapılmış çeşmelerdir. Bunlar depolu veya deposuz örneklerdir. İstanbul örneklerinde 17. ve 18. yüzyılda daha sık görülen bağımlı çeşmeler Afyon'da 15. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar görülebilmektedir.

2.1.2.1.1. Deposuz Çeşmeler:

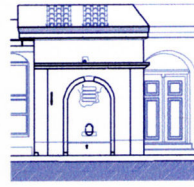
Deposuz çeşmeler bir yapının duvarına bağımlı ve bir yapının duvarına sonradan eklenen çeşmeler olmak üzere iki şekilde incelenmiştir.

2.1.2.1.1.1. Bir Yapının Duvarıyla Birlikte İnşa Edilen Çeşmeler:

Bu çeşmeler bağlı oldukları yapıyla birlikte inşa edilen çeşmelerdir. Afyon'da beş örnek vardır. Bunlar; Baş Çeşme (16. yy.), Kara Katip Çeşmesi (M.1786), Süt Dede Çeşmesi (M.1810), Ak Mescit Cami Çeşmesi (M.1904-05) ve Çavuşbaşı Camisi Çeşmesi'dir (M.1713).



BAŞ ÇEŞME



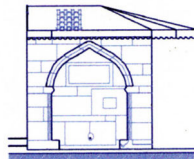
KARA KATİP ÇEŞMESİ



SÜT DEDE ÇEŞMESİ



AKMECİT CAMİ ÇEŞMESİ



ÇAVUŞBAŞI ÇEŞMESİ

Anadolu'da ise; Kayseri Sahibiye Medresesi Çeşmesi (1266), Niğde Ulu Cami Çeşmesi (1277), Afyon Çay Taş Medrese Çeşmesi (1278) (60); Afyon Çay Ebû'l-Mücahid Çeşmesi(1278-79) (61); Erzurum Hatuniye Medresesi Çeşmesi (1291) (62); Manisa Ulu Cami Medresesi Çeşmeleri (M.1378) (63); Karaman İbrahim Bey İmareti Çeşmesi (1432) (64); İstanbul Devoğlu Ali Ağa Çeşmesi (1696) (65); İstanbul Feyzullah Efendi Çeşmesi (M.1700) (66); Karaman Hancızade Çeşmesi (18. yy. ikinci yarısı), Necip Ağa Çeşmesi (M.1808), Abbas Mahallesi Çeşmesi (19. yy. sonları) (67)'dir.

Afyon'daki bağımlı çeşmelerin bir tanesi eve diğerleri cami duvarına bağımlıdır. Anadolu'da cami ile birlikte çeşme yapma geleneği eskiden beri var olmuştur. Afyon'da bu çeşmelerin cami ile birlikte yapıldığını düşünsek bile Baş Çeşme bir eve bağımlı olduğu için aynı şeyi söyleyemeyiz.

2.1.2.1.1.2. Herhangi Bir Yapıya Bitişik Durumdaki Çeşmeler:

Herhangi bir yapının duvarına sonradan eklenerek yapılan çeşmeler Afyon'daki 28 çeşmenin 16 tanesini oluşturur. Bunlar; Abdi Kadı Çeşmesi (15.yy), Hodalı Çeşme (15.yy), Sinan Halife Çeşmesi (M.1453), Baş Çeşme (16.yy), Küp Çeşme (18.yy), Ak Mescit Orta Çeşme (19.yy), Karamanoğlu Çeşmesi (19.yy), Kayadibi Çeşmesi (19.yy), Hacı Nasuh Çeşmesi (M.1902), Bel Mescid Çeşmesi (19.yy), Boyacıoğlu Çeşmesi (19.yy), Burmalı Çeşme (19.yy), Sülüm1-2 Çeşmeleri (M.1908), Boyacıoğlu 3 Çeşmesi (M.1926), Ali Vezir Çeşmesi (M.1926)'dir.

Bir yapıya bağımlı Afyon Çeşmeleri 15. ve 20. yy aralığında görülen bir uygulamadır. Ancak örneklerimizin bağımlı olduğu binaların çeşme yapıldıktan sonra mı yapıldığı veya var olan yapının duvarına çeşmenin mi inşa edildiğini bilemiyoruz.

(60) Yılmaz ÖNGE: a.g.e., 48-50-51

(61) Mehmet ÖZKARCI: Afyon Çay'da Ebû'l-Mücahid Yusuf Külliyesi, Kültür Bak. Yay.1822, (Ankara,1996), 85

(62) Yılmaz ÖNGE: a.g.e., 54

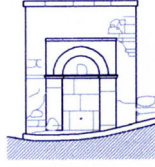
(63) Hakkı ACUN: a.g.e., 575

(64) Yılmaz ÖNGE: a.g.e., 56

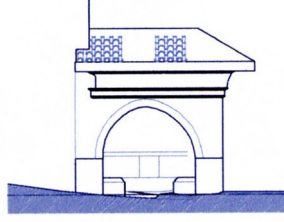
(65) Z.Nur SEZEN: "Devoğlu Ali Çeşmesi", **İslam Ansiklopedisi**, C.3, (İstanbul, 1993), 47

(66) Haluk KARGI: "Feyzullah Efendi Çeşmesi", **İslam Ansiklopedisi**, C.3, (İstanbul,1993), 308

(67) Mustafa DENKTAŞ: a.g.e., 161-156-168



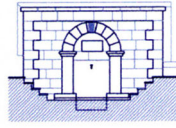
AK MESCİD- ORTA ÇEŞME



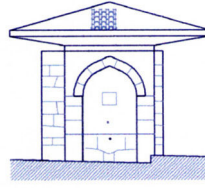
BAŞ ÇEŞME



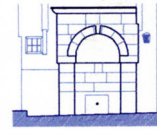
SÜLÜM I ÇEŞMESİ



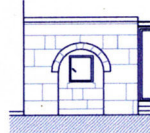
SÜLÜM II ÇEŞMESİ



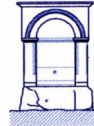
HODALI ÇEŞME



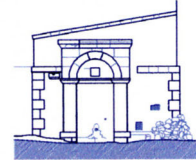
KARAMANOĞLU ÇEŞMESİ



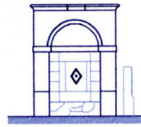
KAYADIBI ÇEŞMESİ



SINAN HALİFE ÇEŞMESİ



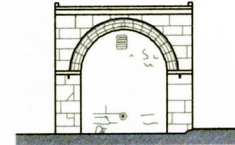
HACI NASUH ÇEŞMESİ



BEL MESCİD ÇEŞMESİ



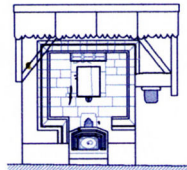
BOYACIOĞLU ÇEŞMESİ



ABDİ KADİ ÇEŞMESİ



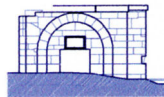
BOYACIOĞLU III ÇEŞMESİ



BURMALI ÇEŞME



ALİ VEZİR ÇEŞMESİ



KÜP ÇEŞME

2.1.2.1.2. Depolu Çeşmeler:

Başka bir yapıya bağımlı ve depolu Afyon çeşmeleri Ali Ağa Çeşmesi (M.1438), Ak Mescid Orta Çeşme (M.1806), Kayadibi Çeşmesi (19.yy.), Hacı Hüseyin Çeşmesi (M.1907), Burmalı Çeşme (19. yy.), Karamanoğlu Çeşmesi (19.yy.), Arap Mescid Çeşmesi (20.yy.), Hacı Nasuh Çeşmesi (M.1902), Hacı Aftal (20.yy.)'dır.

Bu çeşmelerin Anadolu'da bulunan benzer örnekler ise şunlardır; İstanbul Emine Sultan Çeşmesi (M.1738) (68); İstanbul Hacı Beşir Ağa Çeşmesi (M.1727) (69); Manisa Derdiler Çeşmesi (M.1785) (70); İstanbul Kaptan Hacı Hüsrev Paşa Çeşmesi (M.1732) (71); İnebolu Dervişzade Hacı Mustafa Çeşmesi (1803), Karadeniz Mahallesi Cami Çeşmesi (19.yy) (72); Niksar Hoca Sultan Çeşmesi (M.1897) (73); Sivrihisar Kağnıpazarı Çeşmesi (19.yy), Yenice Mahallesi Çeşmesi (19.yy) (74).

İstanbul ve Anadolu örnekleri 18. ve 19. yüzyıl örnekleri olan depolu bağımlı çeşmeler Afyon'da daha geniş bir tarihsel süreç içinde uygulanmıştır.

Depolu çeşmelerin hepsi bir evin duvarına bağımlı durumdadır. Ancak çeşmelerin var olan evlerin duvarlarına sonradan yapılaıp yaslandırıldığı mı ya da var olan çeşmelere sonradan bitişik durumda evlerin mi inşa edildiği konusunda bir bilgimiz yoktur.

2.1.2.1.2.1. Bir Yapının Duvarıyla Birlikte İnşa Edilen Çeşmeler:

Afyon Çeşmelerinden sadece Hacı Hüseyin Çeşmesi depolu ve bir yapının duvarına bitişik şekilde inşa edilmiştir.

(68) N.Ziya SEZEN: a.g.e., C.3, 158

(69) Örcün BARIŞTA: a.g.e., C.3, 468

(70) Hakkı ACUN: a.g.e., 609

(71) Örcün BARIŞTA: "Kaptan Hacı Hüseyin Paşa Çeşmesi", **İstanbul Çeşmeleri**, (Ankara, 1991), 3-23

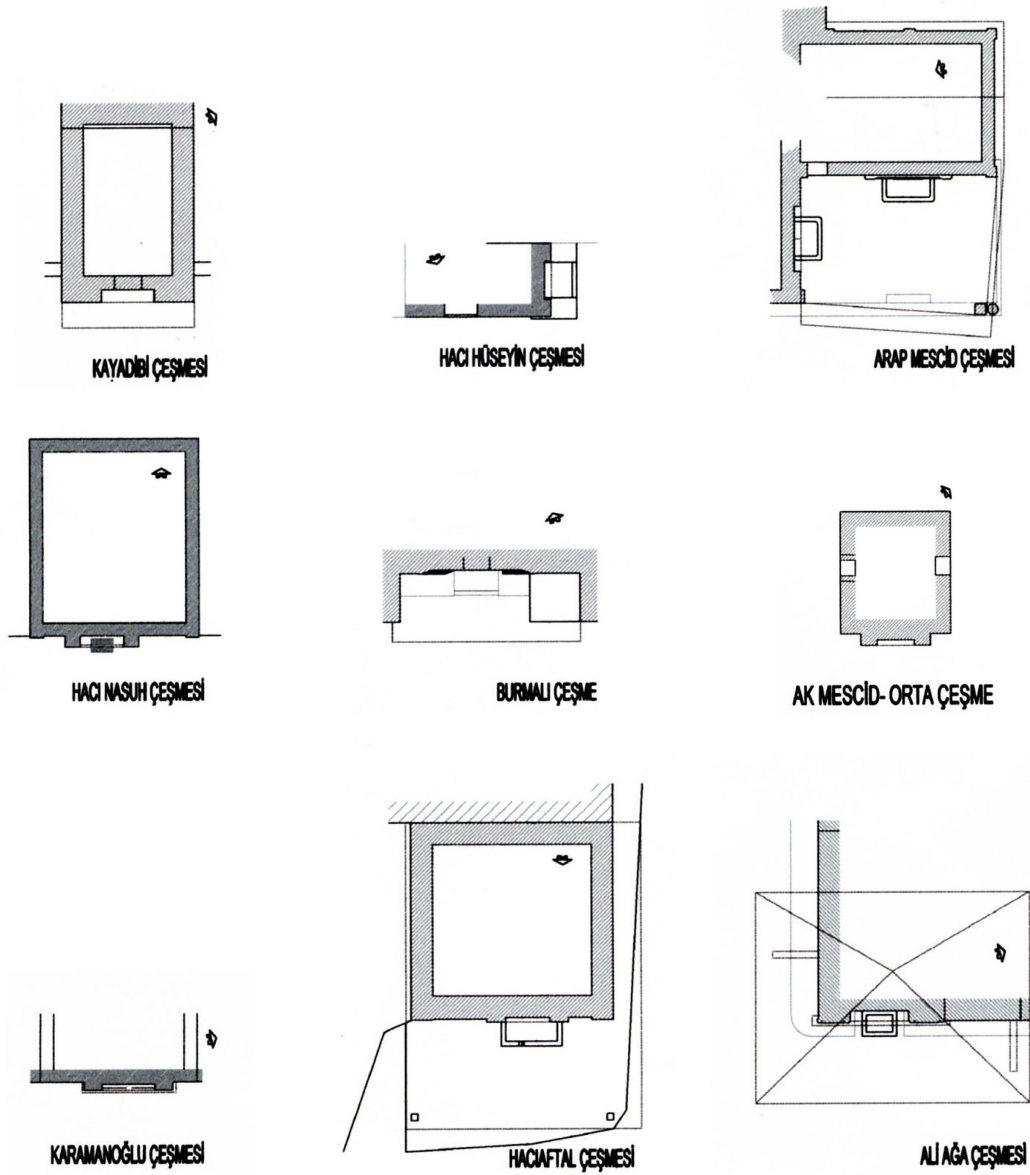
(72) Murat ÇERKEZ: 147-152

(73) Halit ÇAL: a.g.e., 78

(74) M.Ali ERUZUN: a.g.t., 13-23

2.1.2.1.2.2. Herhangi Bir Yapıya Bitişik Durumdaki Çeşmeler:

Afyon Ali Ağa Çeşmesi, Arap Mescid Çeşmesi, Hacı Aftal Çeşmesi, Hacı Nasuh Çeşmesi, Kayadibi Çeşmesi ve Ak Mescid Orta Çeşme depolu olup hepsi bir evin duvarına bağımlıdırlar.



2.1.2.2. Bağımsız Çeşmeler:

2.1.2.2.1. Deposuz Çeşmeler:

Afyon'daki 28 çeşmeden örneğinden 2 tanesi bağımsız ve deposuz çeşmedir. Toplam 6 tanesi bağımsızdır. 2005 yılında yapılan incelemede, Boyacıoğlu 1 çeşmesinin (19. yy) arkasında bulunan evin yıkıldığı ve çeşmenin ortada kaldığı görülmüştür.



CEVİZ ALTI ÇEŞMESİ



BOYACIOĞLU ÇEŞMESİ

Bağımsız deposuz çeşme örneği Afyon'da iki tanedir. Anadolu'daki örnekleri de depolara göre nispeten azdır.

Anadolu'daki bağımsız çeşme örneklerinden bazıları; Kilis Salih Ağa Çeşmesi (M.1858), Kilis Hafaf Çeşmesi (1844) Kilis Nemika Çeşmesi (M.1911) (75); Sakarya Hüseyin Ağa Çeşmesi (M.1734-35) (76), İstanbul Kavasbaşı Çeşmesi (M.1853) (77), Edirne Hacı Adil Bey Çeşmesi (M.1867) (78); İstanbul Esmâ Sultan Meydan Çeşmesi (79); İnebolu Çinili Cami Çeşmesi (19.yy sonu) (80); Tokat Yeşilirmak Kenarındaki Çeşme^{1,2} (81).

2.1.2.2.2. Su Depolu Çeşmeler:

Afyon çeşmelerinden 13 tanesi su depoludur. Bunlardan herhangi bir yapıya bağımlı olmayıp depolu olanlar ise 4 tanedir. Bunlar; Hodalı Çeşme (15. yy), Büyük Olucak Çeşmesi

(75) Abdülkadir DÜNDAR: a.g.e., C.3, 501-502-535-506

(76) Hakkı ACUN: **Sakarya İli Taraklı İlçesi ve Yunus Paşa Camii**, Kült. Bak. Yay.1820, (Ankara, 1996), 13

(77) Aylın TALASOĞLU: "Kavasbaşı Ahmed Ağa Çeşmesi", **İslam Ansiklopedisi**, C.3, 497

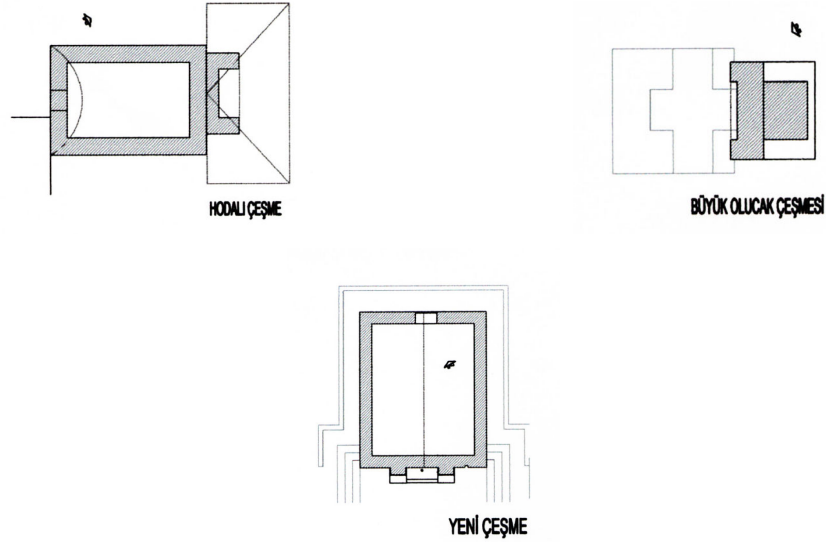
(78) Neriman KÖYLÜOĞLU: Edirne Su Sistemi, (Trakya Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Edirne 1995, 49

(79) Ayla, ÖDEKAN: "Esmâ Sultan Çeşmesi ve Namazgahı", C.3, **İslam Ansiklopedisi**, 208

(80) Murat ÇERKEZ: a.g.e., 152

(81) Özlem KAŞIKEMAN: a.g.t., 75-77

(M.1890), Yeni Çeşme (20. yy)'dir. Bazı örneklerde su depoları hayli büyük olmasına rağmen bazılarında küçük tutulmuştur. Su depoları genellikle cephenin gerisinde dikdörtgen bir şekilde uzanmaktadır. Anadolu ve İstanbul çeşmelerinde de Afyon Çeşmeleri'nde olduğu gibi bağımsız çeşmelerin büyük bir kısmında depo kullanıldığı görülmüştür.



Anadolu'da ki su depolu örneklerden bazıları ise şunlardır; Manisa Attar Ece Cami yanındaki Çeşme (M1480-81) (82); Çanakkale Ayvacık Babakale Meydan Çeşmesi (M.1727-28) (83); Kilis Kurtağa Çeşmesi (M.1635) (84); Kabataş Hekimoğlu Ali Paşa Çeşmesi (M.1782)'dir (85); Ankara Ahi Tura Çeşmesi (19.yy), Molla Büyük Çeşmesi (1901) (86); Sivrihisar Ak Çeşme (19.yy), Balaban Çeşmesi (19.yy), Kavakdibi Çeşmesi (19.yy), Üçpınar Çeşmesi (19.yy) (87).

Anadolu'daki Meydan çeşmelerinde su depolu örneklerin deposuzlara göre sayıca daha fazla olduğunu görüyoruz. Afyon'da da bu uygulama vardır. Bağımsız çeşmeler daha çok depolu olarak tasarlanmıştır.

(82) Hakkı ACUN: a.g.e., 580-81

(83) Ayşe ÇAYLAK: Çanakkale Çeşmeleri, (Gazi Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 1997, 50

(84) Abdulkadir DÜNDAR: a.g.e., 519-521

(85) Örcün BARIŞTA: "Kabataş Hekim Ali Paşa Meydan Çeşmesi", İstanbul Çeşmeleri, (Ankara,1993), 1-91

(86) Bengü AKTUNA: a.g.t., 10-57

(87) M. Ali ERUZUN: a.g.t., 7-10-16-19

2.2 - MALZEME:

Afyon çeşmelerinde kesme taş, moloz taş, mermer ve tuğla malzeme kullanılmıştır. Bazı çeşmelerde ise bu malzemelerin karma olarak çeşmenin çeşitli yerlerinde kullanıldığını görürüz.

2.2.1. Kesme Taş Malzeme:

Afyon Çeşmelerinde yoğun olarak kesme taş malzeme kullanılmıştır. 28 çeşmeden 21 örnekte kesme taş kullanıldığını tespit ettik. 21 örnekte sadece kesme taş kullanılmasına rağmen bazı örneklerde de çeşmenin bazı yerlerinde başka malzeme kullanıldığı görülmüştür.

Kesme taş malzeme Karaman Çeşmeleri, Manisa Çeşmeleri, Çanakkale Çeşmeleri, Kilis Çeşmeleri, Tokat ve Ankara Çeşmeleri'nde olduğu gibi Anadolu'nun her yerindeki çeşmelerde kullanılan temel malzeme olmuştur. Kesme taş malzemenin kullanım sıklığının yanı sıra kullanıldığı tarihsel süreç de hayli geniştir. Afyon çeşmelerinden 14. yüzyıl örneği olan Abdi Kadı Çeşmesi'nde de 20. yüzyıl örneği olan Yeni Çeşme'de de kesme taş malzemeye rastlarız. Yine İstanbul'daki çeşmelerde yoğun olarak kesme taş malzeme kullanılmıştır.

2.2.2. Mermer Malzeme:

16. yüzyılda kesme taş malzeme ile yapılan çeşmeler 18. yüzyılda yerini mermer malzemeye bırakır. 18. ve 19. yüzyılda çeşmeler bazen yalak ve kitabe kısmında, çoğunlukla da tamamen mermer kaplama olarak karşımıza çıkarlar. Örneğin, Afyon Süt Dede Çeşmesi mermer kaplama olup 19. yüzyıl eseridir. Bu özellik en çok İstanbul Çeşmeleri'nde 19. ve 20. yüzyıl örneklerinde göze çarpar.

Afyon'da sadece mermer malzeme kullanılarak yapılan tek örnek Ali Vezir Çeşmesi (M.1926) çeşmesidir.

Afyon çeşmelerinin bazılarında kitabelerinin mermer olması Anadolu'da da sıkça görülen bir tercihtir. Afyon'da Sülüm I Çeşmesi (M.1908), Sülüm II Çeşmesi (M.1908), Küp Çeşme (18.yy), Ali Vezir Çeşmesi (M.1926), H.Hüseyin Çeşmesi (M.1907) ve Cevizaltı Çeşmesi (M.1764)'nin kitabesi mermer malzemelidir. Anadolu ve İstanbul'daki kitabe örneklerinin de büyük bir çoğunluğu mermer kitabelidir (88).



Kitabelerin yanı sıra Süt Dede Çeşmesi'nde (M.1810) yalak ve dinlenme sekileri de mermer malzemelidir.

(88) Alin Talasoğlu, Belgin Demirsar, Enis Karakaya, H. Örcün Barışta, Haluk Kargı, M. Baha Tanman, Semavi Eyice, S. Ziya Nur ve Yılmaz Önge'nin çeşmelerle ilgili makalelerini incelediğimizde İstanbul'daki çeşmelerin kitabelerinin sayamadığımız kadar çok örnekte mermer malzemeli olduğunu saptadık.



2.2.3. Moloz Taş Malzeme:

İstanbul ve Anadolu örneklerinde 16. yüzyıla kadar kullanımına rastlanan moloz taş malzemeye Afyon'da daha geç tarihlerde de rastlamak mümkündür.

Afyon'daki 28 çeşmeden 4 örnekte moloz taş kullanımına rastlanır. Bunlar; Baş Çeşme (16.yy), Ak Mescid Orta Çeşme (M.1806), Küp Çeşme (18.yy), Hacı Nasuh Çeşmesi (M.1902)'dir.



2.2.4. Tuğla Malzeme:

Tuğla kullanımı çeşmelerin tamamında değil kullanılan malzemeye yardımcı veya süsleme amaçlı olarak bazı yerlerinde kullanılmıştır. İstanbul ve Anadolu çeşme örneklerinde de aynı uygulama görülür. Tuğla malzeme kemerlerde, saçaklarda, süsleme öğelerinde ve duvar örgülerinde nadiren kullanılan bir malzeme çeşididir. Afyon'da 28 çeşme örneğinden 8 çeşmede tuğla malzeme kullanıldığı görülmüştür. Bunlar; Hodalı Çeşme (15.yy), Ali Ağa Çeşmesi (M.1438), Süt Dede Çeşmesi (M.1810), Bel Mescid Çeşmesi (19.yy), Ak Mescid Orta Çeşme (M.1806), Hacı Aftal Çeşmesi (20.yy), Yeni Çeşme (20.yy) ve Baş Çeşme'lerdir. Baş Çeşme (16.yy) tamamen sıvalı olduğundan dışarıdan kesme taş üzerine sıva yapıldığı izlenimi vermesine rağmen, 2006 yılındaki son incelemede müze görevlilerinin kemerin bir kısım sıvasını kaldırmasıyla ortaya çıkan tuğla malzeme, çeşmenin malzemesi hakkında bilgi vermiştir. Anadolu örneklerinde de tuğla kullanımı az olmakla birlikte kemer örgülerinde, saçaklarda veya örtüye geçişte görülebilir. Hodalı Çeşme'de (15.yy) cephede hiç tuğla malzeme kullanılmamış, sadece sonradan yapıldığını düşündüğümüz deposunun örtü kısmında kullanılmıştır. Ali Ağa Çeşmesi'nde (1438) ön ve yan cephe duvar örgüsünde yoğun olmamakla birlikte tuğla malzeme kullanıldığı görülür. Süt Dede Çeşmesi'nde (1810) kemer ve kemerden saçağa kadar olan kısımda tuğla malzeme vardır. Bel Mescid Çeşmesi'nde (19. yy) yine Süt Dede Çeşmesi'ndekine benzer uygulama yapılmıştır. Hacı Aftal Çeşmesi (19. yy) çatıya geçiş kısmı tuğla örgülüdür. Yeni Çeşme'de ise duvarlarda aralıklı olarak süsleme amaçlı tuğla malzeme kullanılmıştır.



2.2.5. Devşirme Malzeme:

Bu malzemelerin yanısıra devşirme malzeme kullanımına da rastlanılır. Örneğin; Taşpınar (M.1800) ve Arap Mescid Çeşmeleri (16. yy)'nde süsleme ögesi olarak devşirme malzeme kullanımı görülür.



Akmescid Cami Çeşmesi (M. 1904-5), Hodalı Çeşme (15. yy), Taşpınar Çeşmesi (18. yy), Baş Çeşme (16. yy)'nin malzemesi anlaşılamayacak derecede sıva ile kaplanmıştır. Süt Dede Çeşmesi (M.1810) ise sürekli boyandığından kemerin oturduğu ayaklar ile yalak mermer kaplandığından malzemesi anlaşılmayacak durumdadır. Yine Kara Katip Cami Çeşmesi (M.1786) defalarca boyandığından malzemesini belli etmez. Süsleme bakımından önemli olan Taşpınar Çeşmesi (18. yy)'nin boyaları süslemeleri silikleşmiştir.

2.3 - YAPI ELEMANLARI:

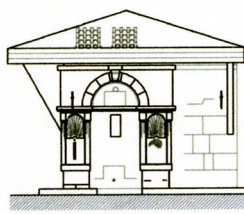
Çeşmeler küçük ve basit mimari yapılar olduğundan yapı elemanları sadece örtü, duvar, kemer, ayak, ayna taşı, dinlenme taşı, yalak ve su depolarından ibarettir. Afyon çeşmelerinin yapı elemanları olarak da bu öğeler değerlendirilmiştir.

Bunlar;

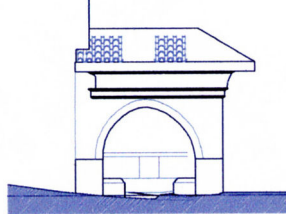
2.3.1. Üst Örtü

Afyon Çeşmelerinde üst örtü; bazen kırma çatı, bazen düz dam, bazen de basit bir saçak olarak karşımıza çıkar. Yapım tarihlerine bakarak 14. ve 15. yüzyıla tarihlediğimiz çeşmelerin geçirdikleri onarımlar sonucu üst örtülerinin değiştiği ve bugünkü hallerini aldıkları düşüncesindeyiz. Zaten çatı örtüsü ve kiremit yakın zamanda tamir edildiğini açıkça belli eder. Afyon Çeşmeleri'nin deposuz olan örneklerinden Çavuşbaşı Cami (1713) ve Kara Katip Çeşmeleri (1786) haricindeki 9 çeşmede üst örtü düz dam şeklindedir. Çavuşbaşı Cami ve Kara Katip Çeşmeleri cami duvarına bağımlı ve sonradan yapılan kırma çatı örtülüdürler. Depolu örneklerde ise, depo kapaklarının hepsi açılmayacak durumda olduklarından içlerine girme şansımız olmadı. Bu nedenle depo örtü çeşitleri hakkında bilgi edinemedik. Ancak üst örtülerinin kırma çatı ve kiremit kaplı olduğu saptanmıştır. Sadece Yeni Çeşme'de (20.yy) kiremit örtü değil, kesme taş örgü ile çatı oluşturulmuştur. Depolu çeşmelerin içine hepsinin metal kapakları kapalı olduğu için içine giremediğimizden örtü şekillerinin nasıl olduğunu saptayamadık. Sadece dış görünüşleri itibariyle üst kısımlarını kapatan çatıları hakkında bilgi sahibiyiz.

Bu çeşmeler; Hodalı Çeşmesi (15.yy) Ali Ağa Çeşmesi (M.1438), Baş Çeşme (16.yy), Çavuşbaşı Çeşmesi (M.1713), Kara Katip Çeşmesi (M.1786), Boyacıoğlu1 Çeşmesi (19.yy), H.Aftal Çeşmesi (20.yy), kırma çatılı ve kiremit örtülüdür. Yeni Çeşme (20.yy) ve Arap Mescid Çeşmeleri (M.1907) de kırma çatılı ancak kiremitsizdir.



ALİ AĞA ÇEŞMESİ



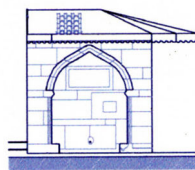
BAŞ ÇEŞME



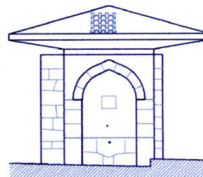
BOYACIOĞLU ÇEŞMESİ



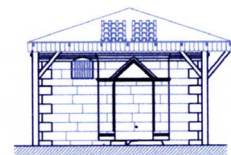
KARA KATİP ÇEŞMESİ



ÇAVUŞBAŞI ÇEŞMESİ



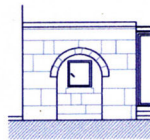
HODALI ÇEŞME



HACIAFTAL ÇEŞMESİ

Cevizaltı çeşmesinde (M.1764) örtü tonoz şeklinde olmakla birlikte hiç belirgin değildir. Akmescid Cami çeşmesinin (M.1904-05) duvardan hafif öne çıkan örtüsü sıvanın kabaca şekillendirilmesiyle yuvarlatılmış bir çıkıntıdan ibarettir.

Küp Çeşme'nin (18. yy) üst örtüsü tamamen yok olmuş, üstü açık vaziyettedir. Kayadibi Çeşmesi (19. yy), H. Hüseyin Çeşmesi (M.1907), Abdi Kadı Çeşmesi (15. yy), Ak Mescid Çeşmesi (M.1904-05), Ak Mescid Orta (M.1806) ve Bel Mescid Çeşmeleri (19. yy) düz dam örtülüdür.



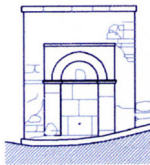
KAYADIBİ ÇEŞMESİ



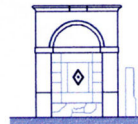
HACI HÜSEYİN ÇEŞMESİ



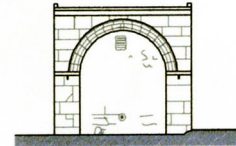
AKMESCID CAMİ ÇEŞMESİ



AK MESCID-ORTA ÇEŞME



BEL MESCID ÇEŞMESİ



ABDİ KADİ ÇEŞMESİ

Yine Büyük Olucak Çeşmesinin (M.1890) damı hafif eğimli olup, önünde geniş bir sundurması vardır. Sundurmalı ikinci bir örnekte Burmalı Çeşme (19. yy)'dir. Hacı Nasuh Çeşmesi (M.1902) ise eğimli bir dama sahiptir.

Anadolu ve İstanbul örneklerine baktığımızda; Karaman Çeşmeleri'nin çok büyük bir kısmı düz dam örtülü, bunun dışındaki örneklerde üçgen alınlığın üstte sivri şekli korunarak oluşturulmuş çatıdan ibarettir. Manisa Çeşmeleri'nde 14., 15., ve 16. yüzyıl örnekleri genellikle düz dam, az örnekte de yüksekliği fazla olmayan kiremit örtülü kırma çatılıdır (89). Tokat Çeşmeleri'nde düz dam örtü daha sıklıkla kullanılmıştır (90). İstanbul örneklerinde bağımlı çeşmeler saçaklı veya sundurma çatılı, bağımsız örnekler çatı örtülüdür (91). 19. ve 20. yy için güzel örnekler veren İnebolu çeşmelerinde düz dam örtü tercih edilmiştir (92). Akşehir çeşmelerinde de bağımlı örnekler olduklarından ön cephede hafif çıkıntı yapan

(89) Hakkı ACUN: Hakkı ACUN: **Manisa'daki Türk Devri Yapıları**, Ankara, 2006

(90) Özlem KAŞIKIEMAN: Özlem KAŞIKIEMAN: Tokat Çeşmeleri, (Gazi Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınlanmamış Lisans Tezi), Ankara, 2005

(91) İ. Hakkı TANIŞIK: İ. Hakkı TANIŞIK: **İstanbul Çeşmeleri 1**, İstanbul, 1943

(92) Murat ÇERKEZ: Murat ÇERKEZ: "İnebolu Çeşmeleri", **Erdem**, C.15, S:43, Ankara, 2005

saçaklar vardır (93). Sivrihisar'daki 7 çeşme örneğinden 3'ü düz damlı, 4 tanesi de Afyon bağımsız çeşme örneklerindeki gibi çatılı ve kiremit örtülüdür. Düz damlı örneklerde öne çıkıntı yapan sundurma görülür (94). Yine 19. ve 20. yy örnekleri veren Ankara çeşmelerinde ise düz dam kullanılmış, 33 çeşmeden 8 tanesi çatı ile örtülmüştür (95). İstanbul çeşmelerinde ise bağımlı çeşmelerde düz dam örtü, daha abidevi ölçülere sahip olan bağımsız çeşmelerin de çatı ile örtüldüğü görülür. Ödemiş Çeşmeleri genellikle bir duvara bağımlı örnekler olduğundan düz damlı olarak ya da küçük bir çıkıntı ile örtü kısımları belirlenmiştir (96).

2.3.2. Duvar

Afyon çeşmelerinin duvarları çoğunlukla sağlam olsa da, Küp Çeşme (18. yy)'nin duvarları yıkıntı halinde moloz taş malzemelidir.



Duvarlar Ali Ağa Çeşmesi (M.1438), Arap Mescid (20.yy) Hacı Aftal Çeşmesi (20.yy), Yeni Çeşme'de (20.yy) düzgün kesme taş örgülü olup, son derece muntazam gözüktürler. Tuğla malzeme Hodalı Çeşme (15.yy), Ali Ağa Çeşme M.1438), Baş Çeşme (16.yy), Süt Dede Çeşmesi (M.1810), Yeni Çeşme (20.yy) ve Hacı Aftal (20.yy) çeşmelerinde kullanılmıştır. Mermer malzemenin ise Süt Dede (M.1810), Ali Vezir (M.1926) ve Boyacıoğlu

(93) Yekta DEMİRALP: **Akşehir ve Köylerindeki Türk Anıtları**, Ankara, 1996, 111

(94) M. Ali ERUZUN: M. Ali ERUZUN: Sivrihisar Çeşmeleri, (Gazi Üniversitesi Fen- Edebiyat Fakültesi Yayınlanmamış Lisans Tezi), Ankara, 2002

(95) Bengü AKTUNA: Ankara Çeşmeleri, (Gazi Üniversitesi Yayınlanmamış Lisans Tezi), Ankara, 1997

(96) Ülkü ALTINOLUK: "Ödemiş Çeşmeleri", **İlgi**, S:48, 1988, İstanbul, 24-28

III (M.1926) çeşmelerinde kullanıldığı görülür. Devşirme malzeme Taşpınar (M.1800) ve Arap Mescid (16.yy) çeşmelerinde kullanılmıştır. Çeşme duvarlarının çoğu siva ile kaplanmış, üzerleri tekrar tekrar boyanmıştır.

Karaman Çeşmeleri'nin neredeyse tamamında düzgün kesme taş kullanılmıştır (97). Kilis, Manisa ve Çanakkale çeşmelerinde düzgün kesme taşın yanı sıra moloz taş kullanıldığı da görülür (98). Tuğla malzeme Anadolu'da ve İstanbul'da yardımcı malzeme olarak kullanılır. Mermer her yerde 20. yüzyıla yakın tarihli çeşmelerde kullanılmaya başlanmıştır. Mermer malzeme en çok Bursa ve İstanbul çeşmelerinde kullanılmıştır (99). Afyon Çeşmeleri'nde de mermer kullanım tarihi 20. yüzyıldır.

2.3.3. Kemer

Afyon Çeşmelerinde 28 çeşmeden 16 örnekle en çok kullanılan kemer şekli yuvarlak kemer olmuştur. Bunun nedeni çeşme tarihlerinin 18. yüzyıl ağırlıklı olmasıdır. İstanbul örneklerinde de 18. ve 19. yüzyıl örneklerinde yuvarlak kemer kullanılmaya başlandığı görülür.

Afyon Çeşmeleri'nin 5 tanesinde görülen sivri kemerli örnekler daha geç tarihlere aittir. Bunlar; Arap Mescid Çeşmesi kuzey cephesi (16.yy), Hodalı Çeşme (15.yy), Çavuşbaşı Cami Çeşmesi (1713), Büyük Olucak Çeşmesi (1789-90) ve Sülüm 1 Çeşmesi'dir (1908). Karaman çeşmelerinin neredeyse tamamı sivri kemerlidir. Manisa, Ankara, Çanakkale, Kilis ve Tokat örneklerinde yuvarlak kemer örnekleri de görülür. İstanbul Çeşmeleri örnek sayısı bakımından da zengin olduğu için sivri kemer örneğine de sıkça rastlanır. Örneğin; Karaman Kilci, Çarşı, Hoca Mahmud, Emine Hanım, Baloğlu Adıgüzel Sokak, Şihlar Sokağı, Yukarı Mahalle çeşmeleri gibi birçok örnek sayabiliriz (100). Tokat Alaca, Kilise, Ulu Cami, Kale İçi Çeşmeleri sivri kemerlidir (101). Manisa Ali Bey Cami, Hüsrev Ağa Cami, Vak Vak Tekkesi Cami Çeşmeleri sivri kemer formundadır (102). İstanbul Karagöz Mehmed Paşa, Elhac Halil Ağa, Ali Bey, Hacı Mahmut Çeşmesi gibi birçok çeşme sivri kemerlidir (103).

(97) Mustafa DENKTAŞ: Mustafa DENKTAŞ: **Karaman Çeşmeleri**, Kayseri, 2000

(98) Abdülkadir DÜNDAR: Abdülkadir DÜNDAR: **Kilis'teki Osmanlı Devri Mimari Eserleri**, Ankara, 2000

(99) Bedri YALMAN: "Bursa Çeşmeleri", **İlgi**, S.36, İstanbul, 1983

(100) Mustafa DENKTAŞ: **Karaman Çeşmeleri**, (Kayseri 2000), 26, 34, 39, 48, 54, 71, 79

(101) Özlem KAŞIKEMAN: a.g.t., 24, 42, 147, 138

(102) Hakkı ACUN: a.g.e., 576, 582, 584

(103) İ. Hakkı TANIŞIK: a.g.e., 80, 249, 106, 102

Değerlendirme ve karşılaştırma bölümündeki “Tipoloji” kısmında Cephelerine Göre Çeşmelerde kemer kısmında örnekleri ve karşılaştırmaları ayrıntılı olarak incelediğimiz için bu kısımda tekrar etmeyi gerekli görmüyoruz.

Sadece Boyacıoğlu 1 Çeşmesinde (19. yy) at nalı kemer, ve Sülüm 2 Çeşmesinde (M.1908) içi içe iki kemer örneği görülür. Tek olmaları bakımından önemlidirler. Üçgen alınlık Hacı Hüseyin (M.1907) ve Hacı Aftal (20. yy) çeşmelerinde görülür. Afyon ilindeki çeşmelerde görülen kemer çeşitlerine, örnekleriyle “Cephe Çeşidine Göre Çeşmeler” kısmında yer verilmiştir.

2.3.4. Ayak

Kemerin oturduğu ve ağırlığı taşıyan ayaklar, iki örnek dışındaki tüm çeşmelerde mevcuttur. Kemer ayaklarının olmadığı çeşmelerden biri Burmalı Çeşme (19.yy) olup, dikdörtgen gövdenin tamamı taşıyıcı konumdadır. Çeşmenin dikdörtgen şeklinde profillerle sınırlandığı Anadolu örnekleri şunlardır:

Kayseri Sahibiye Medresesi Çeşmesi (1266) (104); Afyon Bolvadin Alaca Çeşme (1278) (105); Erzurum Hatuniye Medr. Çeşmesi (1291) (106); Afyon Taş Medr. Çeşmesi (1472) (107); İstanbul Zembilci Seyyit Ali Çeşmesi (1671), Sadrazam Seyyit Hasan Paşa Çeşmesi (1744), Çorlulu Ali Paşa Çeşmesi (1889) (108); İstanbul Sulukule Vezir Mehmed Paşa Çeşmesi (1588) (109); Kastamonu Atlanbaş Çeşmesi (1744), Taşçı Çeşme (1761), İsmail Bey Çeşmesi (1798), Namazgah Çeşmesi (16.yy), Safalan Çeşmesi (16.yy), Atabey Çeşmesi (19.yy) (110); İstanbul Kethüda Mehmed Paşa Çeşmesi (1713) (111); İstanbul Emine Sultan Meydan Çeşmesi (1715), Hekimoğlu Ali Paşa Çeşmesi (1734) Sadrazam Seyyit Hasan Paşa Çeşmesi (1744), Hacı Beşir Ağa Çeşmesi (1745), Kapıağası İbrahim Ağa Çeşmesi (1745), Sadrazam Koca Ragıp Paşa Çeşmesi (1767), Sermimar Hacı Mustafa Paşa Çeşmesi (1765), Mustafa Paşa Meydan Çeşmesi (1808), İsmail Ağa Çeşmesi (1819) ve Hüseyin Bey Çeşmesi(1850)'dir (112).

(104) Yılmaz ÖNGE: a.g.e., 48

(105) Yılmaz ÖNGE: a.g.e., 52

(106) Yılmaz ÖNGE: a.g.e., 54

(107) Yılmaz ÖNGE: a.g.e., 57

(108) İ.H. TANIŞIK: a.g.e., 294

(109) Yılmaz ÖNGE: a.g.e., 60

(110) Nazlı TAMER: a.g.t., 12-35-23-23-11

(111) Enis KARAKAYA: a.g.e., 552

(112) İ.H. TANIŞIK: a.g.e., 112-146-174-176-178-192-196-228-777

Arap Mescid (20.yy) çeşmesinin doğu duvarındaki çeşmesinde de yine dilimli kemer formu verilmiş cephede ayak görülmemektedir. Bu mimari şekil İstanbul'daki birçok çeşmede de uygulanmıştır. Örneğin; İstanbul Karagöz Mehmet Paşa (1654), İstanbul Hacı Mahmut (1703), İstanbul Ali Bey (1706), İstanbul El Hac Halil Ağa (1824), Ankara Ayaş Karakaya Kaplıca Çeşmesi, Kastamonu Hepkebirler , İsmail Bey, Kanlı, Namazgah, Saray, Server Çeşmeleri'nde kemer iki yanda duvarla bütünleşmiş, kemeri taşıma yükünü ayaklara değil duvara vermiştir.



Kara Katip Çeşmesi (M.1786)'nde ise yuvarlak kemer iki yönde kesintisiz aşağıya kadar iner.

Anadolu örneklerinde bu kemer örneğinin görüldüğü çeşmeler şunlardır:

Afyon Taş Medrese Çeşmesi (1278), Karaman İbrahim Bey İmaretı (1432) (113); Kastamonu Şekerci Ali Bey Çeşmesi (1770), Atlanbaç Çeşmesi (1744), Arslanlı Çeşmesi (1893) (114); Kayseri Gesi Köprübaşı Çeşmesi (1794), İnebolu Dervişzade Hacı Mustafa Çeşmesi (1803), Hacı Seyyit Ali Ağa Çeşmesi (1902) (115); Akşehir Ulu Cami Çeşmesi (1811) (116); Gazi Süleyman Han Çeşmesi (1566), İskender Bey Çeşmesi (1567); Mehmet Kethüda Çeşmesi (1624), Abide Hanım Çeşmesi (1732) (117) örnekleri benzer.

(113) Yılmaz ÖNGE: 51-56

(114) Nazlı TAMER: a.g.t., 33-12-9

(115) Mustafa DENKTAŞ: Kayseri'deki Tarihi Su Yapıları, Kayseri 2000

(116) Yekta DEMİRALP: a.g.e., 110

(117) İ.H. TANIŞIK: a.g.e., 20-24-140



Hodalı Çeşme (15. yy), Abdi Kadı Çeşmesi (15. yy), Bel Mescid (19. yy) ve Kayadibi Çeşme (19. yy) örneklerinde kemer iki yanda duvarlarla birleşir ve enine yerleştirilmiş taşın kemerin oturduğu kısımdan sonra duvar örgüsü başlar.





Anadolu'da bu tipin örnekleri olarak şunları verebiliriz: Selçuk İsa Bey Cami Çeşmesi, Kayseri Sahibiye Medr. Çeşmesi (1266) (118); Karaman Hacı Beyler Çeşmesi (16.yy) (119); Ankara Nazım Bey Çeşmesi (18.yy sonu), Mermerli Çeşme (18. yy sonu), Karacabey Cami Çeşmesi (18.yy sonu), Kadioğlu Çeşmesi (18.yy), Emine Hanım Çeşmesi (18.yy) (120); Sivrihisar Ak Çeşme (19.yy), Yenice Mahallesi Çeşmesi (19.yy) (121); İstanbul Mirahur Ağa Çeşmesi (1589), Odabaşı Kasım Bey Çeşmesi (1594), Gürcü Mehmet Paşa Çeşmesi (1625), Karagöz Mehmet Paşa Çeşmesi (1654), Ağa Çeşmesi (1666), Hacı Mahmut Çeşmesi (1703), Ali Bey Çeşmesi (1706), Emine Sultan Meydan Çeşmesi (1715), Lütfullah Efendi Çeşmesi (1716), Valide Saliha Sultan Çeşmesi (1725), Yahya Efendi Çeşmesi (1735), Ahmet Paşa Çeşmesi (1739), Sermimar Hacı Mustafa Çeşmesi (1765), Haski İmareti Çeşmesi (1766), Arpacı Mehmet Çelebi Çeşmesi (1795), Elhac Halil Ağa Çeşmesi (1824), Evliya Çeşmesi (1628), Veznedar Hüsmen Ağa Çeşmesi (1856), Kamil Paşa Çeşmesi (1877), Behram Ağa Çeşmesi (1878) (122) örnekleri gibi çok örnek vardır.

Kemerin oturduğu yastık taşını belirgin bir biçimde vurgulamak her dönemde yapılan bir uygulamadır. Afyon çeşmelerinde de 28 örnekten 18'inde bu tip kullanılmıştır.

(118) Yılmaz ÖNGE: a.g.e., 48

(119) Yılmaz ÖNGE: a.g.e., 63

(120) Bengü AKTUNA: a.g.t., 62-55-49-45-21

(121) M. Ali ERUZUN: a.g.t., 6-22

(122) İ.H. TANIŞIK: a.g.e., 42-50-70-80-84-102-106-112-114-150-162-196-218-248-256-288

2.3.5. Ayna Taşı

Ayna Taşı çeşmelerde musluğun takıldığı ve süslemelerle dikkat çekici hale getirilen enine veya boyuna olarak yalağın üst kısmına yerleştirilen taştır. Ayna taşları bazı çeşmelerde çok belirginleştirilip süslenmiş ya da farklı malzeme kullanılmış, bazılarında ise sadece bir borunun çıktığı yer olup, işlev görmeleri yeterli olmuştur. Çoğunlukla çeşmelerin suyu kesilmiş, muslukları da kaybolmuştur. Ayna taşlarından Arap Mescid Çeşmesi (20. yy), Burmalı Çeşme (19. yy), Ali Vezir Çeşmeleri (M.1926)'ndeki mermer kaplamadır. Cevizaltı Çeşmesinin (M.1764) ayna taşı silmelerle çevrilmiş dikdörtgen içinde yuvarlak kemerli bir silmeyle belirginleştirilmiştir. Yine Büyük Olucak çeşmesinde (M.1890) ayna taşı süslemeli eninde dikdörtgen blok taştandır. Silmelerle sınırlandırılan ayna taşı Manisa Dardiler Çeşmesi'ne benzer.



Burmalı çeşmede (19. yy) beşgen ayna taşının ortası elips biçiminde bitkisel bezemelerle süslüdür.



Hacı Hüseyin Çeşmesi (M.1907) ayna taşı silmeyle belirginleştirilmiş yuvarlak kemerli boyuna dikdörtgen şeklindedir. Bel Mescid Çeşmesinin (19. yy) de ayna taşı boyuna dikdörtgen ortasında çeşmenin çıktığı yer ise baklava dilimi şekli verilerek belirginleştirilmiş şekilden oluşur.



BEL MESCİD ÇEŞMESİ



HACI HÜSEYİN ÇEŞMESİ

Ayna taşları çeşmelerde süslemenin bolca kullanıldığı alanlardan bir tanesidir. Özellikle geç dönem Anadolu örneklerinde kıvrım dallara, palmetlere, rumilere sıkça rastlamak mümkündür. Örneğin; Ankara Hamidiye Çeşmesi (19. yy), Ankara Altı Ayaklı Çeşmesi, Tokat Taşhan Çeşmesi (20. yy) ayna taşlarına bitkisel süslemeler vardır. Bunun yanı sıra profilli silmeler veya iç ve dışa kıvrımlı silmelerden oluşan, ayna taşlarının çerçevesini belirleyen süsleme çeşidine de sıkça rastlanır. Örneğin; İstanbul Lütfullah Efendi Çeşmesi (1716) ve İstanbul Mimar Mustafa Çeşmesi (1660) çeşmelerinde ayna taşları profilli silmelerle çerçevelenmiştir.

2.3.6. Yalak

Akan suyun biriktiği dolayısıyla hayvanların da sudan yararlanabildiği genellikle enine dikdörtgen olarak dinlenme sekilerinin arasına yerleştirilen su hazneleridir. Çeşmelerde en çok yıpranan ve yok olan yapı elemanı yalaklardır. Sadece yeri belli olup hiçbir iz kalmayan yalaklar iki yanda sınırlayan kemer ayakları ya da dinlenme sekileri belirler. Çeşmelerde mutlaka bulunan bir yapı elemanıdır.

Afyon çeşmelerinde sadece Cevizaltı (M.1764), Kara Katip (M.1786), Taşpınar (M.1800), B. Olucak (M.1890), Süt Dede (M.1810), H.Hüseyin (M.1907), H.Aftal (20.yy), Yeni (20.yy) ve Ali Vezir Çeşmeleri (M.1926)'nin yalakları belirgin olarak görülmekte ve kullanılabilirliklerini devam ettirmektedirler.

2.3.7. Dinlenme Sekileri

Su doldururken dinlenmek veya beklemek için yalağın iki yanına yerleştirilmiş olan dinlenme sekileri hemen hemen tüm çeşmelerde yok olmuştur. Bazılarında çok aşınmış bazılarındaysa toprağın altına gömülmüştür.

Afyon'da dinlenme taşları Baş (15.yy), Cevizaltı (M.1764), Süt Dede (M.1810), B.Olucak (M.1890), H. Hüseyin (M.1907), ve Yeni Çeşme (20.yy) örneklerinde yıpranmakla birlikte hala mevcuttur. Sadece Süt Dede örneğinde mermer kaplanmış olup diğerlerinde taş malzemelidir.

2.3.8. Su Depoları

Afyon Çeşmelerinden bazılarının cephe duvarları arkasında büyük su depoları olmakla birlikte bazılarında küçük su depolarına rastlanmıştır. Sadece Baş Çeşme (16.yy)'nin envanter kayıtlarında çeşmenin 50 m. batısında denilen deposu bulunamamış 2006 yılındaki incelemede arkasındaki ev yıkıldığında ortaya çıkan küçük deposu görülebilmektedir. Depo kapakları bazen kemer nişi içinde olabildiği gibi bazen de çeşme cephe duvarının yanında ya da arkasında olabilmektedir. Süt Dede çeşmesinde (M.1810) musluk üzerindeki açık niş penceresinden depo görülebilmektedir. Taşpınar (M.1800), Burmalı (19.yy) ve Kayadibi Çeşmesi (19.yy) örneklerinde ise kemer nişi içindeki sac kapak ardından

depo görülebilir. Ali Ağa (M.1438), Hacı Aftal (20.yy), H. Hüseyin (M.1907), Ak Mescid (M.1904-05), Ak Mescid Orta (M.1806), H.Nasuh (M.1902), Karamanoğlu Orta (19.yy), Arap Mescid (20.yy) gibi büyük depolu çeşmelerde ön ve yan duvarlara açılan mazgallı küçük pencereler depolara açılır ve hava almasını sağlar. Yeni Çeşme (20.yy), Hodalı (14.yy) ve Taşpınar (M.1800) çeşmelerinde ise depo duvarının arkasına açılan pencereler ile depoların bakımı yapılır. Ancak bazı çeşmeler artık kullanılmadığından depo kapakları paslanmış, açılmaz hale gelmiştir. Afyon çeşmelerinin su depoları tezimizin “Buldukları Yere Göre Çeşmeler” kısmında açıklanmıştır.

2.4 - KİTABELER:

Afyon’da incelenen toplam 28 çeşmeden 18 tanesinin kitabesi vardır. 18 kitabeden sadece Boyacıoğlu 1 (19. yy) çeşmesinin kitabesi silikleştiği için okunamamıştır. Ak Mescid Orta Çeşmenin (M.1806) kitabesinin yarısı olmadığından diğer yarısı okunabilmiştir.



Kitabelerin hemen hepsi sülüs yazı çeşidi ile sadece Kara Katip Cami Çeşmesi (M.1786) kitabesi nesih yazı çeşidi ile yazılmıştır.



Akmescid Cami Çeşmesi (M.1904-05), Burmalı Çeşme (19. yy) ve Hacı Hüseyin (M.1907) çeşmeleri haricinde tüm çeşme kitabeleri kemer nişi içinde yer almıştır. Ali Vezir (M.1926) ve Ak Mescid Cami Çeşmesi (M.1904-05) kitabeleri alınlıkta yer alır. Burmalı Çeşmede (19. yy) ise sağ üst köşede 'Maşallah' alınlıkta da inşa kitabeleri yer alır.

Abdi Kadı (15. yy) ve Çavuşbaş (M.1713) çeşmelerinde tarih ebced hesabıyla verilmiştir. Ali Ağa (M.1438), Ali Vezir (M.1926), Burmalı (19. yy, Cevizaltı (M.1764), H. Hüseyin (M.1907), H. Nasuh (M.1902), Kara Katip (M.1786), Ak Mescid (M.1904-05), Ak Mescid Orta (M.1806), Sülüm I (M.1908), Sülüm II (M.1908), Süt Dede (M.1810) ve Taşpınar (M.1800) çeşmelerinin tarihleri rakamla verilmiştir. Hodalı (14. yy) ve Çavuşbaş (M.1713) çeşmelerinde tarih yazı metninin içinde verilir.

Hodalı Çeşme (15. yy) ve Küp Çeşme (18. yy) kitabeleri başka bir yapının kitabeleri olup sonradan bu çeşmelere koyulmuştur. Abdi Kadı (15. yy) ve Taşpınar Çeşme (M.1800) kitabeleri inşa kitabeleridir. Kitabelerde çoğunlukla yaptıranın veya tamir ettirenin ismi verilmiş ancak Burmalı (19. yy), Cevizaltı (M.1764), Akmescid (M.1904-05), Ak Mescid Orta (M.1806), Süt Dede Çeşmelerinde (M.1810) yaptıranın yanısıra kadın isimleri yer almaktadır.

Kitabeler mermer üzerine kabartma veya kazıma tekniği ile yazılmış sadece Hacı Hüseyin Çeşmesinde taş üzerine kazıma tekniği kullanılmıştır.

Özellikle İstanbul çeşmelerinin hemen hemen tamamında kitabe mermerdir. Anadolu'da mermer kitabe sık kullanılsa da taş malzeme üzerine yazıldığı örnekler de görülür (123).

2.5 - SÜSLEME:

2.5.1. Süsleme Türleri:

2.5.1.1. Geometrik:

2.5.1.1.1. Silmeli Çerçeve:

Geometrik süslemede çeşme cephesinin silmelerle çerçevelendiği çeşme Burmalı Çeşme (19.yy)'dir. Çeşme yuvarlak silmeli dikdörtgen çerçeve şeklinde çeşme cephesini çevreler. Alt kısımdaki musluğu ise beşgen şeklinde yine birçok kattan oluşan silmeli çerçeveler ile çevirir. Bu uygulama İstanbul ve Anadolu çeşmelerinde de görülür. Örneğin; İstanbul Kethüda Mehmet Paşa Çeşmesi (M.1723) (124), Karaman Necipağa (Sekiz Çeşme) Çeşmesi (M.1808) (125), Tokat Derebağ Cami Çeşmesi (M.1920) (126), Trabzon Haznedar Abdullah Paşa Çeşmesi (1844-1845) (127), Konya'da Şerefşirin Çeşmesi (128) silmeli çerçevelerle çevrilmiştir. Bazı örneklerde de Burmalı Çeşme'de olduğu gibi ayna taşı silmelerle çerçevelenmiştir. Çeşmenin silmeli çerçeveler ile çevrilmesi örneklerimizden anlaşılacağı gibi 18. ve 19. yy'larda yoğun olarak kullanılan bir süslemedir. Ancak 13, 14 ve 16. yüzyıl örneklerinde de rastlamamız bu süslemenin her dönemde yapıldığını anlatır. Bu

(123) Alin Talasoğlu, Belgin Demirsar, Enis Karakaya, H. Örcün Barışta, Haluk Kargı, M. Baha Tanman, Semavi Eyice, S. Ziya Nur ve Yılmaz Önge'nin çeşmelerle ilgili makalelerini incelediğimizde İstanbul'daki çeşmelerin kitabelerinin sayamadığımız kadar çok örnekte mermer malzemeli olduğunu saptadık.

(124) Enis KARAKAYA: "Kethüda Mehmed Paşa Çeşmesi", **İslam Ansiklopedisi**, C.4, (İstanbul 1993), 552

(125) Mustafa DENKTAŞ: **Karaman Çeşmeleri**, (Kayseri 2000), 47

(126) Özlem KAŞIKEMAN: Tokat İli ve Niksar İlçesi Çeşme İle Şadırvanları, (Gazi Üniversitesi, SoS. Bil. Ens., Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2005, 132-133

(127) Naci Yüngül: "Trabzon'daki Haznedarzade Abdullah Paşa Çeşmesi", **Vakıflar Dergisi**, C: 19, 1991

(128) Yılmaz Önge: "Fıskiyeli Türk Çeşmeleri", **Vakıflar Dergisi**, C: 22, Ankara 1991, 99-116

süslemenin yapıldığı örnekler tezimizin yapı elemanları bölümünün ayak başlığı altında ayrıntılı olarak incelenmiştir.

Ali Vezir Çeşmesi'nde (M.1926) ise kitabe altındaki enine dikdörtgen silmeli levha ve iki yandaki üçer sıra oluklu ayak geometrik tarzda süslemeli çerçeve şeklinde çeşmeyi hareketlendirir. Aynı uygulama Sülüm 2 Çeşmesinde de görülür. Ayakları yukarıdan aşağıya hareketlendiren üçer sıra yiv triglif adıyla anılır. Anadolu örneklerinde sık rastlanılan bir uygulama olmasa da nadiren uygulandığı görülür. Örneğin; Akşehir Eski Kale Mescidi Çeşmesi (1750-51) (129); Zembilci Seyit Ali Çeşmesi (1671), Yusuf Efendi Çeşmesi (1757) (130) gibi örneklerde rastlanmıştır.



2.5.1.1.2. Baklava Dilimi:

Bel Mescid Çeşmesi'nde (19. yy) su oluşu baklava dilimi şeklindeki geometrik süslemenin ortasından çıkmıştır. Buna benzer bir süsleme Ankara Hamidiye Çeşmesi'nde sütuncelerin alt kısmında, Kınacılar Konağı Çeşmesi'nde (131), İnebolu Hamidiye Cami Çeşmesi (1884), İsmet Paşa Caddesi 3 No'lu Çeşme, Kemal Paşa Caddesi 1 No'lu Çeşme (132)'lerinde de görülür. Benzer örneklerin tarihlerine bakıldığında baklava dilimi motifi 19. ve 20. yy çeşmelerinde görülür.

(129) Yekta DEMİRALP: a.g.e., 107

(130) İ.H. TANIŞIK: a.g.e., 88-190

(131) Bengü AKTUNA: a.g.t., 33

(132) Murat ÇERKEZ: a.g.e., 149

2.5.1.1.3. Daire:

Arap Mescid Çeşmesi (16. yy) kuzey duvarında çeşmenin üstünde üst üste enine yerleştirilen devşirme malzemede birbirine bitişik dairelerin araları küçük yaprak ve yaylarla doldurulmuştur. Dairelerin içlerinde ise her biri farklı süsleme ögesi barındıran şekiller yer alır. Dairelerden bazıları çok silik olduğundan motifler anlaşılabilir haldedir. Ancak belirgin olan üç dairenin içleri diyagonal bezeme, küçük dairelerin birleştirilmesiyle oluşturulan çiçek şekilli bezeme ve sivri yapraklara sahip bir merkezden çıkıp daire ile sınırlanan çiçek motifi ile doldurulmuştur.



2.5.1.1.4. Üçgen:

Büyük Olucak Çeşmesinde (1789-1790) geniş iki ayağın ön yüzlerini kaplayan servi ağaçlarından sağdakinin altlığı üçgen biçimindedir. Üçgen altlığın sivri ucuna oturmuş olan ağaç motifi yukarı doğru damla şeklinde daralır. Altı yuvarlak olan motif üstte sivri olarak son bulur.

2.5.1.1.5. Mührü Süleyman:

Büyük Olucak çeşmesi ayna taşının solundaki taş üzerinde daire içinde mührü Süleyman motifi yer alır.



2.5.1.2. Bitkisel:

2.5.1.2.1. Lale:

Sülüm 2 Çeşmesi'nde (1908) kilit taşı üzerinde, dış yaprakları aşağıya kıvrım yapmış ortası üç dilimli, enine kesilmiş ve karşıdan görünüşü resmedilmiş bir lale motifi bulunur. Diğer çeşmelerde benzer örneği bulunmamaktadır. Anadolu'da özellikle 17. yüzyıldan sonra çeşmelerde ve mezartaşlarında kullanılan lale motifi çok sevilmiş ve sıkça kullanılmıştır.



2.5.1.2.2. Kıvrım Yapraklı Dallar:

Burmali eşme (19. yy) ayna taşında elips biçimindeki kabartmalı taş üzerinde yine kabartma tekniği ile yapılmış kıvrım dallar vardır. Üçerli yaprakla aşağı ve yukarı doğru sarkar vaziyettedir.

Arap Mescid eşmesi'nin (20. yy) doğu cephesi ayna taşında bulunan süslemede, uçları içe ve dışa kıvrımlı diyagonal tarzda S kıvrımlarıyla şekillenmiş ve ortasında damla motifi bulunan bir şekil yer alır. Alt kısmı geniş, üst kısmı dar olan bezemenin altı bir zemine oturtulmuştur. Ortadaki damlanın kenarları da yuvarlak küçük motiflerle süslenmiş, ağız kısmının üstünde küçük çiçek motifi yer almıştır.



Taşpınar eşmesi (18. yy) kitabesinin altındaki devşirme malzemedeki süslemelerde ortadaki rozetin dört köşesinde iki ucu sivri ortaları şişkin dört yaprak bulunur. ereve şeklindeki bordürde aşağı yukarı kıvrımlı yaprakların içleri çizgilerle hareketlendirilmiştir. Ortadaki kareyi çerçeveleyen bordürün içi köşelerde içi merkezden dışa doğru sivri yapraklı çiçeklerin oluşturduğu süslemeler ve bunların arasında bordür boyunca ilerleyen akantus yaprakları vardır. Bordür iç içe geçmiş ikişer çizgiden oluşmuştur. Süslemenin üst kısmı sıvalı olduğundan hayli zarar görmüştür.



2.5.1.2.3. İstiridye Niş:

Ali Ağa Çeşmesi'nde kemerin oturduğu geniş ayakların her birinde düz satırlı kemer içinde istiridye niş motifi vardır.



Anadolu'da görüldüğü örnekler; İstanbul Hacı Hüseyin Ağa Çeşmesi (18.yy), Topçubaşı İsmail Ağa Çeşmesi (1731-32), Damat İbrahim Paşa Çeşmesi (1724-25), Şişhane Hacı Mehmet Ağa Çeşmesi (1732-33), Taksim Maksemindeki 1. Mahmut Çeşmesi(1732-33), Kaptan Hacı Hüseyin Paşa Çeşmesi (1732-33) (133), İstanbul 2. Abdülhamid Çeşmesi (1894) (134)'dir.

Mezar taşlarında da süsleme ögesi olarak kullanıldığını örneklerde görürüz. Örneğin; Trabzon Sülüklü Mezarlığı'ndaki mezar taşı iki örneğinde istiridyeye niş kullanılmıştır (135).

2.5.1.2.4. Hurma Ağacı:

Su borusunun çıktığı ayna taşının üstünde yer alan bir hurma ağacı motifi vardır. Hurma ağacı, ortada gövde yanlara uzanan dalları ile bir hayli belirgindir. Dalları yanlara ve aşağıya uzamış, yaprakların uç kısımları sivrilmiştir. Ağacın alt kısmı silikleşmiştir.



Hurma ağacı ölümsüzlüğü temsil eder. İslam'da cennete mahsus ağaçlardan sayılır. Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde sık kullanılan bir süslemedir (136). Anadolu'daki örneklerde çeşmelerin yanı sıra mezar taşlarında da hurma ağacı motifine rastlamak mümkündür. Örneğin; Trabzon Sülüklü mezarlığındaki 3 ayak taşında hurma ağacı

(133) Ayla ÖDEKAN: "Kentçi Çeşme Tasarımında Tipolojik Çözümleme", **Semavi Eyice'ye Armağan, İstanbul Yazıları**, 1992, 283

(134) Belgin DEMİRSAR: "2. Abdülhamid Çeşmesi", **İslam Ansiklopedisi**, C. 1, 42

(135) Kader YER: Trabzon Sülüklü Mezarlığındaki 18. YY. Mezar Taşları, Gazi Üniversitesi Sos. Bil. Ens. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2005, 213

(136) Kader YER: a.g.t., 198

süslemesi vardır (137). Çeşme örneği ise 3. Ahmed Çeşmesi'dir. Çeşmenin cephesinde hurma ağacı motifi vardır (138).

2.5.1.2.5. Rozet:

Rozet, Büyük Olucak Çeşmesi (1789-1790) ayna taşında hemen su borusunun üzerindedir. Dairenin içinde altı kollu yıldız motifi bulunur.

Boyacıoğlu 3 Çeşmesi'nde (1926) ortada yer alan karenin içindeki rozetin içinde de merkezden dairenin kenarlarına doğru ucu sivri yaprakların bulunduğu çiçek motifi yer alır. Kare kısmın üç tarafında yine üç rozet bulunur. Bunların her biri iç içe geçmiş beş daireden oluşur. Ortalarında ise küçük rozet şekli bulunur. Bu daireleri çevreleyen ve baklava dilimi şeklindeki üç sıradan oluşan şeklin dış kısmı ile en dıştaki karenin arasında iki köşede yer alan iç içe üç dairenin oluşturduğu süslemelerin ortasında yine merkezden daireye doğru sivri yapraklı çiçek motifleri görülür. Rozetlerle baklava dilimi arasında kalan kısımlar birer sivri yaprakla süslenmiştir. Tüm süsleme unsurları iç içe geçen şekillerden oluşmuştur. Rozet Selçuklu mezar taşlarında kullanılmaya başlamış, geç devir Osmanlı'ya kadar devam etmiştir (139).



(137) Kader YER: a.g.t., 199

(138) S. Ziya NUR: "3. Ahmed Çeşmesi", **İslam Ansiklopedisi**, C.1, 115

(139) Kader YER: a.g.t., 208

Arap Mescid Çeşmesi (16. yy) kuzey duvarındaki devşirme malzemede yan yana rozetler bulunur. Süslemeler çok aşındığından sadece rozetler görülebilmektedir.



Taşpınar Çeşmesi'nde (18. yy) kitabenin altındaki devşirme süsleme panosunda ortadaki büyük rozetin dört yanında küçük rozetler bulunur. Ortadaki rozet içinde yapraklar, yanlardaki rozetlerde diyagonal kıvrımlar vardır. Yine bu süslemeleri çerçeveleyen geniş bordür içinde köşelerde bulunan bordürlerde çiçek motifleri görülür.

Anadolu çeşme örneklerinden; Sinop Terazi Çeşmesi (1858), Manisa Pir Nefes ve Üç Oluklu Çeşme, Edirne Mimar Hayrettin Çeşmesi, Konya Aziziye Cami Çeşmesi, Gevraiki Hanı Çeşmesi; Kayseri Hasbekçi Çeşmesi ve Göllü Çeşmelerinde rozet motifleri bulunur.

2.5.1.2.6. Selvi:

Afyon çeşmelerin de sadece bir örnekte görüle servi çeşmenin su borusunun çıktığı taşın iki yanında alt kısımları iyice silinmiş bir biçimde yer alır.

Çeşme kemerinin oturduğu iki geniş ayağın üzerinde servi motifleri bulunur. Sağdaki selvi ağacının altı yuvarlak ve kalın yukarı doğru incelen bir şekli vardır. Ağacın dalları yukarı doğru çizgiler halindedir. Sol ayak üzerindeki ağaçta ise diğerinden biraz farklılıklar vardır. Ağacın alt kısmında üçgen bir altlık sivri ucu yukarı gelecek şekilde yerleştirilmiştir. Selvi ağacı bu altlık üzerine sivri uca oturur. Ağacın şişkince olan alt kısmının içinde dilimli motifin

ortasında rozet onun içinde de altı kollu yıldız bulunur. Dallar diğer örnekte olduğu gibi yukarı doğru çizgiler halindedir. Servinin dış yüzeyi yarın daire şeklindeki süslemelerle çevrilmiştir. Ağacın sol üst kısmında vazo ve içinde bir demet stilize edilmiş çiçek süslemesi yer alır. Ayna taşındaki su borusunun iki yanında yer alan iki servi motifi daha küçük ebatlardadır. Alt kısımları yuvarlak, ağacın dallarının başladığı yerde fiyonk motifi vardır. Dallarını yine çizgi şeklinde ve yukarı doğrudur.

Servi motifi Anadolu örneklerinde de sıkça rastladığımız bir süsleme ögesidir. Çeşmeleri ayna taşlarında beden duvarlarında veya kemer ayaklarında görülürler. En çok örnek 15. yüzyılda verilmiştir. Örneğin; Tokat Takyeciler Çeşmesi (140); İstanbul Bereketzade Çeşmesi, İstanbul Kemankeş Çeşmesi, İstanbul Humbaracıbaba Halil Ağa Çeşmesi, İstanbul Azapkapı Halil Efendi Çeşmesi, İstanbul Kabataş Hekimoğlu Ali Paşa Meydan Çeşmesi, Topçubaşı İsmail Ağa Çeşmesi, Ortaköy Damat İbrahim Paşa Çeşmesi (141); Çanakkale Eken Çeşmesi, Liman Çeşmesi, Çanakkale Hacı Mehmet Çeşmesi (142); Safranbolu Şükrü Efendi Çeşmesi, Kayseri Çukurlu Cami Çeşmesi'nde servi motifine rastlanır. Bursa Darü's-saade Ağası Çeşmesi'nde (1743) (143) selvi motiflerine rastlanır. Yine mezar taşı örnklerinden Trabzon Sülüklü mezarlığındaki bir örnekte selvi motifi vardır (144).



(140) Özlem KAŞIKEMAN: a.g.t., 65

(141) İ. Hakkı TANIŞIK: İ.Hakkı TANIŞIK: **İstanbul Çeşmeleri 1**, İstanbul, 1943

(142) Ayşe ÇAYLAK: Çanakkale Çeşmeleri, (Gazi Üniversitesi Fen- Edebiyat Fakültesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 1997

(143) Bedri YALMAN:a.g.e., 27-31

(144) Kader YER: a.g.t., 197



2.5.1.2.7. Nar:

Büyük Olucak Çeşmesi (1789-1790) kemerin oturduğu sol ayak üzerindeki selvi ağacının üstünde vazo ve stilize edilmiş nar dalları bulunur. Vazodan çıkan iki dal yukarıda beş dala ayrılır. Her dalın ucunda da yuvarlak irili ufaklı beş nar meyvesi bulunur. Bereketi simgeler. Cennet sembolü olduğu kabul edilir (145). Nar motifi çeşmelerde görülebileceği gibi mezar taşlarında da kullanılmıştır. Örneğin; Ahlat Mezar taşlarından Nasiha Hatun binti Sedidu'd-Dîn Sedid'in şahideli lahdi'nde nar motifi hayli süslü bir biçimde kullanılmıştır (146). Yine Konya İnce Minareli Medrese Müzesi'ndeki 1055 Envanter No'lu mezar taşının baş ve ayak ucunda hatayi motifinin sağında ve solunda yoğun süslemeli nar motifi vardır (147).

(145) Gönül ÖNEY: **Anadolu Selçuklu Mimari Süslemesi ve El Sanatları**, Ankara, 1992, 46

(146) Beyhan KARAMAĞARALI: **Ahlat Mezar Taşları**, Ankara, 1993, 160

(147) Seyfi BAŞKAN: **Karamanoğlu Dönemi Konya Mezar Taşları**, 1997, Ankara, 42



2.5.1.3. Nesneli:

2.5.1.3.1. İbrik:

Afyon çeşmelerinde nesneli süsleme sadece bir çeşmede görülür. Büyük Olucak (1789-1790) çeşmesinin musluğu üzerindeki ibrik; geniş gövdeli, ince uzun boyunlu, geniş ağızlı bir örnektir. Sap gövdenin üst kısmından çıkarak boynun ortasına birleştirilmiştir. Su akan kısmı ise gövdenin sol üst kısmından çıkarak boynun ortasında birleştirilmiştir.



2.5.1.3.2. Vazo:

Vazo, Büyük Olucak Çeşmesinde (1789-1790) servi ağacında olduğu gibi üçgen altlığın sivri kısmına oturtulmuştur. Oldukça şişkin gövdeli vazo uzun ince boyunluğa sahiptir. Alt kısmı üçgen altlığın sivri kısmına oturur. Ağız kısmı boynundan biraz daha geniştir. İçinden nar dalları çıkar. Su hayat kaynağı ve temizlik aracı olarak nasıl kutsal sayılmışsa vazo da suyu barındıran kap olarak kutsal sayılmıştır (148).



Anadolu çeşmelerinde vazo süslemesinin görüldüğü örnekler şunlardır; Afyon Bolvadin Ağılönü Çeşmesi (1708-09), Laleli Çeşme (149)'dir. İstanbul örnekleri ise; Kaptan Hacı Hüseyin Paşa Çeşmesi (1732), Topçubaşı İsmail Ağa Çeşmesi (1731-1732) (150); İstanbul'daki vazo tasviri olan çeşme örnekleri; İstanbul Kemankeş Çeşmesi (151), 3. Ahmed Meydan Çeşmesi (152), Hekimoğlu Ali Paşa Çeşmesi (153), Azapkapı Saliha Sultan Çeşmesi (154)'dir. İzmir Gaffarzade Çeşmesi (1805), Safranbolu Hidayetullah Çeşmesi,

(148) Cevdet ÇULPAN: **Antik Devirlerden Zamanımıza Kadar İlahiyat-Tıp ve Sanat Tarihlerinde Serviler 2**, İstanbul, 1967

(149) A. Osman UYSAL: a.g.e.

(150) Örcün BARIŞTA: a.g.e., 1991, 81

(151) H. Örcün BARIŞTA: "Kemankeş Çeşmesi", İstanbul Çeşmeleri, 1991, Ankara, 53

(152) S. Ziya NUR: "3. Ahmed Çeşmesi", **İslam Ansiklopedisi**, C.1

(153) H. Örcün BARIŞTA: "Kabatış Hekimoğlu Ali Paşa Çeşmesi", **İstanbul Çeşmeleri**, Ankara, 1993, 1-90

(154) H. Örcün BARIŞTA: "Azapkapı Saliha Sultan Çeşmesi", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi 6**, İstanbul, 1994s

Kilecizade Çeşmesi; İzmir Mustafa Efendi Çeşmesi (155); Sinop Terazi Çeşmesi (1858) (156)'dir.

Anadolu'da vazo tasviri mezar taşlarında da kullanılmıştır. Örneğin; Trabzon Sülüklü mezarlığındaki 4 ayak taşında vazo tasviri vardır (157). Yine Giresun Sahil Şeridi Mezarlığında 15 örnekte vazo süslemesi kullanılmıştır (158).

2.5.2 - TEKNİK

2.5.2.1. Kabartma Tekniği:

Kabartma Tekniği süslemenin yüzeyden dışa doğru taşıntı yaptığı süsleme çeşididir. Bazı örneklerde yüzeysel bazı örneklerde ise daha yüksek kabartma vardır. Alçak satırlı kabartmalar zamanla aşınmış olabilirler.

Örneğin Büyük Olucak Çeşmesi'ndeki (1789-1790) selvi ağaçları, hurma ağacı, rozet, ibrik, vazo, nar, Mührü Süleyman, üçgen motifleri kabartma tekniği ile yapılmıştır. Yine Arap Mescid Çeşmesi'ndeki (20. yy) doğu cephesi ayna taşı üzerinde yer alan C ve S kıvrımlı dallar, Burmalı Çeşme (19. yy) ayna taşındaki kıvrım dallar kabartma tekniği ile yapılmıştır.

2.5.2.2. Kazıma Tekniği:

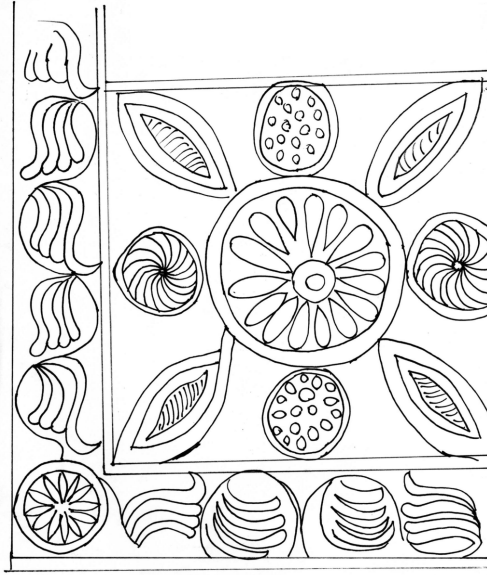
Ali Ağa Çeşmesi'nin (1438) kemer ayaklarının üzerindeki iki istiridye niş kazıma tekniği ile yapılmıştır. Yine Sülüm 2 Çeşmesi (1908) kilit taşındaki lale motifi kazıma tekniği ile yapılmıştır. Taşpınar Çeşmesindeki devşirme süsleme malzeme ve Boyacıoğlu 3 Çeşmesindeki (1926) devşirme malzeme de kazıma tekniği uygulanmıştır. Taşpınar Çeşmesi (18. yy) ve Ali Vezir Çeşmelerinde (1926) kitabe yazıları kazıma tekniği ile diğer 14 çeşme kitabesi ise kabartma tekniği ile oluşturulmuştur.

(155) Münir AKTEPE: "Çeşme", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C.8 İstanbul, 1993, 287-88

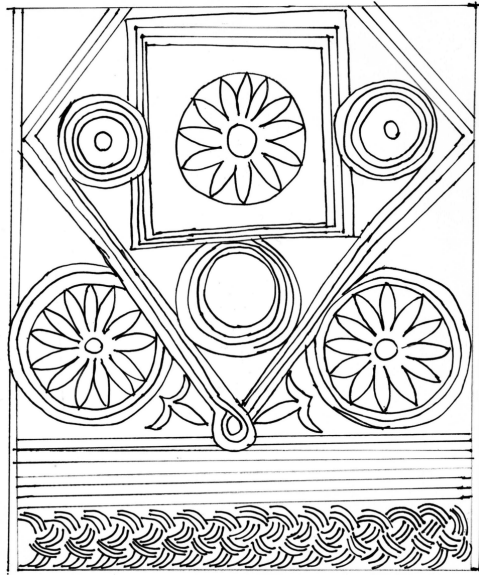
(156) Anonim: "Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler", 1, 1983, Ankara

(157) Kader YER: a.g.t., 209

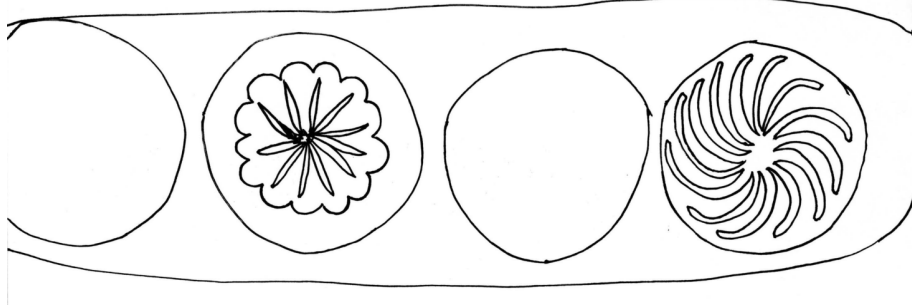
(158) Gazanfer İLTER: Giresun İli Sahil Şeridindeki Osmanlı Mezar Taşları, Gazi Üniversitesi Sos. Bil. Ens. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2005, 384

MOTİF ÇİZİMLERİ

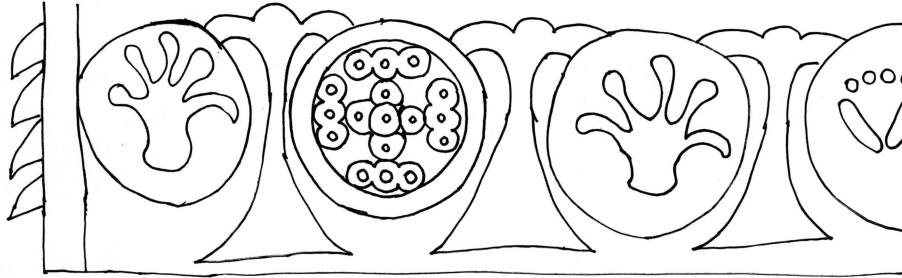
Motif Çizimi: 1 Taşpınar Çeşmesi Süslemesi



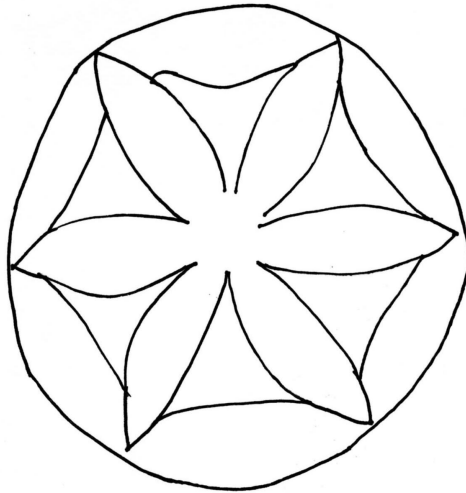
Motif Çizimi: 2 Boyacıoğlu 3 Çeşmesi Süslemesi



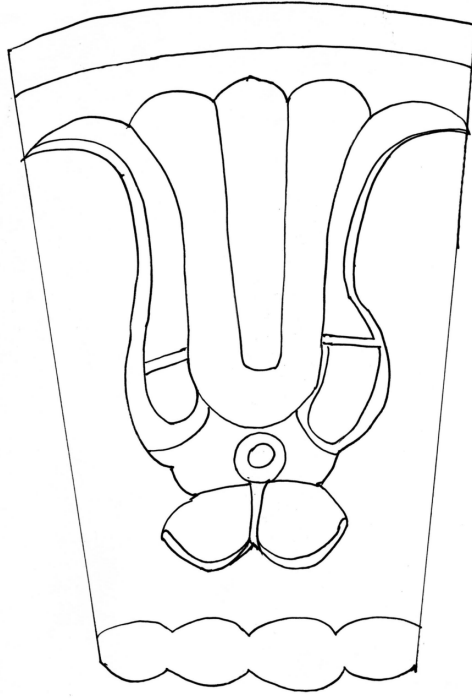
Motif Çizimi: 3 Arap Mescid Çeşmesi Süslemesi



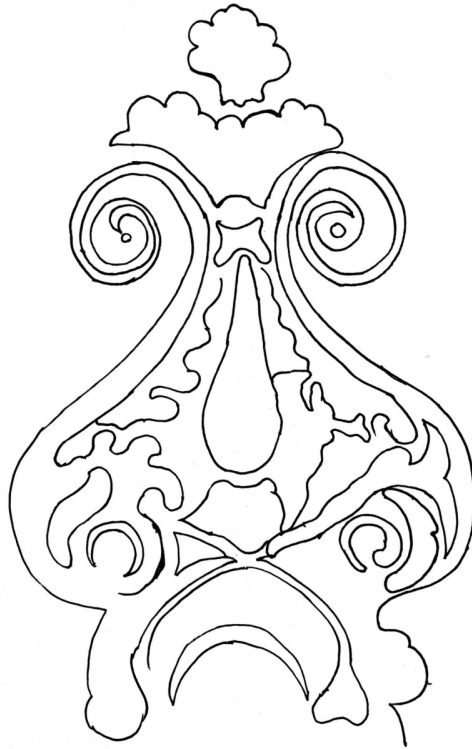
Motif Çizimi: 4 Arap Mescid Çeşmesi Süslemesi



Motif Çizimi: 5 Büyük Olucak Çeşmesi Süslemesi



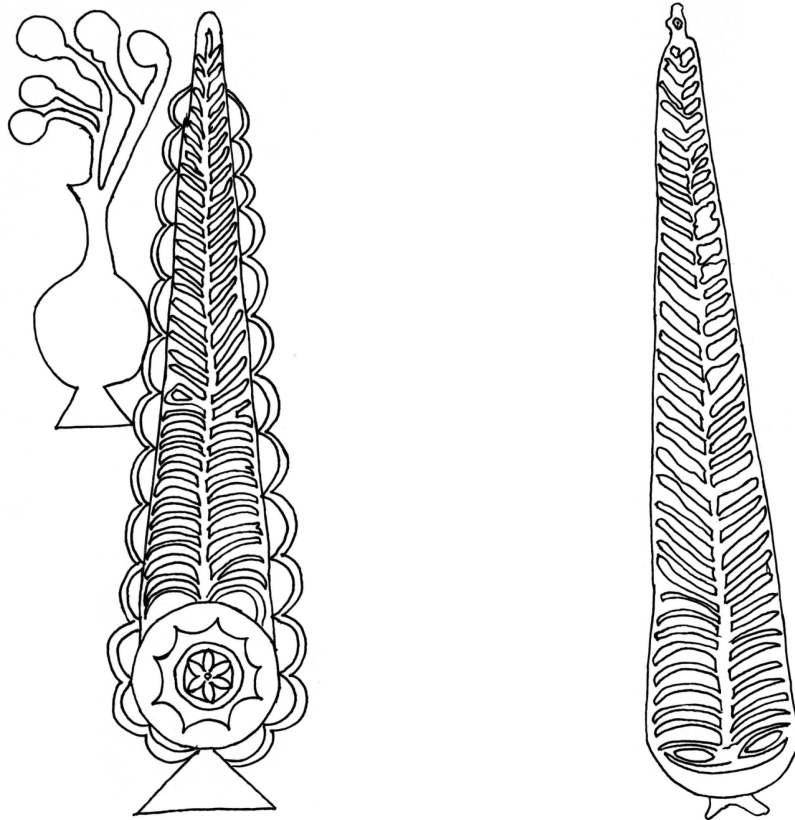
Motif Çizimi: 6 Sülüm 1 Çeşmesi Süslemesi



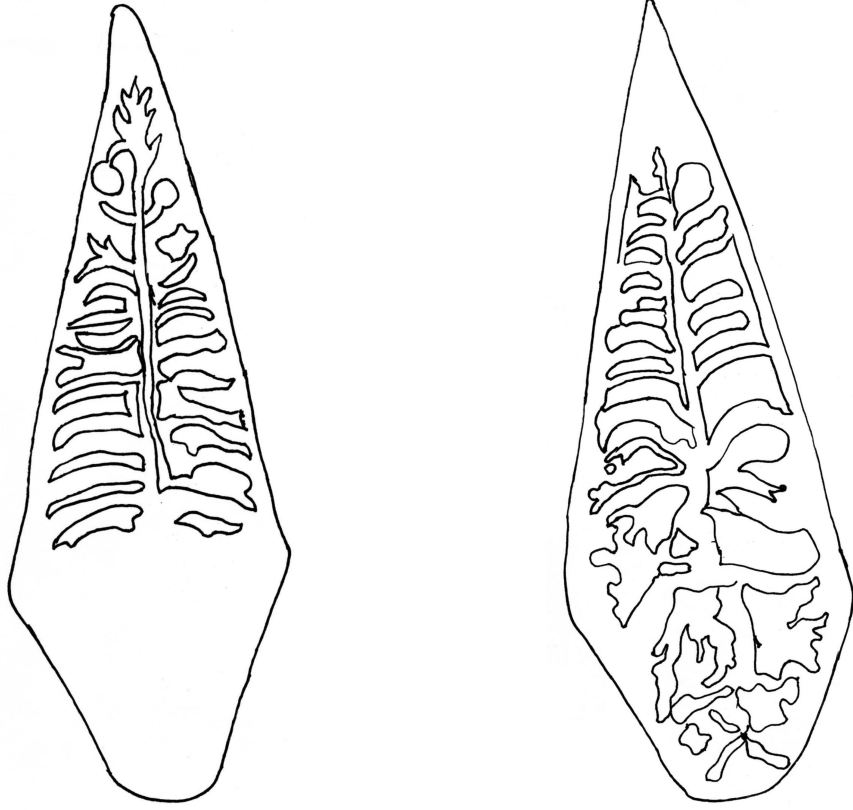
Motif Çizimi: 7 Arap Mescid Çeşmesi Süslemesi



Motif Çizimi: 8 Büyük Olucak Çeşmesi İbrik ve Hurma Ağacı Motifleri



Motif Çizimi: 9 Büyük Olucak Çeşmesi Servi Motifleri



Motif Çizimi: 10 Büyük Olucak Çeşmesi Servi Motifleri

SONUÇ

Afyon eşmelerinden günümüze ulaşabilen 28 çeşme örneğinin incelenmesi, tasnifi ve çizimleri yapılarak bu eserlerin Anadolu çeşme mimarisi içindeki yerleri belirlenmeye çalışılmıştır. Afyon çeşmelerinin Anadolu'daki diğer örneklerle karşılaştırılması yapılmıştır.

Afyon çeşmelerinde cephe yüzeyleri bazen düz satırlı bazen de kemer nişinin derinliği ölçüsünde hareketlidir. Genel olarak yuvarlak kemer tercih edilmiştir. Afyon'daki yuvarlak kemerli çeşmeler 18. ve 19. yüzyıllara ait örneklerdir. Anadolu örneklerinde yuvarlak kemerin daha geniş bir tarih sürecine yayıldığı bilirse de Afyon çeşmelerinde olduğu gibi geç dönem örnekleri daha fazladır. İç içe iki kemer sadece Sülüm 1 (1908) çeşmesinde görülür. Sivri kemer 5 çeşmede vardır. Bunlar; Hodalı Çeşme (15.yy), Arap Mescid Çeşmesi kuzey cephesi (16.yy), Çavuşbaş Cami Çeşmesi (1713), Büyük Olucak Çeşmesi (1789-90) ve Hacı Hüseyin Çeşmesi (1907) 'dir. Nişsiz düz cepheli çeşmelerin Anadolu'da ve Afyon'da 18.-19. yüzyıllarda örnekleri vardır. Afyon'daki 28 çeşmeden sadece Hacı Hüseyin Çeşmesi (1907) ve Hacı Aftal Çeşmesi (19.yy) üçgen alınlıklıdır. Anadolu ve İstanbul'daki üçgen alınlıklı örnekler de 19. ve 20. yüzyıla aittir.

Afyon çeşmelerinden 5 tanesi bir başka yapıya dayanmış veya birlikte yapılmıştır. Tek cepheli çeşmeler 23 tane olup sayıca çoğunluktadır. İki cepheli çeşmeler Baş Çeşme (16.yy), Ali Ağa Çeşmesi (1438), Ak Mescid Orta Çeşme (1806), Küp Çeşme (18.yy) ve Hacı Hüseyin Çeşmesi (1907)'dir. Meydan çeşmeleri ise sadece 5 tanedir. Bunlar Ali Ağa Çeşmesi (1438), Cevizaltı Çeşmeleri (1764) Büyük Olucak Çeşmesi (1789-90), Taşpınar Çeşmesi (18.yy) ve Yeni Çeşme (20.yy)'dir.

Çeşmelerin 10 tanesi su deposuna sahiptir. Bazıları boyuna dikdörtgen ve hayli büyük depoludur. Depolardan sadece Süt Dede Çeşmesi (1810)'nin deposunun içi musluk üzerindeki nişten görülebilmektedir. Depo penceresi olan örneklerde pencereler yüksek tutulmuş ve demir mazgal ya da sac kapaklarla örtülmüştür. Hodalı Çeşme (15.yy)'nin depo kapağı arkada olmasıyla diğer örneklerden farklıdır. Anadolu çeşmelerinde, Afyon örneklerinde de olduğu gibi meydan çeşmelerinin daha çok depolu çeşmeler olduğunu görüyoruz.

Afyon çeşmelerinde yapı malzemesi olarak düzgün kesme taş, moloz taş, tuğla ve az örnekte de mermer kullanılmıştır. Kesme taş Anadolu çeşmelerindeki gibi en çok tercih edilen yapı malzemesi olmuştur. Tuğla malzeme bazen kemer örgüsünde bazen de örtüye

geçişte kullanılmıştır. Afyon çeşmelerinde mermer malzeme Ali Vezir Çeşmesi (1926)'nde görülür. İstanbul ve Bursa mermer çeşme örnekleri gibi son dönemlere aittir. Mermer kitabesi olan çeşme sayısı 5'tir. Moloz taş kullanımının kesme taş örgü arasında görüldüğü örnekler 4 tanedir.

Afyon çeşmelerinin örtü sistemlerinde kırma çatı örneğine sık rastlamak mümkündür. Ali Ağa Çeşmesi (1438), Hacı Aftal Çeşmesi (19.yy), Boyacıoğlu 1 Çeşmesi (19.yy), Kara Katip Cami Çeşmesi (1786), Hodalı Çeşme (15.yy) ve Çavuşbaşı Cami Çeşmeleri (1713)'nde örtü kırma çatı ve kiremit örtülüdür. Burmalı Çeşme (19.yy) örneğinde de sundurmanın çeşmeden hayli dışa çıkıntı yaptığını görürüz. Küp Çeşme'nin (18.yy) üst örtüsü tamamen yok olmuştur. Afyon Çeşmeleri'nde Anadolu genelinde uygulanan bağımlı çeşmelere düz dam örtü, bağımsız çeşmelere kırma çatı veya alternatif bir örtü sistemi uygulaması vardır.

Dinlenme sekileri çok kolay aşınıp yıpranmaya maruz kaldığından Afyon çeşmelerinde de az sayıdaki örnekte görülebilir. Cevizaltı Çeşmesi (1764), Kara Katip Çeşmesi (1786), Büyük Olucak Çeşmesi (1789-90), Süt Dede Çeşmesi (1810), Taşpınar Çeşmesi (18.yy), Hacı Hüseyin Çeşmesi (1907), Hacı Aftal Çeşmesi (19.yy), Yeni Çeşme (20.yy) ve Ali Vezir (1926) çeşmelerinde dinlenme sekileri hala işlevlerini sürdürebilmektedirler. Geri kalan örneklerde ise ya toprağın altında kalmış ya da aşınmış haldedirler.

Afyon çeşmelerinin 28 tanesinden 18 tanesinin kitabesi vardır. Kitabelerin 5 tanesi mermer diğerleri taş malzemelidir. Taşpınar Çeşmesi (18.yy), Ali Vezir Çeşmesi (1926), Boyacıoğlu 3 Çeşmesi (1926) ve Hacı Hüseyin Çeşmesi (1907)'nin kitabesi kazıma tekniği ile diğerleri kabartma tekniği ile yapılmıştır. Kitabelerin bazıları başka yapılardan alınıp çeşmelere monte edilmiştir. Boyacıoğlu 1 Çeşmesi (19.yy)'nin kitabesi çok aşındığından ve boyandığından hiç okunamaz durumdadır. Ak Mescid Orta Çeşme'nin (1806) kitabesi ise silinmiştir. Tüm kitabeler sülüs yazı çeşidi ile yazılmış, sadece Kara Katip Çeşmesi'nin (1786) kitabesi nesih yazı çeşidi ile yazılmıştır. Abdi Kadı Çeşmesi (15.yy) ve Çavuşbaşı Cami Çeşmesi (1713) kitabelerinde tarih ebced hesabıyla verilmiştir. Hodalı Çeşme (15.yy) ve Küp Çeşmelerin (18.yy) kitabeleri başka yapılara aittir.

Afyon çeşmelerinde süsleme az örnekte görülür. Arap Mescid Çeşmesi ve Taşpınar Çeşmeleri'nde (19.yy) devşirme malzeme, süsleme ögesi olarak kullanılmıştır. Boyacıoğlu 3 Çeşmesi'nde (1926) de görülen devşirme malzemede meandır motifi dikkat çekicidir. Sülüm 2 Çeşmesi'nin (1908) kilit taşındaki bitkisel motif, lale çiçeğinin ortadan ikiye ayrılmış ve yarısının karşıdan görülen halini anımsatır. Afyon çeşmelerinde en çok süsleme ögesini

barındıran çeşme ise Büyük Olucak Çeşmesi'dir (1789-90). Cephe yüzeyinde musluğun üzerinde ve yanlarında yer alan servi, çiçek, vazo, ibrik, hurma ağacı, nar, ve Mührü Süleyman motifleri dikkat çekicidir. Ali Ağa Çeşmesi'nde (1438) kemer ayaklarında istiridye niş süslemesi vardır.

Çeşmelerinin birçok özelliği bakımından Anadolu çeşme mimarisi için güzel örnekler barındıran Afyon'un; birçoğu yok olmak üzere olan bu küçük mimari yapılara sahip çıkarak daha sonraki nesillere de kalmasını sağlamaları gerekmektedir. Anadolu çeşme yapılarına güzel örnekler veren Afyon'daki bu eserlerin korunması ve bakımı kültür tarihimiz bakımından çok önemlidir.

KAYNAKÇA

- ACUN, Hakkı
2006 **Manisa'daki Türk Devri Yapıları**
T.T.K. Yayınları
Ankara
- 1996 **Sakarya İli Taraklı İlçesi ve Yunus Paşa Camii**
Kült. Bak. Yay.1820
Ankara
- AKTEPE, Münir
1993 "Çeşme"
T.D.V.İ.A., C.8
İstanbul
- AKTUNA, Bengü
1997 Ankara Çeşmeleri
(Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış
Yüksek Lisans Tezi)
Gazi Üniversitesi
- ALTINOLUK, Ülkü
1987 "Ödemiş Çeşmeleri"
İlgi, S:48
İstanbul
- ARSEVEN, Celal Esat
Sanat Ansiklopedisi
İstanbul
- 1993 **Türk Sanatı**
İstanbul
- ASLANAPA, Oktay
1993 **Türk Sanatı**
İstanbul
- BAŞ, İbrahim
2001 578 No'lu Şer'iyye Siciline Göre Karahisar-ı Sâhib Sancağı
(Sos.Bil.Ens., Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)
Afyon Kocatepe Üniversitesi
- BİÇİCİ, Mehmet
578 No'lu Karahisar-ı Sahib Şer'iyye Sicili

Sos. Bil. Ens. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi
Afyon Kocatepe Üniversitesi

BİLGET, N.Burhan

1993 **Sivas Anıt Mezarları**
Ankara

BİLİCİ, Z.Kenan

1988 "Karaman'daki İmaret Çeşmesi İle İlgili Bazı Gözlemler"
D.T.C.F.Dergisi, C.32
Ankara

BARIŞTA, Örcün

1989 "Bereketzade Çeşmesi"
İstanbul Çeşmeleri
İstanbul

1991 "Kaptan Hacı Hüseyin Paşa Çeşmesi"
İstanbul Çeşmeleri
Ankara

1991 "Kemankeş Çeşmesi"
İstanbul Çeşmeleri
Ankara

1991 "Topçubaşı İsmail Ağa Çeşmesi"
Ankara

1992 "Ortaköy Damat İbrahim Paşa Çeşmesi",
İstanbul Çeşmeleri
Ankara

1993 "Kabataş Hekimoğlu Ali Paşa Meydan Çeşmesi"
İstanbul Çeşmeleri
İstanbul

1994 a "Enetullah Valide Sultan Çeşmesi"
Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi
İstanbul

1994 b "Hacı Beşir Ağa Çeşmesi"
Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi 3
İstanbul

1994 c "Hacı Beşir Ağa Sebili"
Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi 3
İstanbul

1994 d "Hacı Mehmet Ağa Çeşmesi"
Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi 3
İstanbul

- 1994 e “Halil Abdurrahman Çeşmesi”
Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi 3
İstanbul
- 1994 f “Hamidiye Çeşme ve Sebili”
Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi 3
İstanbul
- 1994 g “Hatice Sultan Çeşmesi”
Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi 4
İstanbul
- 1994 h “Hekimoğlu Ali Paşa Validesi Çeşmesi”
Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi 4
İstanbul
- 1994 ı “Hibetullah Valide Sultan Çeşmesi”
Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi 4
İstanbul
- 1994 i “İbrahim Paşa Sebili”
Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi 4
İstanbul
- 1994 j “Ket’hüda Çeşmesi”
Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi 4
İstanbul
- 1994 k “Mustafa Paşa Meydan Çeşmesi”
Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi 5
İstanbul
- 1994 l “Osman Ağa Çeşmesi”
Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi 6
İstanbul
- 1994 m “Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi”
Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi 6
İstanbul
- 1994 n “Rukiye Kadın Çeşmesi”
Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi 6
İstanbul
- 1994 o “Saadettin Efendi Çeşmesi ve Sebili”
Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi 6
İstanbul
- 1994 ö “Saliha Sultan Çeşmesi”
Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi 6
İstanbul

- 1994 p “Silahtar Yahya Efendi eşmesi”
Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi 6
İstanbul
- 1994 r “Silahtar Yahya Efendi eşmesi (Kadıköy)”
Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi 6
İstanbul
- 1994 s “Azapkapı Saliha Sultan eşmesi”
Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi 6
İstanbul

BAŞKAN, Seyfi
1996 **Karamanoğlu Dönemi Konya Mezar Taşları**
Ankara

ÇAL, Halit
1989 **Niksar’da Türk Eserleri**
Ankara

1993 “Tarih İçinde Afyonkarahisar Şehrinin Fiziki Gelişimi”
3. Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyum Bildirileri
Afyon

ÇAYLAK, Ayşe
1997 anakkale eşmeleri
(Gazi Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)
Ankara

ÇEÇEN, Kazım
1991 **Üsküdar Suları 3**
İstanbul

1991 “Tek eşmeler ve Sebiller”
Üsküdar Suları 3
İstanbul

1992 “Fetihten Önce İstanbul’da Yapılan Su Tesisleri”
Üsküdar Suları 3
İstanbul

ÇERKEZ, Murat
2005 “İnebolu eşmeleri”
Erdem, C.15, S.43
Ankara

ÇULPAN, Cevdet
1967 **Antik Devirlerden Zamanımıza Kadar İlahiyat-Tıp ve Sanat Tarihlerinde Serviler 2**
İstanbul

- DARKOT, Besim
1967 "Karahisar"
Afyon İl Yıllığı
İstanbul
- DÜNDAR, Abdülkadir
2000 **Kilis'teki Osmanlı Devri Mimari Eserleri**
Ankara
- DEMİRALP, Yekta
1996 **Akşehir ve Köylerindeki Türk Anıtları**
Ankara
- DEMİRSAR, Belgin
1983 "2. Abdülhamid Çeşmesi"
İslam Ansiklopedisi, C: 1
İstanbul
- DENKTAŞ, Mustafa
2000 **Karaman Çeşmeleri**
Kayseri
- EMECEN, Feridun
1988 "Afyonkarahisar"
Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C.1
İstanbul
- ERUZUN, M. Ali
2002 Sivrihisar Çeşmeleri
Gazi Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Yayınlanmamış Lisans Tezi
Ankara
- EYİCE, Semavi
1993 "Çeşme"
İslam Ansiklopedisi, C.8
İstanbul
- 1994 "Çatal Çeşmeler ve Çukur Çeşmeler"
Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi 2
İstanbul
- GEDİZLİ, Suzan
1997 618 Numaralı Karahisar-ı Sahib Şer'iyye Sicili
(Sosyal Bilimler Ens. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)
Afyon Kocatepe Üniversitesi

- GEMİCİ, Nurettin
1993 Selçuklu Devri Afyon Çeşmeleri
(Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)
Marmara Üniversitesi
- GÖNÇER, Süleyman
1971 **Afyon İli Tarihi, C.1**
İzmir
- İLTER, Gazanfer
2005 Giresun İli Sahil Şeridindeki Osmanlı Mezar Taşları
(Gazi Üniversitesi Sos. Bil. Ens. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)
Ankara
- KARAKAYA, Enis
1993 "Faik Bey Çeşmesi"
İslam Ansiklopedisi, C.3
İstanbul
- 1993 "Kethüda Mehmed Paşa Çeşmesi"
İslam Ansiklopedisi, C.4
İstanbul
- 1993 "Uşşaki Tekkesi Çeşmesi"
İslam Ansiklopedisi, C.7
İstanbul
- KARAMAĞARALI, Beyhan
1992 **Ahlat Mezar Taşları**
Ankara
- KARAZEYBEK Mustafa, ILGAR Yusuf, POLAT Zelkif
2005 **Afyonkarahisar Vakıf Eserleri,**
Afyon, C.1
- KARGI, Haluk
1991 "Feyzullah Efendi Çeşmesi"
İslam Ansiklopedisi, C.3
İstanbul
- KAŞIKEMAN, Özlem
2005 Tokat İli ve Niksar İlçesi Çeşme İle Şadırvanları
(Sosyal Bil. Ens., Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)
Gazi Üniversitesi
- KILIÇ Kadir
1998 **Afyon Eğitim Tarihi**
Afyon

- KÖYLÜOĞLU, Neriman
1991 Edirne Su Sistemi
(Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)
Trakya Üniversitesi
- KUMBARACILAR, İzzet
1938 **İstanbul Çeşmeleri**
İstanbul
- NASRATTINOĞLU, İrfan Ünver
1991 “Evliya Çelebi Seyahatnamesi’nde Afyonkarahisar ve Düşündürdükleri”
2. Afyonkarahisar Sempozyum Bildirileri
Afyon
- ÖDEKAN, Ayla
1992 “Kentiçi Çeşme Tasarımında Tipolojik Çözümlenmeler”
Semavi Eyice Armağanı
İstanbul
- 1993 “Çeşme”
İslam Ansiklopedisi, C.2
İstanbul
- 1993 “Çeşmeler”
İslam Ansiklopedisi, C.2
İstanbul
- 1993 “Esmâ Sultan Çeşmesi ve Namazgahı”
İslam Ansiklopedisi, C.3
İstanbul
- ÖNEY, Gönül
1992 **Anadolu Selçuklu Mimari Süslemesi ve El Sanatları**
Ankara
- ÖNGE, Yılmaz
1991 “Fıskiyeli Türk Çeşmeleri”
Vakıflar Dergisi, C: 22
Ankara
- 1997 **Türk Mimarisinde Selçuklu ve Osmanlı Döneminde Su Yapıları**
Ankara
- ÖZKARCI, Mehmet
1996 **Afyon Çay’da Ebû’l-Mücahid Yusuf Külliyesi**
Ankara

- SEZEN, Z. Nur
1983 "3. Ahmed eşmesi"
İslam Ansiklopedisi, C: 1
İstanbul
- 1991 "Devoğlu Ali Ağa eşmesi"
İslam Ansiklopedisi, C.3
İstanbul
- SUN, Kadir
2001 598 No'lu Şer'iyye Siciline Göre Karahisar-ı Sâhib'in Sosyo-Ekonomik Yapısı
(1868-1869)
(Sos.Bil.Ens., Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)
Afyon Kocatepe Üniversitesi
- ŞAPOLYO, Enver Benhan
1968 "Sebiller"
Önasya
- TALASOĞLU Aylın
1994 İstanbul'un Meydan eşmeleri
(Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)
İstanbul Üniversitesi
- 1991 "Kavasbaşı Ahmed Ağa eşmesi"
İslam Ansiklopedisi, C.3
- TAMER, Nazlı
2002 Kastamonu eşmeleri
Gazi Üniversitesi Fen Edebiyat Fakóltesi Yayınlanmamış Lisans Tezi
Ankara
- TANIŞIK, İ.Hilmi
1943 **İstanbul eşmeleri 1**
İstanbul
- TİRYAKİOĞLU, Zübeyde
1991 612 Numaralı Karahisar-ı Sahib Şer'iyye Sicili (H.1299/1301 M.1881/1883)
(Sos.Bil.Ens., Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)
Afyon Kocatepe Üniversitesi
- TANSUĞ, Sezer
1965 "18. yy'da İstanbul eşmeleri ve Ayasofya Şadırvanı"
Vakıflar Dergisi, S.6
Ankara
- TUĞLACI, Pars
1985 **Osmanlı Şehirleri**
İstanbul

- UYSAL, A.Osman
 1991 "Emet Eğrigöz Köyündeki Eserler"
9.Vakıf Haftası Kitabı
 Ankara
- 1991 "Emet Eğrigöz Köyündeki Eserler"
A.Ü. D.T.C.F.Derg. C.32, S:1-2
 Ankara
- UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı
 1929 **Afyonkarahisar Kitabeleri**
 İstanbul
- 1988 **Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu Karakoyunlu Devletleri 4. Basım**
 Ankara
- ÜNVER, Süheyl – ÖNGE, Yılmaz
 1981 "Selsebillerimiz"
Vakıflar Dergisi
- YALMAN, Bedri
 1983 **İlgi**, S:36
 İstanbul
- YER, Kader
 2004 Trabzon Sülüklü Mezarlığındaki 18. YY. Mezar Taşları
 (Gazi Üniversitesi Sos. Bil. Ens. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)
 Ankara
- YÜNGÜL, Naci
 1991 "Trabzon'daki Haznedarzade Abdullah Paşa Çeşmesi"
Vakıflar Dergisi, C: 19

ÖZET

KARASU, Gülay. Afyon Çeşmeleri, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2006.

“Afyon Çeşmeleri” konulu Yüksek Lisans tezi kapsamında Afyon ili merkezinde tespit edilen 29 çeşme örneği incelenmiştir. Bu çeşmelerden 1’i çatal çeşme, 2’si köşe çeşmesi, 3’ü meydan çeşmesi, 5’i cami çeşmesi, 18’i mahalle çeşmesidir. Çeşme örneklerinin bir tanesi 13. yy., bir tanesi 14. yy., dört tanesi 18. yy., dört tanesi 19. yy. ve 12 tanesi de 20. yy. başına aittir. Kitabesi olmayıp tarihi bilinmeyen, başka bir yapıya ait kitabesi olan veya tamir kitabesi bulunan 7 çeşme vardır. Çeşmeler ağırlıklı olarak 20. yy. başına aittir. Çeşmelerin daha çok 18. ve 19. yy.’da yapılmış olmaları, Osmanlı Klasik Dönem çeşme tasarımının dışına çıkılmamasına mani olmamıştır. Çeşmeler; ortada kitabesi olan nişi çevreleyen bir kemer, ayna taşında bir musluk, musluktan akan suyun biriktirdiği bir yalak, yalağın iki yanında dinlenme taşı formunda cephe düzenine sahiptir. Cephe gerisinde uzanan su haznesi ve genellikle düz dam ya da kırma çatı ile tamamlanan örtü sistemi yoğun olarak görülür. Çeşmelerin cephelerinde yoğun bir bezeme görülmez. Birkaç örnekte devşirme malzeme kullanılarak süsleme yapılsa da, Klasik Dönem Osmanlı süsleme unsurları kullanılmamıştır. Çeşmelerde daha çok, kullanılan malzemenin ritmik veya düzensiz olarak sıralanmasıyla yapılan cephe süslemeleri kullanılmıştır. Sade çeşmelerin yanı sıra iki cepheli, büyük depolu ve ebatlarıyla dikkat çeken çeşme örnekleri de bulunur. Çeşme cephelerinde en çok göze çarpan unsur hemen hepsinde yuvarlak yada sivri kemer kullanılmasıdır. Kemerlerde kullanılan malzeme ile süsleme yapılmasına pek rastlanmaz. Bunun haricinde kemer kullanılmayıp, sadece ayna taşı ve bu taşı çevreleyen sövelerden oluşan örnekler de vardır. Afyon çeşmelerinde kullanılan malzeme taş, tuğla ve mermerdir. Yoğun olarak kesme taş kullanılmış; tuğla malzeme ise süsleme amaçlı yada mimaride yardımcı malzeme olarak görev almıştır. Mermer malzeme ise sadece iki örnekte görülür.

Anahtar Kelimeler

1. Afyon
2. Çeşmeler
3. Çeşme tipolojisi
4. Çeşme malzemeleri
5. Çeşme süslemeleri

ABSTRACT

KARASU, Gülay. Afyon Fountains, Masters Thesis, Ankara, 2006.

During the “Afyon Fountains“ Masters thesis study, 29 fountain samples in Afyon city center were examined. Out of these fountains 1 is fork fountain, 2 are corner fountains, 3 are square fountains, 5 are mosque fountains, 18 are parish fountains. One of the fountain samples belongs to 13th century, one to 14th century, 4 of them to 18th century, 4 of them to 19th century and 12 of them to the beginning of the 20th century. There are 7 fountains of which there is no inscription and the construction date is not known, of which the inscription belongs to another building or there exists the restoration inscriptions. Generally fountains belong to the beginning of the 20th century. Though the fountains were mainly constructed during the 18th and 19th century, still this did not prevent them to have the characteristics of the Classic Period Ottoman fountain design. Fountains have a facade forming of an arch surrounding the niche which have an inscription in the middle, a tap on the mirror stone, a basin which holds the water flowing from the tap and a resting stone on both sides of the basin. Mainly there is a water reservoir lying behind the facade and a cover system made of flat roof or hip roof. There is not intense embellishment on the facades of the fountains. Although there are some examples of embellishments through folding materials, Classic Period Ottoman embellishment elements were not used. On the fountains mainly the facade embellishments which are made out by the rhythmic and irregular layout of the materials were used. In addition to the plain fountains there also exists the 2 facaded, large reservoired and big dimensioned fountain examples. The most capturing element on nearly every fountain facade is the usage of round or pointed arches. It is not very common to see embellishments with the material used on the arches. Besides there are also samples of which there are no arches, just the mirror stones and frames surrounding these stones. In Afyon fountains stone, brick and marble elements are used. Mainly cut stone is used; brick material is just used for embellishments or as supporting material in architecture. Marble material can only be seen in 2 samples.

Key Words

1. Afyon
2. Fountains
3. Fountains typology
4. Fountains materials
5. Fountains embellishment